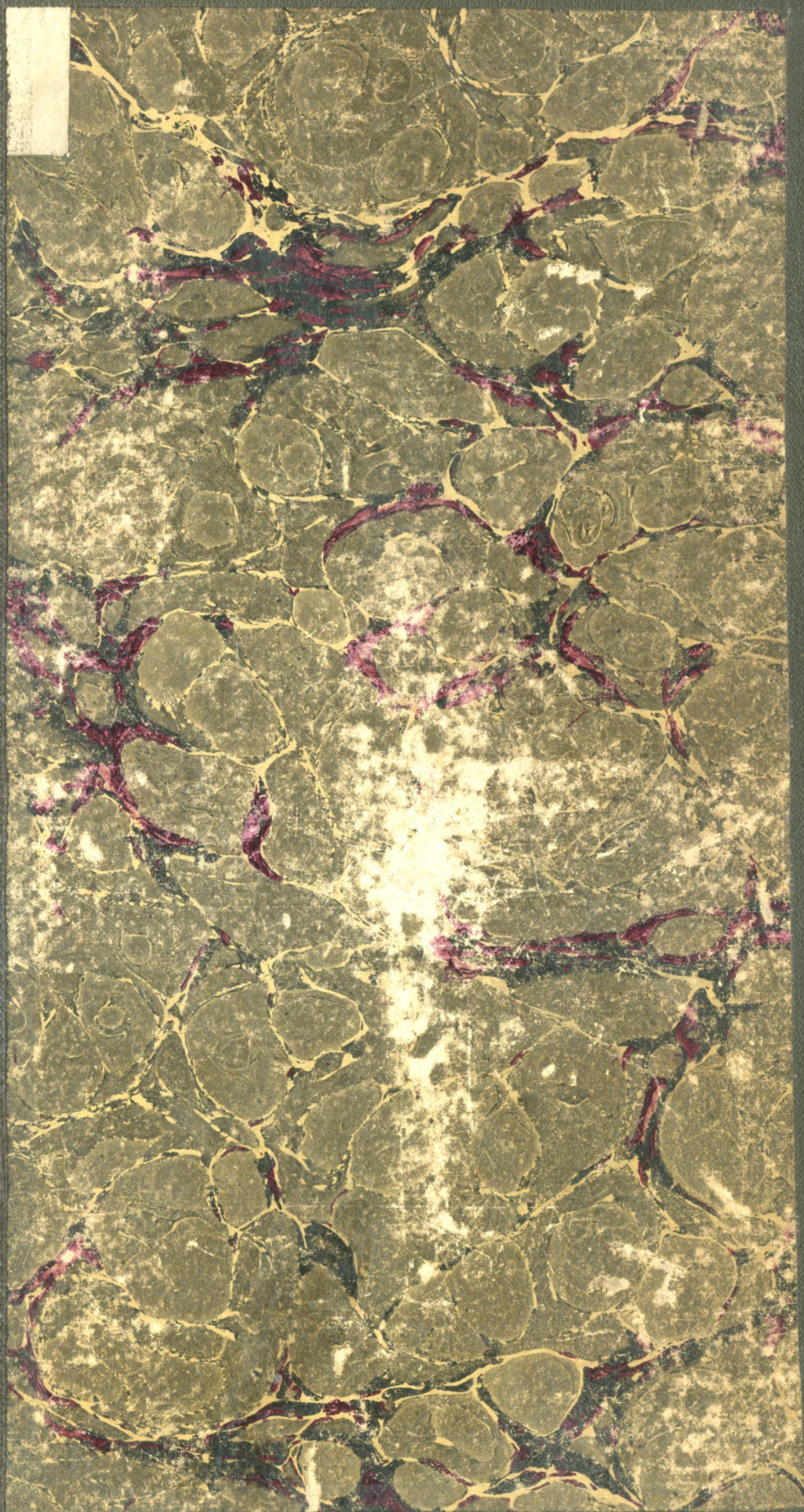

u17 20.801

1894

v. 1-23/24

20246

НАРОД

РУСКО-УКРАЇНСКА РАДИКАЛЬНА ЧАСОПИСЬ.

Під редакцією

МИХАЙЛА ПАВЛИКА

ПЯТИЙ РІК

1894.

Микола Шевченко

КОЛОМІЯ і ЛЬВІВ.

З „Народної Друкарні“ В Манецкого, під управою В. Годака.

20346

НАРОД

РАСКО-ЗЕРЯНСКЕ РАТНИКАРШЕ ДАСОМПСР

Или подвизаю

МЕХАНИКА ПАЗИКА

ИЗДАНИЕ ПЕР

1894.

И. И. Иванов

КОММУНИКАЦИЯ

В. И. Иванов, издатель, в. И. Иванов, в. И. Иванов

З М І С Т.

Грубі цифри означають н-р газети, інші цифри сторони.

- А. Леонід Іванович Глібов** **4**, 65—66.
- А. Хе** Лист до „Зорі“ **7—8**, 111—113.
- ✓ **Білобородов О.** Російський писатель і український народ **17**, 266—267.
- Будзиновський Вячеслав.** Хлопска посілість в Галичині і новочасні суспільно реформаторські змагання **17**, 258—261; **18**, 274—279; **19**, 289—294; **20**, 307—312; **21**, 322—327; **22**, 350—353; **23—24**, 373—382.
- Верн Моріс.** Біблія або Старий Заповіт **11—12**, 186—189; **13—14**, 212—218; **16**, 242—246; **17**, 267—270; **18**, 279—281.
- В. Л-ський** Ще кілька слів в справі жіночих тіпів **22**, 353—354.
- Гончаренко Агапій.** Країна Козаків у Північній Америці або Аляска **2**, 19—20
- Лист его **2**, 21—22.
- Споминки Агапія Гончаренка **6**, 91—93, **7—8**, 124—126; **9**, 134—139.
- Граб Павло.** Де-що в справі жіночих тіпів **7—8**, 107—111.
- Данилович, Др. С.** Чи можлива і потрібна солідарна політична діяція всіх руских партій **1**, 1—4.
- Драгоманов Михайло.** Листи на Наддніпрянську Україну. Додаткові Листи. II. **1**, 4—8, **2**, 26—29
- Політика принципіальна і політична **1**, 11—14.
- Підновлена рутенщина („Бесіда“ Мончаловського 1893) **3**, 40—46.
- Наші пекучі справи (Новорічна розмова з земляками) **4**, 51—57
- Виять неполітична політика! **5**, 67—69. Точки зйїзду 69.
- Увага до зйїздів для помирення Русинів **5**, 75—76.
- Нова играшка именем Шевченка („Общество имени поэта Шевченка“ **5**, 81—82.
- Про рай і поступ **6**, 86—91; **7—8**, 115—122; **9**, 141—142; **10**, 143—151. **11—12**, 159—178.
- Бажане лихо **6**, 94—95
- Кому повірять жандарми? **6**, 95.
- Стілізація незгоди. **6**, 95—96.
- Петербурські українолюбці **6**, 96—97.
- Ще раз „Бесіда“ О. А. Мончаловського **7—8**, 99—107.
- В справі згоди між рускими партіями **7—8**, 122—124.
- Виїмки з народної літератури українсько-руської XIX в. (Для вишших клас середніх уложив Олександр Барвінський. Ч. II) **9**, 127—134.
- Два учителі (К. І. Полевич і О. Ів. Стро-
- нін) **11—12**, 178—184; **13—14**, 200—205, **15**, 227—231.
- Дотепи пр. Ом. Огоновського **11—12**, 184—186
- Біблія або Старий Заповіт М. Верна. Від редакції **11—12**, 186—188.
- Словце філософу „Бесіды“ **13—14**, 219—220.
- ✓ — Л. Н. Толстой. Царство Божіє внутрі вась (рецензія) **17**, 255—258; **18**, 271—274.
- Старі потреби перед новим царем **20**, 303—304
- Балаканина Барвінського **20**, 304—307.
- Росія перед переминою уряду (Рецензія книжки А. Westländera) **22** 339—341.
- Etudiants de Russie.** Déclaration. Réponse des étudiants russes aux leur collegues de Paris. **21**, 320—221.
- Жуме і Слово.** Зміст II. кн. **5**, 82.
- Зміст кн. III **7—8**, 126.
- Зміст IV. кн. і Відозва редакції. **11—12**, 189—190
- Зміст V. кн. і оповістка редакції. **15**, 233.
- Зміст VI. кн. і оповістка редакції **20**, 318.
- Клерикал** Кілька слів в справі наших будьто би клерикалів **19**, 301—302.
- Кобилянська Ольга.** Дещо про ідею жіночого руху (Відчит) **19**, 298—301.
- Кобринська Наталія.** Відьма. По народним казкам і оповіданням. **22** 341—347.
- Костецкий, Іван Н.** Дещо про перші збори Буковинського жіночого общества **18**, 282—283.
- Коханик, Георгій Андреевич,** Лист его **2**, 31—32.
- Листокъ В. Русской Прессы.** Болѣзнь и смерть Александра III.
- ✓ **Лукинович Денис.** Збори общ. ім. Качковського і пару слів на увагу молодим москвофілам **19**, 287—289.
- Л. У.** Біблія або Старий Заповіт М. Верна. Переклад Л. У. **11—12**, 188—189; **13—14** 212—218, **16**, 241—246; **17**, 267—270; **18**, 279—281.
- Мартович Ол** Конгрес французких соціаль-демократів в Нанті **20**, 315—316
- Морачевський В. Д.** В справі „Жіночої Долі“ (лист) **4**, 66,
- Непорядки в Полтавщині.** (Допись з України) **1**, 14—16.
- Ніжанновський Остап і тов.** Відозва в справі видавництва „Руско українських народних мелодій“ **22**, 354.
- Олійник Михайло Др. і Невестюк Яків Др** Відозва для видання р. словаря технічних лікарських слів **2**, 33—34
- Наше положеніє.** (Брошура незвісного автора) **23—24**, 358—362.
- Новіцкий, генерал.** Інструкція его своєму агенту

в Галичині; Віймки із его „конспіративного“ письма за границю і Списокъ лицъ, которыхъ желательно было бы добить въ Россію **23—24**, 356—358.

Павлик Михайло. (М. П.) Третє радикальне віче **1**, 16.

— Крутійска політика **1**, 16—17.

— Житє і Слово (рецензія I кн.) **1**, 17—18.

— Ще про о. Аганія Гончаренка **2**, 20—21.

— Про народну проєвіту (Суть книги Фолькера „Handbuch der deutschen Volksbildungsbestrebungen“) **2**, 22—26.

— З Житя Русинів в Америці **2**, 31—33.

— „Світлі“ боки французко-російського женихана **2**, 33.

— Жиноча Бібліотека Н. Кобринської Кн. I. „Наша Доля“ **3**, 46—49.

— Моря бродєка Одиссея **3**, 49—50; **4**, 57—64 **5** 76—81.

— Увага до статі „Впять неполітична політика“ **5**, 69.

— Два зйїзди (для помиреня Русинів. Зйїзд 2 фебр. 1894). **5**, 71—72. Точки зйїзду від радикалів **5** 69.

— В справі згоди між Русинами **6**, 96.

— Про посольську діяльність Дра Теофіла Окуневського **6**, 97—98.

— Др. Король про радикалів **10**, 153—155.

— Іще про „нову еру“ і консолідацію Русинів **13—14**, 191—200.

— Дещо про рух Русинів **13—14**, 218—219.

— В справі непорозумінь з Українцями **13—14**, 221—222.

✓ — Бібліографія (Виданя М. Драгоманова) **13—14**, 222.

— Мессія чи Антихрист? (I. кн. Гал. р. Вѣстника) **15**, 234—237.

— П. намістник і рускі посли **15**, 237—238.

— Ще про „безвихідність“ українського соціалізму **16**, 239—242.

У — Споминки В. Короленка про Чернишевського **16**, 252—254.

— Увага до Не в пору патос Ів. Франка **19**, 294.

— Товариство руских жінок на Буковині **19**, 296—298.

— „Пѣтушничаніє“ молодих москвофілів **21**, 328—329.

— Галицко-русскій Вѣстникъ нр. 2. **21**, 329—331.

— Ще ізза товариства руских жінок на Буковині **21**, 331—333.

— Правительственні конспірації у Россіі **23—24**, 355—356.

✓ — „Преступний українофільський кружок“ і українська література у Россіі **23—24**, 384.

— Опять правдянска правда **23—24**, 387.

— Від редактора **23—24**, 387—388.

Панько Дещо до свідомости громадської **23—24**, 363—368.

П. Г. Лист до молоді української **7—8**, 113—115.

П. Т. В. важній справі **22**, 347—350.

Радикали — Точки зйїзду для помиреня Русинів. **5**, 69.

Радикали віденьск. Бажаня на зйїзд 19 марта для помиреня Русинів **5**, 75.

Редакція. Увага до „Листів“ Драгоманова **2**, 29.

— Конфіскація (2-гу нру.) **2**, 34.

— Видіють! (Про розбивців радикального віча в Станіславові) **10**, 152.

— Загальні бори „Народної Волі“ **10**, 158.

✓ — Переписк **13—14**, 222. Відповідь Д. Т. в справі сотрудицтва в москв. і рад. виданях і „Славії“ в справі рос. мови.

— Новини **21**, 338.

— Від редакції (про польский „Naród“ і „Naród“) **21**, 338.

✓ **Російскі студенти.** Заява. Відповідь російських студентів товаришам у Парижі. **21**, 321—322.

✓ **Русская Мысль.** Московский журнал про український театр і українську драматичну літературу **13—14**, 220—221.

Сіменович Володимир. Др. Про американську Русь **3**, 35—41.

— ский. З політичного житя сучасної Конгресівки I. **21**, 336—338.

Сусід. Ческі радикали **20**, 312—313.

Ст. Василь. Мужики і вистава **13—14**, 221.

Струтинский А. о (Свідѣтво моральности, виставлене розбивцєви рад. віча, д. Ст. Мицку) **10**, 152—153.

Трильовский Кирило, Др. Про селянське віче в Кракові і нову селянську партію **6**, 83—86.

— До ситуації **10**, 155—158.

— Бельгійска робітницька партія перед виборами (подав) **16**, 250—252.

— Соціалісти і мужики **20**, 313—315.

Тур. Лев. Спир Бебля і Фольмара — аграрне питання **23—24**, 368—371.

Франко Іван, Др. Політичний огляд **2**, 29—31.

— Два зйїзди (для помиреня партій) **5**, 69—71, 72—75.

— Камінь преткновенія **6**, 93—94.

— Етімологія і фонетика в южнорускій літературі **13—14**, 209—212, **15** 223—227.

— Сучасна хроніка. **16**, 247—249, **17**, 261—265, **18**, 284—286.

— Найновіші поезії П. Куліша (Дзвін) **16**, 254.

— Не в пору патос. **19**, 294—296.

— Професор Омельян Огоновский **20**, 316—318, **21**, 334—336, **23—24**, 382—385.

— Вари воду, вода буде. **21**, 319—320.

✓ **4** „Преступний українофільський кружок“ і українська література у Россіі **23—24**, 385—386.

Щурат В. Молоді лицєміри **23—24**, 371—373.

Я. Н. Соціалістичний рух у Галичині р. 1893 **1**, 8—11.

— Третій зйїзд галицької соціально-демократичної партії **13—14**, 205—209.

Як зустрічають у Россіі новий рік (Тюремний бунт.) **9**, 139—141.

Виходить 1. і 15. л.
кожного місяця і ко-
штує за рік:

4 гультени,
в Росію 8 рублів

НАРОД

руско-українська радикальна часопись.

Редакція
і Адміністрація
на Замковій ул.

Чи можлива і потрібна солідарна політична акція всіх руских партій?

Від часу, коли кожному стало ясно повне фіаско т. зв. нової ери, даються чути з усіх боків голоси, щоби скликати зйїзд мужів довірія зі всіх руских партій для обдумання солідарного поступовання Русинів у політичних справах. Особливо ostatним часом, одно віче за другим поновляє резолюцію, взиваючи до такого зйїзду і навіть ostatне віче нашої радикальної партії в Коломиї дня 4 с. м. рішило, що узнає такий зйїзд пожаданим.

Таким чином фактично усі три головні рускі партії заявили за потребою такого зйїзду, а тим самим за солідарною політичною акцією Русинів. Та, на жаль, поки що ані народовці, ані москвофіли не зважилися виступити з ініціативою в сій справі, так що заініційоване єі лишається хіба нам, радикалам.

Вважаючи усяку політичну акцію серіозною, ми радикали рішилися поспробувати, чи з тої муки у нас, на Руси, дійсно може бути який хліб, і скликаємо на 2 феврала до Львова тісніший комітет з видніщих політичних діячів з усіх руских партій для порозуміння над скликанем ширшого зйїзду мужів довірія з усіх руских партій. З оглядом на те вважаємо потрібним обговорити сю справу тут і застановитися над тим, на скільки солідарна політична акція Русинів усіх партій можлива і потрібна.

Руска справа в Галичині аж ostatним часом починає ставати справою руского народу — справою політичного і економічного поступу мас народу, зна-

чить починає набирати характер загально-європейський. До недавна, скажимо, отверто, руска справа була виключно справою т. зв. рускої інтелігенції, а передовсім руского попівства. Від самого початку розбудження ширшого руского руху в Галичині, то б то від 1848 р. аж до 70-х років в усій рускій справі йшло виключно про те, щоби руске духовенство здобуло собі таке суспільне становище, яке мало латинське духовенство. Усю політичну акцію вело те духовенство виключно з оглядом на свої станові інтереси, а мас народу вживано тільки для надання тим цілям більшої ваги і сили.

Аж від 70-х років, з появою на арену партії українофільської, тепер народовської, стала підносити голос і світська руска інтелігенція, добиваючися зрівняння свого суспільного становища з польською світською інтелігенцією, вживаючи так само, своїм способом, мас руского народу до переведення тих цілів. Кождому ще в памяти боротьба нашого духовенства зо світською рускою інтелігенцією, в перших початках теперішньої народовської партії, за те, хто з них має верховодити над масами руского народу. Остаточо руске духовенство мусіло помиритися з фактом, що світської рускої інтелігенції ставало все більше й більше, що в неї все ж таки найшлося більше вдачі і зрозуміння політичних справ, і що вона, живучи по містах — центрах культури й духового руху, була все ж таки більша просвічена, — і мусіло уступити їй духовий провід в руху рускої інтелігенції, світської і духовної; але ж, з другого боку, світ-

ска інтелігенція, відірвана по містах від мас народу, мусіла признати, що па маси народу може мати вплив тільки через духовенство, що живе близьче того народу; а тим самим мусіла світска руска інтелігенція в немалій мірі піти підлад духовенству і попустити з первісних своїх ліберальних світських поглядів. Таким чином вийшло, що руска справа стала справою рускої інтелігенції в загалі, світської і духовної вкупі, котра від того часу, а особлизо від часів Володимира Барвінського, того класичного представителя того союзу руского попівства зо світською рускою інтелігенцією для власних станових цілів, — веде руску політику з характером боротьби рускої „інтелігенції“ в загалі за здобуте собі як найліпшого становиска в Галичині. Остатнім і найбільше класичним подвигом єї для тої цілі була т. зв. нова ера.

Рівночасно з тим організоватем рускої інтелігенції в Галичині, родився і ріс зачаток смерти тої організації. Вічне веденє рускої справи, як справи виключно одної верстви, ставало помалу неможливим і смішним. Маси народу, приходячи хоть помалу до свідомости під впливом політичного життя, починають помалу тратити охоту бути все помелом рускої інтелігенції та служити тільки для здобування їй ліпшого становиска, і показують, через Ковбасюків і т. и. мужицких послів, охоту заступати свої власні інтереси, як то вийшло на верх напр. при справі урегулювання сервітутів.

А тимчасом, коли наші народні маси на-помацки йшли за своїми інтересами, — політичне життя в инчих європейських державах звернулося з великою силою на дорогу безпосередної боротьби мас народу за поліпшенє свого економічного і політичного становиска. Рух той відбився і на Австрії, а далі й на Галицькій Руси. Він викликав у нас у 70-х роках між тодішньою рускою молодіжю сильний духовий рух, соціалістично-радикальний. Критика тих радикальних поступовців і, з другого боку, сам хід політичного життя в Австрії змусили старшу руску інтелігенцію до того, що в свої політичні програми, хоть тільки для фраз і форми, стала приймати і деякі до домагання в справі добробиту народних мас.

Що такі домагання в сотнях шумно घोшених програм Русинів обох старших партій були дійсно тільки фразами, свідчить найкраще нова ера, де за деяке поліпшенє становиска рускої інтелігенції, світської і духовної, рускі політики жертвували і політичні свободи руского народу і єго економічний добробит, і навіть показалися готовими самі поборювати масовий рух народу. (Пригадайте виступи в першчх часах нової ери, „Правди“ і „Дѣла“ протів народних віч, недавню статю „Дѣла“ про конечність монополію рускої інтелігенції, яко осібногo найвищого стану, до веденя рускої політики, кадила „Правди“ деспотизмови („батьківській руці“), свято-юрским єзуїтам і польській шляхті і т. д. і т. д.) Тут завважаємо, що ми не кладемо нову еру во вину виключно народовцям, бо вона є моральною дитиною дотеперішньої політичної діяльности обох партій (адже ж звісно, що т. зв. москвофільска партія завше провадила сервілістичну політику), а тільки смак „міродайних сфер“ рішив, що в куми до тої дитини запросили передовсім народовців.

А про те все європейський політичний масовий рух ріс і росте в Галичині між руским народом, і чим раз більше стає ясно, що всяка політична акція самої інтелігенції без народу і протів народу — не політика; що інтереси рускої інтелігенції яко стану чинять дуже невидну краплину в морі інтересів усього народу; що така політика — просте жебрацтво безсильних і для поступу народу не має ніякого значіння. Зрозуміла се передовсім радикальна частина рускої інтелігенції і кинулася завзято будити й організувати маси народу до безпосередної участі єго в політичній життю. Згодя стало й багато інтелігентних людей инчих руских партій розуміти се, хоть у перших початках ті люде сильно виступали протів того змагання радикалів. Після перших гучних тостів у честь нової ери, настав помалу в усіх близчих і дальших учасників того ширу Katzenjammer. Усі розумніщі Русини старших партій стали помалу домірковуватися, що коли політика ведєся як справа руского народу, для добра того народу, то-ж ніяк єї робити поза плечима того наро-

ду, а треба, щоби вона стала роботою усього народу; стали домірковуватися, що кожда політична партія тільки в таким разі може мати вагу і силу, коли за неї стануть організовані маси народу, що приймуть програму тої партії за свою. Особливо у нас, галицьких Русинів така популяризація політики доконечна, позаяк окрім демосу і чиновницької інтелігенції, світської і духовної, у нас нема інших станів.

Таким чином аж тепер, бачиться, руска політична робота стала добиратися до тої точки, з котрої давно повинна була почати, хоть і сим початком нема нам що так дуже одушевлятися, бо ж у многих Русинів старших партій, се ще тільки неясна фантазія. Отже ж першим кроком до зреалізованя тої фантазії міг би бути задуманий зїїзд мужів довірія.

Всяка політична акція в Галичкій Руси має дві сторони: одна спеціальна — національна руска, і друга — загально-світова. Русини не є нацією державною і навіть доси ще не здобули собі обезпеченого національного биту, як напр. Поляки, або Чехи, а ще до того в Галичині не є виключними жителями краю і чинять, культурно і економічно, слабшу частину населеня краю. То-ж усяка політична робота якої-небудь рускої партії мусить числитися з тим національним станом руского народу і тямити про те, що має діяти серед такого народу, на котрім, окрім загально-світових утисків суспільно-економічних, тяжить іще й утиск національний і що маси того народу мають не тільки таких ворогів, котрих родить класовий антагонізм у кожній суспільности, а й ворогів з мотивами чисто націоналістичними, так що навіть однаковість загально-світових змагань такої самої партії напр. у польскім народі ще не хоронить єї від антагонізму протів такої самої партії в рускім народі, тільки через те, що та партія руска. Возьмім напр. клерикальну партію. Загально-світові римско-католицькі цілі у партії клерикальної рускої і польської ті самі, і для ідеї запанованя католицізму, зовсім не доконечне винародовленє Русинів і переміненє їх на Поляків, а все ж таки польські клерикали раз-у-раз намагають на те, щоби крім

окатоличеня руского народу, ще єго й винародовити, а по крайній мірі вдержати єго під гегемонією Поляків. До недавня навіть соціалістична польська партія в Галичині ще не була вилічилася з того національного шовінізму супротив руских соціалістів, вважаючи їх частиною польської соціалістичної партії. Так само і руска народовеска партія мусить чимало тратити на чистоті своїх національних ідеалів через своїх прихильників у Поляків, котрі національне українофільство народовців хотять конче повернути в користь польської історичної ідеї. Навіть якби Галичину загорнула Росія, то тоді польська москвофільська партія, котра, звісно, зараз повстала би, давила би руску москвофільську партію, і москвофіли Поляки мали би в Галичині може й більший верх над Русинами, ніж тепер.

З сего виходить неминучо, що всяка руска партія, хочаби бути справді рускою, т. є. працювати для культурного розвитку руского народу, після своїх ідей, і використати природну вдачу нашого народу до зреалізованя своїх світових ідей, мусить доконче опертися на масах руского народу, а позаяк ті маси у нас складаються виключно з бідних мужиків і робітників, то-ж кожда руска партія мусить бути рішучо демократичною.

До успішного розвитку кожної такої рускої партії з характером демократичним треба найперше змоги як найширшої свободи руху між народом, як найширшої свободи агітації і організації мас коло програми якої партії, а до того всего треба як найширшої політичної свободи в державі. Значить, для всякої рускої партії треба: повної свободи слова, печати, зборів, товариств, повного пошанованя свободи особи, права домового і т. д. бо тільки в таких умовах усяка партія може найлегше перетягати маси на бік своєї програми.

Далі, для всякої рускої партії треба, консеквентно, щоби ті народні маси, на котрих партія опираєся, мали як найбільшу політичну вагу в краю і державі, значить як найбільший вплив на законодавство і адміністрацію, а до того маси можуть дійти тільки через загальне, безпосереднє голосованє. Значить, через заведе-
не загального, безпосереднього голо-

совання усяка руска партія може тільки зискати.

Хоча ж, щоби масу народу могли зайнятися політикою та ідеями якої небудь партії, треба доконче дбати про те, щоби ті маси мали з чого по людски жити і щоби мали при чім розвинути культурно. Значить, в основі програми всякої рускої політичної партії мусить стояти — піднесення добробиту мас руского народу. Як показала дотеперішня практика, то межі нашими партіями нема такої великої різниці в поглядах на те, якими способами, на тепер, двигати народні маси економічно. Власне домагання мінімальної програми нашої радикальної партії майже всіма Русинами інших партій були признані і прийняті, так що на ті точки економічної програми годяться фактично всі рускі партії.

З сего виходить, що Русини всіх партій могли би поступати солідарно в справах розширення політичних свобод, заведення загального голосовання і для здобуття лекшого економічного існування масам наших мужиків і робітників.

Коли-ж те все, як сказано, є в інтересі всіх руских партій, то вже сам розум каже, що лекше дійти до того при солідарній акції всіх, ніж у-ростич. Коли радикал, добиваючися напр. загального голосовання, бачить, що коло того самого заходиться і москвофіл і народовець і клерикал, то був би хіба божевільний, щоби в тій роботі над заведенням загального голосовання перешкоджав москвофілам, народовцям і клерикалам тільки через те, що вони москвофіли, народовці чи клерикали. Противно — він мусить признати, що всім їм треба в сій точці з'єднатися і солідарно діяти.

Так дивляться на політичну роботу в усіх просвічених державах світа, де як найрізноморідніші і найбільше противні собі партії не жахаються солідаруватися для спільних цілів. А в Русинів таке солідарне поступоване для здобуття спільних цілів тим більше потрібне, що людей, спосібних до політичної діяльності і в загалі інтелігенції, працюючої для народу в усіх партіях дуже мало, і шкода кождісінької сили і часу, потрачених на марних спорах там, де би без них могло обійтися.

Такими думками ми радикали руководилися, порішивши взятися до скликання зйїзду мужів довірія всіх руских партій. Ми гадаємо, що такий зйїзд зможе установити солідарну акцію Русинів усіх партій в поданих вище напрямках, не касуючи існуючих партій і полишаючи кожній партії свободну руку в усіх інших справах. Розуміється, що кожна партія мусить мати на зйїзді один голос і тільки те обов'язувало би всі партії, на що би всі вони згодилися.

Беручись за скликання тісного комітету для устроєння зйїзду, ми переконали, що рускі діячі інших партій приймуть сей наш почин прихильно і дивлячись тільки на саму справу, приступлять до діла.

Др. С. Данилович.

Листи на Наддніпрянську Україну.

Додаткові листи.

II.

Нові листи д. Вартового в „Буковині“. Їх новий характер. Рішуча заява радикальної програми політичної і соціальної. Зміна погляду на нас грішних. Наша прихильність до Москви і до Австрії. Сентиментальність постанови д. Вартовим справи про згоду між народовцями і радикалами в Галичині. Їго історичний недогляд: радикалізм річ стара в українському руху, а консерватизм і ново-ерство — нова; ренегатський елемент в українському консерватизмі і ново-ерстві. Отчаянно-брехливий елемент в борні новоерців проти радикалів. Їго вплив на Україну. Початок кінця сего впливу в нових листах д. Вартового. Точки згоди радикалів і д. Вартового. Точки незгоди: дрібниці і непорозуміння Порожнеча миротворства д. Вартового. Наш проект практичного миротворства. Їго неймовірність. Точки незгоди самого д. Вартового з народовцями. Непремінність війни єго з львівськими народовцями. Потреба самостоячої організації поступових націоналів українських. Народо-века лівця.

Кінець кінців: з ким мир, а з ким війна?

Всі наші попередні листи були давно написані, коли ми прочитали в прах 29—32 „Бу-

ковини" нові листи д. Вартового під тим же заголовком. Спершу ми думали дещо змінити в наших листах після цих нових листів, але, роздумавшись, залишили нами написане, як було, а з поведи новонаписанного д. Вартовим поговорити особіно. Хто з увагою перечита старі і нові листи д. Вартового, той побачить, що автор трохи, а по правді, то й значно змінив свої думки, а надто спосіб трактувати справи, — так що старі й нові листи єго показують власне дві фази в розвитку думок автора, котрий видимо дещо перечитав нове й передумав на ново. Позаяк на Україні єсть люде, котрі стоять ще на фазі старих листів д. Вартового, то нехай і наша передня розмова з ним зостанеся так, як була вона написана (Зовсім в духу перших листів д. Вартового написана „Profession de foi молодих Українців“, напечатана в „Правді“, „Ділі“ й „Буковині“). А з новими думками д. Вартового, чи з новими відтінками їх, ми поговоримо особіно.

Перш усього перепишемо до себе початковий уступ з XIII-ого листу:

„Перші XII „Листів з України наддніпрянскої“ писали ся ще тоді, як „Буковину“ пускано в Росію, і писали ся з оглядом на цензуру. Тим чимало зістало ся там недобалаканого. Між иншим сказано там (в листі про програму молодих свідомих Русинів-Українців); що мусять Русини-Українці дбати про те, щоб відмінити ся сьогочасний режим у Росії та щоб підніс ся добробут народній. Одже в слова про те, щоб відмінювати режим російський, ми клали не инше яке розуміння, а тільки те, що сей режим мусить відмінити ся радикально і першим ступенем до того мусить бути конституція. Так само і що до добробуту народнього, то розуміли ми, що свідомі Українці-Русини ніяк не можуть погодити ся з тим, щоб і далі на Україні панував такий лад, де заможний експлуататор за малим не верхи йїздить на убогому працівникові.

„Не тільки як просто люде, але й як українські націонали мусимо ми дбати і про инший соціально-економічний лад. Без політичної волі неможлива єсть річ бороти ся за свої наційні права й виборювати їх; без добробуту народнього неможлива єсть річ довести робітний народ до національного самопізнання: се можливо тільки тоді, коли у мужика буде час і змога на те, щоб освічувати ся, а тепер сього нема, бо усе його життя йде на важку працю за сухий шматок хліба.

„Ось через віщо мусимо ми усякими способами розповсюджувати у Росії ідеї конституційні — не тільки друком, але й просто словом. Ми повинні виразно собі сказати, що для нашого діла нам треба конституції і що кожен свідомий Русин-Українець повинен бути конституціоналістом. Постановивши собі сю тезу яко необхідну, ми відразу перестанемо хитати ся на всі боки, вишукуючи всяких штучних способів запобігти ласки в уряді: ласки в него ми не запобіжимо ніколи, а просто мусимо відмінити самий уряд

та й годі. Ото-ж на нашому українсько-руському прапорі поруч з словами „самостайність українсько-руської нації“ мусять стояти слова конституція в Росії, яко спосіб здобути нові кращі порядки.

„Третьою тезою на тому-ж прапорі мусить бути добробут народній, і щоб досягти його, мусимо поки що робити на тому полі, яке зоставляє нам російський уряд, а як здобудемо конституцію, то й на ширшому, бо-ж добробут народній розуміємо ми не яко які палліативні полєкшіння там чи там мужикові, а яко такий лад, де не буде ні експлуаторів, ні експлуатованих, хоча задалегідь і не можемо сказати, які саме форми людських відносин дадуть нам той лад.

„З отсими трьома тезами на своєму прапорі ми й повинні виступати перед людьми і єднати ся з тими, хто прихильний буде до них. А коли ми будемо виразно з таким прапором виступати, то певне здобудемо прихильности від поступових російських елементів (опріч, звісно, тих псевдо-поступовців Москалів, що не можуть ніяк погодити ся з думкою про українську наційну самостайність) і зможем гуртом, в купі з ними, швидше подужати реакцію і здобути собі людські права“.

Хто зрівня отсей уступ з відповідними місцями попередніх листів д. Вартового, а надто в справі соціальної, той побачить, що тут єсть не сама тільки редакційна (для цензури) відміна. В нових словах д. Вартовий по соціальній справі просто стає на точку практичних соціалістів, не дожидаячись, поки в кінець виясниться спор між індивідуалізмом та колективізмом. Зрештою ми не станемо спорити ся з д. Вартовим про генезу єго думок, а вдовольняємось (радіючи!) і тим, що і в політичній справі, і в соціальній він згодився з думками наших радикалів.

Дуже приблизився д. Вартовий до них і в других точках. Ми, особисто, мусимо занотувати, що він став значно милостивіший і до нас. Нещасний Драгоманов вийшов у него вже не зрадником, котрий „за шмат гнилої московської ковбаси продасть матір-Україну“, а хоть і „московфілом“, або „прихильником до Москви“, та все таки таким, котрий „зостаєся на українсько-руському ґрунті, не зрікаєся своєї народности і працює їй на користь і добро, як те робив Микола Костомаров“.

Хоч нам трошки ніяково, а ми мусимо сказати два слова з поведи такого суду д. Вартового, не ради себе, а ради того, що єсть уже і згодом ще буде більше земляків, котрі опиняться в такому ж стані, як і ми. Не без користи буде вияснити той стан. Хоч для нас компанія з Костомаровим аж занадто почесна, та ми мусимо зрєктиєся тої чести, вказавши д. Вартовому на ріжницю часів, в котрі склалієся думки знаменитого історика і наші, а також на ріжницю обставин особистих і історичних. Костомаров був український славянофіл, вирослий виключно на російськїм ґрунті,

дальше котрого справи йому виявлялись досить неясно, мало торкали його. Почувши себе Українцем, Костомаров надав славянофільству своєму федеральний характер, та все таки виявляв собі славянство чимсь особним від иншого світа і неперемінно звязаним з Росією. З такими думками він виложив програму кирило-методієвського братства, навіть не натакнувши й словом на долю неславянських народів ні Росії, ні Австрії і Балканських сторін, з котрими, як напр. з Руминами і Мадярами треба ж було знайти якийсь лад у Славянських Сполучених Штатах, проєктованих Костомаровим від Адриатика до Берингового моря *).

Ми ж, за дозволом д. Вартового, зовсім ніякий — філ, ні українофіл, ні славянофіл, а просто Українець зо вселюдськими тенденціями, або людина української нації (*homo nationis ukrainicae*, на манір того, як були колись *christianus nationis anglicanae, gallicae, germanicae* etc.) а до того така людина, котрій доля судила познакомитись не в книгах тільки, а в життю з земляками австрійськими, зблизитись з ними, поділитись з ними радістю і горем (більше, звісно, горем!) і на решті працею. По праці в остатні роки ми мабуть чи не більше стали Галичанином, ніж російським Українцем, а що до „прихильності“, то ми стілько ж „прихильник до Москви“, як і до Австрії.

Вся наша прихильність до Москви суб'єктивно національна зводиться на те, що ми радо читаємо Пушкіна, Гоголя, Тургенева і т. п., — так майже таких „москвофілів“ тепер чимало і між Французами, Англичанами і т. п. А об'єктивно — політична прихильність наша до Москви зводиться лишень на те, що ми, не бачучи ніяких сурьозних підстав для українського державного сепаратизму в Росії, шукаємо виходу для українського автономізму в лібералізмі, спільнім з освіченими Великорусами, як також і членами других народів Росії. Тільки ж і д. Вартовий не дума інакше про сю справу!

Подібно тому ми прихильник і Австрії. В одміну Костомарова і товаришів, ми зовсім не думаємо про політичну єдність Славян, як про справу по меншій мірі занадто далеку від нашого віку, і також мало интересуємось поділом Австрії, як і Росії. Ми думаємо тільки про те, як би могла поліпшитись доля наших земляків-Русинів в Австрії через уживанє тих свобод, які вже за ними призначені, і через політичні реформи ще будучі, з котрих деякі, напр. загальне виборче право, вже потребують собі значні маси австрійських народів, як Німців та Чехів. Хоч і не маючий австрійських політичних прав, ми все таки літературно працюємо на

свою долю для такого поступового „австрійства“ серед прикарпатських Русинів *).

Звернувши більше уваги на сю річ в праці нашої і наростаючого гурту наших товаришів, руско-українських радикалів, д. Вартовий мусить признати одну, на перший погляд чудненьку, а з рештою натуральну прояву, — а власне, що ми, хоч отверто признаємось, що читаємо з більшим смаком якого небудь Тургенева, ніж плохих сучасних українських беллетристів (бо раз виробленого літературного смаку заховати годі!) — на ділі далеко менше Росіяне, ніж „^у придніпрянських українофілів, котрі, в противність всім своїм фразам, все таки головами й серцями живуть у Росії і навіть галицьких справ на стілько не знають, що не потраплять з ким із Галичан їм брататись, і коли хто з них почнуть на що рахувати в Австрії, то потраплять власне на тамтошню Победоносцевщину. Чи ми, при такій нашій прихильності до Австрії і до Москви вкупі, посуваємо наперед український автономізм, чи ні, — нехай роздума сам д. Вартовий.

А тільки роздумавши над сею справою і деякими з нею близько порідненими, д. Вартовий і зможе вірно оцінити теперішній руско-український радикалізм, котрим він в усякім разі заінтересувався.

Д. Вартовий вже рішуче признає заслуги того радикалізму, та все таки дивиться на него неісторично і не практично, а до того й підходить до справи дуже сентиментально, і через те не може власне дати ради і в тій точці, котра так болить його, а власне в справі „братовбивчої борні“ межі галицькими народовцями і радикалами.

Seid einig... einig... einig...! кличе нас д. Вартовий словами Шіллерової особи, котра кликала до того самих швейцарських конфедератів, а зовсім не конфедератів, Гесселера і Ейнзідлерських монахів у купі! Останнє було б крайнім сентименталізмом, котрий би привів до руїни власне справу швейцарських конфедератів.

Д. Вартовий, починаючи обговорювати борню галицько-українських партій, нагадує борню козацько-українських партій у XVII ст. Порівнянє недоладне! Не будемо говорити про те, що навіть на ту стару боротьбу не можна дивитись з самого лишень сентиментального погляду. Відкинувши тодішні гурти чистих егоїстів, і тоді натурально було, що одні українські козаки думали врятувати „матку-Україну“ союзом з Москвою, другі — з Польщею, треті — з Туреччиною (подібні незгоди були тоді скрізь по світу), — треба зважити, що основи незгоди но-

*) Завважаємо, що поцікнись на кирило-методієвського братства, Костомаров опісля своїх політичних думок не висказував ясно.

вих партій власне не такі, і ще натуральніші. Незгоди нових партій розкладаються на лінії горизонтальній, а не вертикальній. Ханенко, Дорошенко, Самойлович і т. и. власне не різнилися політичними, чи культурними думками, а лишень думками про практичні способи ратування козацтва заграничними союзами, чи підданствами. А тепер скрізь єсть партії консервативні, чи поступові по справам внутрішнім: політичним, культурним і соціальним. Етігі... вони не можуть бути, бо й такий миролюбець, як Христос казав же: „не мир приніс я, але меч!“ Сам д. Вартовий признає користь від критики радикалів, котра зробила те, що „темп українського життя пошвидчав“, тоді як перед тим воно „ставало якимсь задубілим і мертвим“.

А до того д. Вартовий невірно уявля собі найелементарну історію галицько-українського радикалізму. Він дуже помиляється, коли виводить його тільки з 1890 р. з часу заосновання формальної „русько-української радикальної партії“. Ми вже нагадували дійсну історію радикалізму в Галичині, з поводу статі д. Арабаджина. Не будемо тепер повторятись. Скажемо лишень, що радикалізм в Галичині появився власне в 1862—64 рр. в куші з творами Шевченка. Тодішні молоді народовці були власне радикали: документ тому напр. брошура д. Ом. Партицького „Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка“, котра і тепер продається в Галичині. Сей радикалізм почали затемнювати старші Рутенці або москвофіли, як Лавровський, Качала, Ом. Огоновський і др. котрі пристали до народовців з ріжними „діпломатичними“ цілями і котрих народовці прийняли до себе те ж по дипломатії. Але з народовецьких видань від часів „Мети“ аж до самої „Правди“ Вол. Барвінського можна виписати цілу хрестоматію досить радикальних уступів. Вся біда лишень у тому, що народовці самі не брали в серйоз тих фраз — і перелякалися страшно, коли в 70-ті роки молодші люде, підперши старі „українсько-хлопоманські“ думки новим інтернаціональним соціалізмом, задумали винести ці думки із стін кружкових у маси народу, не боючись переслідвань, майже завше протизаконних у Австрії.

Народовці перші підняли „братовбійчу борню“, приставши до москвофілів, котрі в 1877 р. з поводу першого процесу Павлика і Франка публично пожалкували, що в Австрії нема Сибіру. Хай д. Вартовий прочита в „Правді“ тодішні статі напр. Володимира Барвінського — Мойсея теперішніх львівських народовців, — то й побачить, хто перший підняв розбрат, ба навіть, хто при тому явився рішучим ренегатом принципам української демократії, — „хлопоманії“ чи „народовства“.

Не гляючи на те ще, в 80-ті роки теперішні старші галицькі радикали (Павлик, Франко і др.) пробували знайти спільний з псевдонародовцями ґрунт, пишучи в „Правді“, „Дзль“, „Батьківщині“, але скоро вияснилось, що вони мусять самі або стати ренегатами, або відійти

на бік, а напр. Павлика так „Дзль“ просто „внелімінувало із суспільности“ *).

Що-ж оставалось робити радикалам (т. є. консеквентним народовцям), як не скласти зовсім осібно свій гурт, свої органи, а далі полемізувати з народовцями, при чім їм прийшлося боронитись навіть від того, що тепер обуряє самого д. Вартового, то б то від брехні, буцім то вони не признають самої національності української. Що-ж? ліпше б було, як би всі галицькі радикали 70-тих років вибрали собі долю д. Белея, котрий з редактора радикального „Світа“ став редактором консервативного „Дзля“? Хай скаже про се просто д. Вартовий, і тоді тільки можна буде з ним розмовляти ясно про „братовбійчу війну“, котру б то „осуджує уся свідомо українсько-руська інтелігенція на Україні російській“.

Д. Вартовий натяка на те, що подібна війна іде і в російській Україні. Про се ні нам, ні єму не вільно говорити докладно. Треба ждати часу, коли *quidquid latet adparebit*, а поки навіть терпіти багато крутенини і брехонь. Тільки ж все таки ми можемо нагадати досить звісні факти. Так всі знають про рішучий для свого часу радикалізм Шевченка і „хлопоманії“ 60-тих років. Далі ще в 1873 р. кілька десятків російських українолюбців послали во Львів, з поводу заходів о. Качали оснувати консервативно-українофільську партію, союзн з польськими магнатами і клерикалами, отвертий лист, в котрому виложили принципи ті ж самі, що лежать в основі теперішніх радикальних програм (Лист, напечатаний в свій час у „Правді“, перепечатали ми в наших Австро-руських Споминах). В 1876 р. значні кружки Українців заложили отверто соціалістичне видане „Громади“, і я можу запевнити д. Вар-

*) Я від себе нагадаю д. Вартовому, що народовці не терпіли й мінімум моїх народо- і свободолюбних переконань, при спільній праці з ними. Так напр. за час мого редагованя „Батьківщини“, в першій половині 1889 р., — котру я вів, як може переконатись д. Вартовий, по самим поміркованим, хоть звісно, твердим, поступовим принципам, яких мусить держатися усяке народлюбне видане і з якими певне згодився б і д. Вартовий, — мені прийшлося претерпіти страшенні муки в борні з народовцями майже за кожду стрічку, написану по тим найпоміркованим принципам. Д. Вартовий ледви й повірить, що один із тих принципів, ізза котрих народовці найбільше воювали зо мною, — віротерпимість! Нарешті народовці стали рішучо домагатися від мене: або перемінити ті свої принципи і робити, як вони скажуть, або зложити редакцію. Я, звісно, вибрав остатнє, — і народовці розписалися в своїм поступку зо мною у 24 ч. „Батьківщини“ за 1889 р. Сеж був час, коли народовці найдружельніше відносилися до мене, як і я до них. Д. Вартовий може собі здумати, як поступали народовці зо мною на Kriegsfuss-і, котрий трівав з самого нашого виступу в 70-х рр. — М. Павлик,

твого, що редактор „Громади“ не був ні ініціатором її, ні найбільше радикальним в тих кружках, а одним із поміркованіших.

Але не забаром у тих радикальних українських кружках сталась „невидержка“, котра дійшла до того, що дехто з закладчиків „Громади“ почали брататись з її ворогами, як Вол. Барвінський і К-о, зближатись з людьми, котрі не мали нічого спільного з поступовим рухом 70-х років, а далі почали всякими способами спиняти зріст політичних думок на Україні для якогось „культурництва“. На решті на тому мертвому болоті, котре по троху прикрило українство в 80-ті роки і котре признає за таке сам д. Вартовий, вирости квіточки „нової ери“, перед котрою навіть програма Качала 1873 р. була поступовством *).

Д. Вартовий все чомусь обминає сю „нову еру“, а тим часом вона грає рішучу роль у тій „братовбійчій війні“, яку він осуджує в імені всіх українців. Нова ера була сумною і вінцем розмаїтого ренегатства проти принципів українського руху 60-х і 70-х років, бо навіть проти всіх живих основ українства, по крайній мірі з 40-х років. Між инчим ця нова ера в своєму початку, в 1891 р. прясвила себе в такому факті:

В Коломийщині самі селяне Русини поставили кандидатом на виборах у раду державну д-ра Даниловича, котрий був одним з тих радикалів, що підіирали народовецьких кандидатів на сеймових виборах 1888 р. Ми готові признати, що радикали між виборцями в Галичині числяться в меншості (більшість там і досі мають з рештою не народовці, а москвофіли). Тільки-ж в країнах з розвитою політичною совістю, як напр. в Швейцарії або Англії, більшість ніколи не хоче зовсім подавити меншості, а дає їй голос в парламентах. Для того тепер у Швейцарії вводиться спеціальне „пропорціональне представительство“, а перед тим політичні партії держались звичаю вписувати в свої листи кандидатські і певне число кандидатів опозиційних партій. В Англії часто в певних округах партії не ставляють своїх противукандидатів, а не так давно була там дуже поучительна пригода: появилася серед селян (крестян по нашому) агітація, що б зложити особну свою партію, то ж кілька панів зложили гроші на кошти виборів, що б кандидат тої партії (Agent) пройшов у парламент: нехай, мовляв, він там вискаже, чого власне хоче нова партія.

Що ж сталось у нашій Коломийщині в часи „нової ери“? Поляки не поставили свого

кандидата проти д. Даниловича, а поставили його народовці і побідили за поміччю поліції, Поляків, Жидів, і — москвофільських попів! А тим часом один радикальний депутат в парламенті не пошкодив би народовцям, коли б нова ера справді мала на цілі здобути реальні уступки для народу, а не притлумити його опозицію магнато-клерикальній партії, то б то не була тенетами, в котрі піймалися і ліпші з народовців!

Ми вже казали і ще скажемо, що радикали, виступивши рішуче проти „нової ери“, виратували честь українського прапору і в Галичині, і в Росії, і певні, що се не забаром признають за ними не тільки д. Вартовий, а й більше консервативні українолюбці, коли ближче пізнають справу.

З сего огляду ясно видно, що по своїм принципам руско-українські радикали зовсім не нова фракція, котра буцім „відблялась зовсім на свій шлях“ недавно, тричотири роки назад, а властиво стара, оснівна партія демократично-українсько-колишня хлопоманська, народовецька і т. д., — а що власне теперішні народовці, українофільські консерватори, новоерці і т. д. суть раскольниками, а то і просто ренегатами, деякі навіть в моральному смислі сего слова. Бо що ж можна сказати напр. об тих, хто в 1888 р. писав проти єзуїтства галицьких єпископів, а в р. 1890 виробляв нову еру, в котрій ті єпископи признані духовними і політичними головами Русинів?! Про других ренегатів поки промовчимо.

Чуючи за собою такий гріх, новоерські крутії і ренегати каянулись боротися з радикалами такими способами, як уневняти українську громаду, а надто в Росії, куди важко доходити австрійсько-руським виданням, що буцім то радикали просто москвофіли, зрадники своєї нації і трохи не прямі сторонники „культури російських урядників“.

Навіть по першим листам д. Вартового видно, що в кругах людей нових і дальших від центрів українського руху 70-х років такі брехні почали було пускати корні. Але не забаром правда мусіла вияснитись, та й нова ера Романчукова мусіла лопнути, що б замінитись новіщою ерою „Правди“ д. Барвінського, то б то чистісіньким ультрамонтанським клерикалізмом, проти котрого рішуче виступає і д. Вартовий.

(Конець буде).

М. Драгоманов.

Соціалістичний рух у Галичині р. 1893.

Основи соціалістичного руху між робітниками коло промислу — дві, а іменно: організації чисто політичні і робітничі товариства для образования своїх членів.

Політичні організації соціально-демократичної партії, обперті на мужах довірія, вдо-

*) Нагадаємо, що в 80-ті роки по всій Росії пройшла спеціальна мгла, котру прекрасно характеризував поет Жемчужников у словах:

вдругъ стало неизвѣстно,
Что глупо, что умно, что честно, что безчестно, —
і в котрій героєм часу мусів стати Щедринський „Іванъ Непомнящій“.

воляючи сповняють завдачу в двох більших осередках краєвого руху — у Львові і Кракові. В обох сих городах партія видає свої часописи і хоть круги мужів довірія мали противудіяти однобічному скупленню сил агітаційних і пропагандових коло редакцій тих часописів, то все ж таки вони купляться найуспішніше коло найбільших партійних трібун. Тим способом не робиться фальшивих кроків, що були можливі тоді, коли редакції не мали над собою нічого, хто би дивився на їх діяльність і за висказувани думки могли потягатись до відвічальности аж перед краєвими конгресами. Таким чином редактори не можуть накидати своїх особистів поглядів і переконань. Кругок мужів довірія, а побіч него комітет агітаційний і редакційний, дбають про те, щоби партійні часописи видавалися в дусі загалу, виразом кожного є мужі довірія, вибрані поодинокими групами чи фахами робітничими.

Галицький конгрес, що відбувся у Львові перед двома роками, як раз у свій час поставив основи руху на інституції мужів довірія, спиняючи таким чином наріканя, слухні чи неслухні, на самовільне або централістичне поступованє редакцій часописів. Такою постановою конгрес випередив інші партійні організації в Австрії, що після того прийняли таку саму програму дійства.

Заходами мужів довірія обох краєвих організацій — західно- і східно-галицької — скликано річний галицький конгрес, що мав менчу завдачу, чим попередній. Лишня була організація на нових основах, непотрібні поправки в існуючій організації, — отже він мав завдачу більше обобщільного повчєня, як власне треба вести агітацію і пропаганду, як користуватися ріжними досвідами і находити способи оборони протів довільного, иноді самовільного застосованя законів до соціалістів адміністративними властями.

Сегорічний конгрес зовсім не займався пропагандою серед мужиків. Сю справу бодай порушено на першім конгресі у Львові, та тепер про неї не було й бесіди, хоть из передущих років у західній частині краю осталися сліди тайних соціалістичних мужицких організацій у краківскім і бохеньскім повіті, не кажучи про сотки агітаційних брошур, розкинутих серед мужиків инчих повітів. Може сегорічний конгрес, з оглядом на те, що соціалістичні організації инчих країн занялися мужиками, почув у собі гризоту совісті та поповнить хибі в організації в країні переважно хліборобській — маючи приклад у радикальнім хлопекім руху серед Русинів, що чим раз більше стає колективістичним *).

Делегати польських соціалістів на соціалістичному конгресі у Відні застерегли собі, що територіальні границі не можуть спиняти їх діяльности. Після того краківська організація розвила сильну агітацію в австрійському Шльон-

ску в огромних фабриках архикнязя Альбрехта і сусідніх Ротшільдів. У тих фабриках послугуються переважно польським робітником яко менче вимагаючим, зі шкодою для инчих робітників, німецких і моравських. У польського робітника, для котрого недоступні були промови й виданя в чужих єму мовах, опинилося в руках оружє, сковане у власній мові, і організації в Вітковіцах, Устроїно і Тшиньцу належать до найкріпших і найкраще устроєних польських організацій, доказ чого — численні збори і відбирателі соціалістичних видань.

Маніфестації 1 мая вишли величнше, чим минувшого року тим, що було більше учасників (6 тисяч у Львові, 7 у Кракові) і устроєно пробне народне голосованє картками за виборчим правом до ради державної. Таких карток є підписами зібрано у Кракові 6, у Львові 15 тисяч. Свято маєве вишло слабше там, де організації обиралися на робітниках, занятых в закладах державних. Ужито усяких способів, щоби спинити обхід: грозьби, дозвіл дармованя за платою по варстатах дня 1 мая, аби тільки не діяльна участь у маніфестації.

Від мая по кінець юля організації розвили чималу діяльність за правом загального голосованя до ради державної Передлітавії. Загріті були всі результатом тільки що покінчених виборів у німецький парламент і приготовани виборів у французький парламент. По всім краю, на знак, дня 18 юня відбулися віча (у Сончу й Станіславові навіть під голим небом), на котрих агітовано за виборчим правом, кладучи за приклад виступ бельгійських робітників і результат їх боротьби за таке саме право. Резолюції тих віч, переслані президії парламенту причинилися до того, що правительство му сіло на осінній сесії ради державної покласти на чергу переміну виборчої ординації, уступаючи широким народним масам. Правительство упало через той внесок, але ж соціалістична партія рішила боротися до остатнього і в данім разі протів противних депутатів ужити як оружя — загального стрейку. Збори, скликувані скрізь після промов галицких послів протів проєктові виборчої реформи і за внімковим законом у Чехах, викликували бурю догани тих Поляків, як нових Тарговичан і нагадувано їм 1846 р.

Дві конференції краєві мужів довірія у Кракові, дві у Львові, відбувшіся торік, застановляли ся над способом вести боротьбу і справа сям разом крутилася головно коло здобуття права загального голосованя.

На щорічний конгрес Галичина вислала 4 делегатів из Кракова, Львова, Станіславова і від одной з організацій жидівських робітників.

В остатнім чвертьрічю, вдоволяючи ухвали краківського віча, стали ми видавати газету в жидівському жаргоні „Der Arbater“ (Робітник), що здобуває собі чим раз ширші круги читателів і стоїть власним коштом і силами.

В початках 1893 р. зібралася конференція варстатових робітників державних заліз-

*) Нагадаємо, що д. Я. К. — Поляк. Ред.

ниць у Галичині — найбільших у нас промислових закладів. Як результат нарад подано просьбу в генеральну дирекцію за скасування плати від штуки і назначення найменшої платні ціною в 4 кілограми мяса в кожному місці. Ті самі організації ввели в життя фахове товариство залізничних робітників, за почином головного товариства у Відні. Такі товариства увійшли в життя в усіх місцях, де є більші залізничні варстатти, нічії подали свої статуту до потвердження як філії головного австрійського залізничного товариства. Численні фахові товариства, основані у Кракові і Львові доказують, що вплив політичних організацій не стає тільки на виробі одиниць, свідомих прав своїх товаришів, а рівночасно бажає узброїти їх до боротьби за поправу свого матеріального биту в границях даного фаху.

На східно-галицькій краєвій конференції покладено зібрати фонди на видаване, в ряди-годи, агітаційних брошур. Початок зробила була перше група молодіжжі, видавши промову Д'Амичіа „O kwestji społecznej“, а друкується „Program zasad“ с поясненем. Краківська група видала збірку новелл Недзведзкого, що печаталась у „Naprzodzie“.

В загалі можна сказати, що соціально-демократичному рухові в Галичині, адміністративні власні перешкождали в р. 1893 далеко більше, ніж передними роками. З того ясно, що його чимало бояться, та сумніваємося, чи ті переслідування зроблять своє в партійній діяльності, що раз-у-раз росте експанзивно і інтензивно. Зараз у початку року застановлено у Львові дві газети: „Robotnik“ і „Siła“ під видом, що вони доповнюються і, як тижневик, повинні зложити кавцію. Газети мали особних редакторів і видавців. Рекурси в сій справі ще не рішено.

Краківський зїїзд розігнано з ратушевої сали через толковане §. 2 закона про збори, що кождий запрошуючий мусить знати усіх запрошених, і 5 запрошуючих засуджено по 5 день арешту. Карано за збирання підписів на картках (referendum) як за кольпортажу газет (!) та апелляція скасувала вирок суду низчої інстанції. На тиждень перед 1-им мая не пропущено ні одного видання — летучого, чи періодичного. Навіть дословний передрук відозв, що торік перейшли цензуру, сего року конфісковано (Краків). Страта грошева, як на партійні засоби, чимала, та і моральна не-аби яка. Бесідників, висланих зі Станіслава до Товмача, арештовано і в кайданах відіслано до суду; при тому адміністраційний урядник твердив, що в Товмачі нема конституції!! Можна сказати, що суб'єктивними процесами протів редакторів соціалістичних видань, процесами за кольпортажу, публічне насильство (відмова від праці 1 мая), процесами за підбурюваннє протів суспільних клас кшільо сего року, особливо у Кракові, Львові, Тернополі і Станіславі.

Партія чимало втратила через прогнаннє діяльних членів із львівської політехніки та кра-

ківського університету за агітацію серед робітників, а процес, що був у Львові за напняннє політехнічних властей, показав досить сумний образ. Ми стратили те ж техніка Станіслава Козловського, прогнаного із політехніки у Львові, що вмер у Львові від утрати сил.

Перейдім до робітничих товариств. П. намістник дуже піклувався ними. Вони мають образувати і забавляти робітників. П. намістник хотів їх як стій переробити на політичні товариства, або відняти у них образуючий характер: скасувати відчитні й розмови про всякі справи суспільного життя. Аж міністер унутрішних справ мусів повчати п. намістника, що се крок хибний. Тоді дирекції поліції і староств видали рескрипти, що про всякі збори (вечірниці, відчитні, розмови, забави) треба повідомляти власти, і комісарі строго слідять за тим, що говориться на тих зборах. Словом, поліційний догляд над життям товариств — повний. В октябрі 1893 р. через розмови в „Siła“ станіславській увязнено 8 членів, що доси сидять у слідстві, не вважаючи на інтерпеляцію посла Пернерсторфера у раді державній, що навів чималі надужиття властей, про що можна читати у стенографічних справозданнях із засідань парламенту з 30/11 1893 р.*).

У Кракові для противудійства „Siła“ основано езуїцке товариство під проводом кс. Баденього, і соціально-християнске під проводом кс. Стисіньського. Оба ті товариства живуть із кільканацятьма членами, дякуючи пливучим вкладкам і пиву, котре роздають даремне, та не допускають членів з соціально-демократичними переконаннями. Мусимо напнянувати вчинок фабриканта Ліпінського в Саноку. Він предложив своїм робітникам до підпису письмо, що не будуть належати до „Siły“, або покинуть фабрику. 36 слюсарів мусіло відійти серед зими, не хотячи жертвувати свої політичні переконання.

Подано до міністерства (?) статуту політичного товариства з правом устроювання віч по всій Галичині, Буковині і Шльонску.

Фаховий робітничий рух у Галичині робить гарне вражінє, коли зважити побідну застанову праці столярами Бяльськими, пекарями

*) Між арештованими у Станіславі, був і наш товариш Щ. Творовский, котрого арештовано вже чистю по фантазії певних урядників. Після 2 місяців вязниці випущено его на волю, як зовсім невинного і арештованого — через помилку! Гарна помилка. А хто-ж буде за неї платити і відповідати? (Т. Творовский стратив місце в нотаря, за чим агітував і дехто зі Станіславських Русинів-народовців, — звісно: чим же би вони показали своє роболішіє?!) Опроче, в Галичині таких урядових „помилоч“, особливо протів Русинів, було більше, за ostatnich 16 літ, і з сего ясно, як важно для Русинів усяких партій добиватися карної відвічальности урядників за безвідставні арешти і т. н. Ред.

Краківськими і робітниками коло будівлі у Львові, де сповнено домагання робітників. Галицькі залізнично-дорожні робітники вислали представителя на залізнично-дорожній конгрес у Цюриху.

Соціалістичний рух серед робітників у Галичині має чисто класову основу, то значить нема в нім бесіди про сварку чи згоду національну або язикову, нема закидів і оборони притиску одної народності другою, чи третьою, а про те в нім беруть участь із широти для справи — і се мабуть причина — Поляки, Русини, Жиди й Німці. Проява радісна і не завдаюча брехні голошеним окликам *).

Загальний огляд краюго руху навчає нас, що західна Галичина розвила більшу діяльність від східної, не вважаючи на сильніший напір противних елементів. Приписати се треба хіба живішому настрою, революційній традиції і звинности мазурского люду. Нарешті годі проминути, що там нема роздору в партії, противудійства, що є у Львові і в загалі знеохочує до всякої партійної діяльності, ломить принципи, дисципліну і не кладе на то місце нічого, окрім вдумок на особи, безосновних закидів зради робітничкої справи і т. п. нісенітниці (Автор має на думці т. зв. „незалежних“ польських соціалістів. Ред.)

Я. К.

Львів, у декабрі 1893.

Політика принципіальна і політична. **)

Ні для кого не секрет, що „новоєрска угода“ тріснула по всім своїм швиам і що галицько-руська суспільність, навіть значна ча-

*) Ми вже нераз мали нагоду зазначити, що з боку частини проводирів соціально-демократичної партії в Галичині тут більше добрих заяв, ніж діла — а бувають і зовсім противні заяви. На ділі та партія майже виключно польська по тенденції (відбудоване „людової“ Польщі) і способам пропаганди (доси не вжито напр. української мови). Звісно, треба бажати, щоб воно було інакше, але ж так певне буде аж тоді, коли й робітники-Русини, що беруть участь у соц. організаціях, почуються більше Русинами та порозуміють, що їм треба ввязатися і з селянами-Русинами. Звісно, тоді й польським соціалістам у Галичині треба буде покинути й думку про відбудоване їх Польщі на Русн. Нам бачиться, що між причинами слабшої вдачі соціалістичної пропаганди у східній Галичині треба покласти і неухагу польських соціалістів на руский характер тої частини краю. Ред.

**) Ся стаття надійшла вже за пізно, щоб її можна було напечатати на 1-ому місці. Та ми звертаємо на неї особливу увагу нашої публіки, бо вона зачіпає власне самі основи спільної діяльності Русинів і таким чиним поповняє статю Дра Даниловича.

М. П.

стина народовців, всилуються вилізти з сего не так то теплого кожуха, котрий на неї натягнуто в значній мірі сюрпризом. Численні голоси, котрі требують нової політики, більше принципіальної, вказують між инчим на потребу згоди між усіма гал. рускими партіями коло певних політичних принципів, замість тої боротьби між ними, ведомої просто поліційним способом, яку загострила була „нова ера“. Натурально, що ті елементи, котрі або засліплені новою ерою, як своїм ділом, або мають з неї особисту вигоду, змагаються всякими способами заглушити ті голоси. Між такими пробами звертає на себе увагу редакційна стаття в остатньому числі „Правди“ за 1893 р. „Принципіальна політика“.

Интересний в сій статі замір знайти для „нової ери“, котру єї сторонники оправдували опортуністичними раціями, — знайти власне принципіальну підставу, виставити саму ту еру, не як „пробу“, як признавсє недавно сам д. Романчук, а як принципіальну політику, котра мусить вестись і на далі. Попробуємо признати ширість такої постанови справи і поглянути на ті принципи новоєрської політики, які вклада „Правда“.

В сїм викладі на першій місці ми здибуємось з заявами, що новоєрска программа „принципіально стала окремо від москвофільских і радикальних елементів“, що для гал.-руських „розважних, консеквентних“ політиків настоїть потреба навіть „елімінування спосеред рускої суспільности“ тих обох елементів, „що вносять в ню лише заколот і сніняють (як? чим?) всяку позитивну роботу для просвіти і економічно-культурного подвиження руского народу“. *)

Які ж принципіальні підстави для такої програми? Рацією окремішности народовців від москвофілів і потреби елімінування остатніх з посеред гал.-руської суспільности ставиться звичайно те, що москвофіли не признають самостоячості малорускої національности і через те власне і не Русини, а зрадники і чужинці на рідній землі. Тут виставляється принцип національний. Ну, а яка ж буде рація елімінування радикалів? Очевидно, не національна, бо наші радикали не тільки признають самостоячість національности Русинів, але навіть випережують народовців заявами потреби всеукраїнської політики і виступають навіть проти нової ери між инчим через те, що вона, взявши в свою політичну програму католицький клерікалізм, відрізує гал.-руських уніатів від р.-українських православних, протестантів і вільнодумців, навіть від Буковинців. Очевидно, що для

*) Звертаємо увагу закордонних миротворців на єї „елімінуючі“ заяви новоєрського органу після тих „тоненьких“ слів, котрі він було промовив перед тими миротворцями. — „Елімінувати з посеред суспільности!“ — сильно сказано! Хоть би і Пилипу II испанському!

елімінування радикалів беруться принципи не національні, а соціально-політичні і церковні.

Де ж тут консеквенція — перша ознака принципіальності, та ще й розважної?

Ми не станемо багато говорити про те, що елімінуване радикалів ніяк не сходиться принципіально з „дбалостю про розвиток селянства і міщанства гал.-руського“, котру і „Правда“ мусить ставити в число точок новоерекційної програми. Селянство і міщанство руске в Галичині — то плебе, трохи не пролетаріат, а з того часу, як існують в цивілізованому світі назви теперішніх політичних партій, завше дбалість про плебе і пролетаріат звалась радикалізмом, котрий навіть від такої дбалості про „корінь“ суспільності получив і своє ім'я. Хотіти у нас щось робити на політичному полі для плебеу і в той же час елімінувати радикалізм — се або явна дурниця, туманоголовство, або дуже немудрий оппортунізм, надія щось виманити в правлящих тепер сфер, неприхильних радикалізмові в загалі, а рускому почасно. Не гляючи на свою новеньку пошану до принципіальності, „Правда“ своєю полемікою проти заяв д. Романчука, а також кінцем своєї статі, де вже говорять про те, як „спонукати Поляків і правительство“, щоб „підмагали і засобляли“ Русинам, — все зверта на такий оппортунізм.

„Правда“ недовольна тим, що д. Романчук не досить цінить ті здобутки, котрі принесла гал. Русинам „нова ера“ на полі шкільнім, і видимо вірує в те, що і далі політика елімінування „елементів заколоту“, в тім числі і радикальних, принесе нові здобутки на полі національно-культурнім.

Не треба бути дуже великим радикалом, щоб не дуже радіти новоерекційним овочам на полі національно-культурнім. Напр. як бучно возвіщено було в „Правді“ про ухвалу заложити в університеті львівським нову руску катедру, котру „Правда“ звала катедрою рускої історії. І на чому ж стоїть уже цілий рік ся справа? „Правда“, очевидно передаючи погляди своїх польско-урядових патронів, або прислужуючись їм, заявила, що ціль нової катедри мусить бути боротьба „з сучасними огнями“, а в той же час казала, що для того будуть покликані „знамениті наукові сили“. Де ж ті сили? Очевидно, що вони або не пішли на таку невдячну для сучасного ученого роботу, або міродайні сфери не знайшли в них гарантій, що вони будуть досить енергійно гасити сучасні огні. Не трудно предвидіти, на чому скінчиться вся так бучно возвіщена справа? На тому, що на нову катедру сяде яке небудь непотичне безсильство, котре додасть від себе голосок до того хору реакції, котрий співає і без неї в нашому „національному“ університеті. Для інтересів нашої національної культури було б ліпше, як би той голосок співав собі по польському, а не по рускому!

Але хто небудь скаже: все таки хоч нова катедра руска буде виготовлена; колись (че-

рез 30—40 років!) ту катедру може заповнити щось ліпше. Але се вже оппортунізм над оппортунізмом! І для такого оппортунізму здобутків на полі культурнім, Русини мусіли б елімінувати радикалізм, то б то всякі змагання збудити в своєму народі охоту до самостоячости на полі соціальному і політичному, напр. пристаючи до політики теперішнього коаліційного міністерства і польського кола?! Прекрасна принципіальність, премудра практичність!

Вже таким прекрасним елімінуванням радикалізму підрізується і вага елімінування москвофільства в принципіальній програмі новоерекцій. Очевидно, що коли принципи дозволяють новоерекціям елімінувати радикалів, котрі признають самостоячість руско-української національності і працюють для неї, — то нема рації елімінувати по крайній мірі тих москвофілів, котрі холодні до тої самостоячости, але напр. теж самі приймають політику уніяцького клерикалізму, або навіть самі раді елімінувати радикалів. Зовсім чудно, чому „Правда“ знаходить неслухними заяви „Дьла“ і д. Романчука об тім, що в програмах їх і рутено-москвофілів єсть сильні точки. Коли ж вони справді єсть! То чи ж буде принципіально-політично не признавати їх через різницю поглядів національно-літературних, коли згода в тих поглядах між народовцями і радикалами не перешкоджа потреби для народовців елімінувати радикалів? Як світ стоїть, то ніхто ще не бачив такої неконсеквенції, такої непотичності. Скрізь на світі антидемократичні, антирадикальні елементи в політиці виступають солідарно, то і в нас натурально буде, коли напр. елемент „Правди“ зійде ся з москвофільськими реакціонерами в елімінування радикалів. Та будьте певні, так воно і буде, як напр. дійде до виборів послів у сойм, чи в раду державну; так воно і було вже в коломийському окрузі, коли кандидував новоерекцій д. Підляшецький і радикал д. Данилович.

Але тепер „Правда“ бореться власне не з старим москвофільством, а з тим новим рухом, котрий проявляє себе в деяких провінційних вічах, на котрих поставлена була справа незалежної принципіальної політики Русинів галицьких і, як умова для неї, солідаризація людей з різних партій руских коло певних принципів політичних, і в котрих, вічах, сходились деякі народовці, москвофіли і радикали. Сей рух щось нове і серед народовців і серед москвофілів.

Ми не раз говорили про сю справу і не закривали очей на труднощі такої солідаризації. Але все таки ми мусимо признати в тих вічах нову і сімнатичну прояву, власне принципіальної і в той же час політичної політики, до котрої з годом мусить пристати значна частина Русинів. Солідаризація між Русинами різних поглядів затрудняється не тільки тою незгодою, котра натурально виходить з різниці самих поглядів, але й тим, що в гал. рускі справи вмішуються посторонні елементи, котрі хочуть послужитись Русинами для своїх вла-

сних цілів. Такі елементи в першій лінії стороники історичної Польщі, а також російські лівіністи-реакціонери. Т. зв. „стара партія“ Русинів галицьких грішна певною солідарністю з остатніми, так само як народовці від часів нової ери грішні солідарністю з першими. Очевидно, поки обидві партії не відділять себе по крайній мірі від явно грішних елементів, доти між ними ніякої солідарності не може бути! Коли говорити про саму печать, то треба просто сказати, що такій ізоляції мусить піддасти однаково „Правда“, як і „Галичанин“. Видиться, до того і хочать іти заміри видавати нові газети на провінції.

Коли така ізоляція настане, то певна солідарність між Русинами різних поглядів буде значно влекшена. Звісно, вона потребує розділу сфери змагань власне політичних від сфери думок і симпатій національних, літературних і релігійних. Ми вже при початку нової ери, в ряді статей „Неполітична політика“ чимало говорили про неслучливість змішування цих різних сфер і тепер не будемо повторятись тим паче, що єсть ознаки, що подібні до наших думок сами тепер зростають у людей різних кругів у Галичині. Звісно, боротьба між ріжними напрямками серед Русинів по справам етнографічним, літературним і релігійним не може перестати, але з політичного погляду треба бажати: 1) щоб та боротьба велась незалежно від чужих елементів, для котрих Русини можуть бути лишень струментом для досягнення власних сим чужинцям цілів, 2) щоб вона велась способами чистими, літературними, а не поліцейськими. Та боротьба мусить обернутись в конкуренцію перед громадою самих Русинів, конкуренцію, в котрій кожда група мусить доневини, котра з них найбільше зробить для літератури і освіти серед Русинів. Ми певнісінькі, що самостоячість національності Русинів на тому не стратить, а вигра. Инакше думати значило б не мати віри в ту самостоячість.

Означений вище розділ сфери політичної і літературної поставив би політику галицько-руську власне на політичне поле і тут би неперемінно привів до солідарності різних груп тим скорше, що політика та неперемінно прийняла б характер більше-менше радикальний, бо Русини, як елемент політичний, існують тільки, як плебе. А в наші часи при найменшій добрій волі і політичній просвіті, не так важко зрозуміти точки програми плебейської політики. Хай тільки всі Русини, котрі хочать посвятити себе політичній діяльності, наприклад посилами, перш усього поставлять собі за ціль бути сторонниками політичних і соціальних інтересів плебеу, то безперемінно всі вони прийдуть до певної спільної програми.

Говорючи таке, ми зовсім не думаємо, щоб так легко було тепер руским політикам стати на таку точку. Для того треба їм побороти в собі вироблену віками рутенську психіку, котра стала свого роду фізикою. Русини мусять

перш усього радикально відвикнути від думки, що хтось посторонний їм щось дасть, а причитись до думки, що все вони мусять взяти собі самі. Далі рускі політики мусять відважно приготувитись видержати період бурі тяжкими нарослими вітрів історичної польщизни і метерніховщини, котрі не хочать признати, що Русини існують для себе самих, а не для кого стороннього...

В усякім разі добрий знак уже й те, що тепер все таки піднімаються між Русинами ріжних партій голоси про потребу нової політики, принципіальної і дійсно політичної. Сей рух має перед собою будущину, коли не сьогодні, то хоч завтра.

P. S. До справи принципіальної політики належить почасти і справа про відносини руских депутатів в раді державній, обсуджена в 23—24 ч. „Народа“ 1893 р. Двоє з головних сотрудників „Народа“, найблизчі між собою, висказались там не однаково. Се трохи не весело, та коли вже так сталось, то позволю собі і я сказати свою думку, до того маючи на оці і всеукраїнські інтереси.

Не будучи посвячений в тайни віденської парламентаристики, я не беруся судити про те, куди ліше пристати Русинам, чи до союзу славянского, на чолі которого стоїть кляб молодочехів, чи до союзу „диких“. З принципіального боку скажу, що я згоджуюсь з судом д. Франка про молодочехів і не можу згодитись з тим, що мовляв не наше діло, що будуть робити Чехи (між инчим і з Німцями), як добьются свого державного права, бо мовляв, то „їх діло“. Тепер така нонінтервенція діло просто неможливе в цивілізованім світі. Адже ж можна було сказати, що то діло Турок, як вони обертались з Болгарами в своїй державі, та тільки ми ж бачили, що „болгарські горрори“ описали в 1876 р. Англичанин та Американець. Англичанин же Гладстон підняв крик на весь світ, а Росіяне обявили війну Турції і обрізали їй, — і всі прекрасно зробили.

Ще менше возможна нонінтервенція серед членів однієї держави, як Австрія. Тут наприклад мадяре добилися свого державного права, инакше мадарского централізму, і се стало приміром і підмогою централізові німецькому проти Чехів, Словінців, Хорватів і Сербів, — і централізові польському проти Русинів. Чеське державне право не перемінно б сего не вигідного стану для менших народів Австрії, в тім числі і Русинів. Ось через що справа чеська і наше діло. Наше воно, то б то спільне всім народам Австрії, і через те, що чеські автономні тенденції власне не можуть вигоріти в формі чеського централізму, по крайній мірі не можуть вигоріти нормальним парламентарним способом. Досить того, що всі австрійські Німці не згодяться на те, щоб земляки їх в землях колишньої корони св. Вацлава були поставлені перед Чехами в такий стан, як Русини перед Поляками. Те, що єсть резонного в чеських тенденціях, може бути переведено в діло лишень при широкому, для всіх справе-

дивому федералізму, що може настати тільки за спільною акцією серед всіх народів Ціслітанії, а також, певно, і Транслітанії. Така акція буде значно відмінятись від політики теперішніх молодочехів. От власне до такої акції мусіли б приставати Русини. Звісно, в теперішній раді державній такі думки мало можуть знайти собі прихильників, та теперішня рада державна в загалі — безнадійна для Русинів. Нашим послам треба користуватися з трибуни, що б говорити скрізь стіни ради державної до громади, до народів. Лишень, коли перейде більш демократична реформа виборча, можна сподіватись, що в раді державній буде досить елементів для нової політики, в котрій і послы руского народу можуть прийняти участь в практичній роботі. Поки що Русини мусять рішуче виголошувати принципи такої акції, справді народно-федеральної політики. Де і як будуть Русини виголошувати і пробувати таку політику, чи в яких клубах і союзах, чи осібно, се для нас діло побічне, — треба тільки, щоб вони мали собі за ціль власне такий політичний ідеал, а не які старомодні корони, та централістичні „державні права“, більші чи менші.

З сего погляду ми не можемо згодитися з словами д. Франка против того, щоб „Русини пустились на бистрі хвили політики авантурної, що зовсім не так конечно для такого слабосильного народу, як ми“. По меншій мірі для нас ці слова неясні і навіть страшні, бо дуже нагадують стилістику правдянку, то ми боїмось, коли б хто не зрозумів їх зовсім у правдянському смислі.

Зо сказаного вище виходить, що, по нашій думці, Русинам личить власне політика досить смілива, бо нова, а єї певно многі назвуть тепер авантурною. Навіть zostавивши на боці, що всяка принципіальна акція потребує свого роду авантурности (та й Колумб і Галілей безспорно були авантюристами!) ми звернемо увагу читателів на те, що ми справді тепер народ слабосильний, та ми не малий народ, як напр. Словінці. Ми слабі лишень через те, що наші проводирі не зміють збудити великі сили нашого зовсім немого народу в Австрії, в Венгрії, в Росії. Спеціально в рос. Україні нікого не зацікавлює клерикальною опортуністикою яких небудь старословінців, котрих нам тепер ставить у примір політичної мудрости „Правда“. Та навіть, як би подібною опортуністикою Галичане собі що небудь і придбали, то воно остане без хісна навіть для Буковини, а тим паче для Венгерської Русі.

Тим часом треба ж кому небудь подумати і про сю Русь. Ось напр. тепер Румини Трансільванії починають спільну акцію всіх пригноблених мадярським централізмом народів, обертаяться і до венгерських Русинів, але не знаходять ніякої відповіді серед тамтошньої інтелігенції. Кому ж слід обізватись за неї, коли не галицьким Русинам? Так ось ще нова авантура — боротьба проти теперішньої системи політичної, зліпленої в 1867 р. не тільки в Ціс-, а й у Транслітанії!

А вже ж кому небудь треба братись за такі авантури!

Доля так присудила, що тепер сей обов'язок лежить на Галичанах, бо тепер тільки в Галичині єсть надія провести в сойм і в раду державну руских депутатів скільки небудь незалежних. Хай би в соймі галицьким і в раді державній появились тепер хоч по 1—2 голоси, котрі проговорили б і за Галичан, і за буковинських і венгерських Русинів, та й за Українців, та поставили ясно принципи демократично-федеральної політики, то, коли б за тими голосами пішла енергічна агітація по всім нашим країнам, щоб збудити народню свідомість, тоді вже б через 5—10 років, певно, ми перестали б бути і слабосильним народом!

Чи ж знайдуться тепер серед руских послів хоч 1—2 таких голоса?

Тут ми приступаємо до справи руских посольських клубів.

Ми думаємо, що, при теперішньому стані парламентарному Галичан, сі клуби — власне могила всему живому. Ще в соймі галицьким, як би можна було поновити клуб до-новоєрський з більш виразною „хлопською“ програмою, то з того могла б бути яка небудь користь, бо соймові послы вибирались в остатне при певному настрою, благоприятному до принципів незалежности Русинів і до охорони хлопських інтересів. Але теперішній народовський клуб у соймі не представля собою нічого, окрім могили посла Окуневського. Послы ж рускі в раді державній, вибрані в ім'я нової ери, вже зовсім ніщо инше, як руїна, бо сама нова ера розвалилась. Найліпше б розвалитись і клубові тих послів, як поділились напр. молодословінці від старословінців, що zostались в консервативному клубі гр. Гогенварта.

Солідарність послів певної країни і нації діло добре, коли єсть на ділі солідарність принципів. А коли єї нема? Ясно, що тоді клуби краєво-національні тільки спиняють поступовіших, сміливіших, чесніших людей. Ясно значить, що громада галицька мусить напирати на своїх послів у раді державній, щоб вони розділились відповідно своїм тенденціям, а коли вони того не хотять, то шукати собі нових людей, а ті вже розважуть в свій час з ким і в ім'я чого солідаруватись.

Поки ж що, именем по крайній мірі російських Українців ми позволимо собі сказати: братя Галичане, дайте нам хоч по 1—2 незалежних і сміливих демократів і поступовців за депутатів в соймі і раді державній!

М. Драгоманов.

Непорядки в Полтавщині.

(Допись з України).

10 ноября 1893 р. в Константиноградському повіті Полтавської губернії в селі Больших (Великих) Черечинах розігралась обурююча

історія. В безпорядній сутолоці, що представляє російське життя, появляються питомо-російські появи. Це так названі чорні, холерні й інші неприємності, що кінчаються всемірними, порками й іншими душою обурюючими ексцесами й муками. Цим разом розігралась — я хотів сказати, якась не докінчена історія, та поспішаючись оговоритись — як кажуть загальною історією, що не має початку, т. є. початок її якийсь фантастичний, — все вийшло в наляканий уяві людей, та фінал історія мала зовсім реальний, звичайно-трагічний. В цьому разі адміністративний механізм діє з фатальною неминучістю.

В початку листопада в Константиноградському повіті проявилась чумна епізоотія. По розпорядку губернської земської управи і адміністрації на місце вислано партію ветеринарів. Як звісно, закон предписує в тому разі обов'язкове вбивання скоту. Як ні раціональна та постановова, як спосіб повної ізоляції, та на ділі з неї завжди виходили непорозуміння, та, мабуть і на далі вони не перестануть. Мені прийшлося чути від товариша, що на власні очі бачив убивання скоту, про глибокопотрапляючу картину такого вбивання. Іноді така доля постигає цілу масу скоту — бо постановова розширюється на бодрі трохи підозрітий скот. Можна порозуміти, як відносяться крестяне до того діла, що в їх очах виходить і непрактичним і, при їх середніх відносинах до скоту — глибоко несправедливим. Коли уявити собі, в яких умовах прикладається та постановова, коли згадати, що в більшості випадків домагання закону, переходячи по довгій драбині адміністративної ієрархії, на місці звичайно виходять як голі розгін, такий характерний для російського життя, то поняття стануть випадками ненастанних непорозумінь у тому роді. Я тут мушу додати ще про деякі обставини, що узброюють розум протів прикладу вбивання. Одна з них доказ протів не тільки в очах крестян, а і в очах інтелігентних людей. Як звісно, сірий, український скот не так хорує чумою, і хоч хорує, то може одужати.

Та покиньмо тут толкувати для пояснення неприємностей — на думку загально, на місці справді не вийшло ніяких неприємностей. Скот убито. В губернській управі отримано звістку про благополучний кінець діла. Та зараз опісля отримано телеграму на ім'я губернатора про те, що вийшли неприємності. Діло в тому, що хоч на місці й не було неприємностей, та крестяне порушилися через особливі обставини. Це село на границі Катеринославської губернії, відки чума заглянула до нас у Полтавську губернію. Крестяне не могли взяти в толк, чому в Катеринославській губернії нічого не робиться, а у них у селі захопилися таких строгих і ненавистних їм способів. Побачивши, що народ ворушиться, голова повітової управи Гриневич і справник виїхали з Черечин, хоч відважніший становий остався на місці, не потерпівши зовсім і тепер, кажуть, емієся над пустелями. Губер-

натор велів вислати військо, поїхав сам і хоч на місці не найшов, як кажуть загально в Полтаві, навіть признаків неприємностей, але ж Німецька, що виходить у російських умовах якоюсь благолипицею, що збожеволіла на вгадливість перед питерськими вищими сферами і піддається усім випадковим вітрам — домагалася піддати. Раз рушено військо, раз доклад записано в протокол, як доклад про неприємності — як могла скінчитись історія інакше, як вона скінчилась? В результаті одинадцять чоловік вибиті різками (кажуть, що давали по 75 ударів та що вибито і одну бабу) і сповнено увесь ціл екзекуції, т. є. розставлено військо по квартирах. Як кажуть, солдати вели себе як банда розбійників, вигоняючи господарів з їх домів.

Якже ж переминяються умови життя! Ще недавно ми були переконані, що йдемо к світлу, волі, к таким умовам життя, де будуть тільки усі прояви насильства, але ж опісля... ми стали понирати во тьму віків. Те, що було висміяно, осоромлено — чинить необхідний елемент нашого життя, і чим більше тим гірше. Порують у Вороніжській губернії, в Чернігівській (Анастасьєв), у Харківській, в Орловській, в Нижегородській (Баранов). Теорія, узасаднююча доконечність тілесної кари, як способу переважно опалитого, твердила, що такий спосіб спасіння в особливих випадках. Останнім часом ті випадки звичайні в нашому житті.

Як ні страшне наше життя, але ж треба сказати в оборону теперішнього покоління, що останнім часом воно загально осуджує те життя. Так і в Полтаві скрізь чути вирази обурення. Земці толкують про вираз Гриневичу догани на земських зборах. На губернатора (Татищева), славного безстидника і негідника, в минулому році, коли зроблено таку ж екзекуцію в Зінківському, по случаю холерних неприємностей, прокуратори (по Полтавському суду) жалувались у Петербург, та відти їх урозуміло. Звісно, що Закревський, прокурор Харківської Судебної Палати, з приводу Харківських усмирень, такий же представляв і з однаким-же результатом.

Та що з тих обурень?! Сьогодні (лист дано на пошту 22 ст. ст. декабрю 1893. Ред.) мені розповідав один знайомий, що зустрітись на зборах з губернатором, він мусів обмінятися з ним стисненням руки і, хоч з омерзінням, а... стиснув йому руку з пошаною. Председателю Управи Гриневичу на певних зборах майже підносили назву падлюки, і дивися, через якийсь час ті ж самі негодуючі засіли з ним до карт — відносини присущі виключно товстошкіро російського чоловіка.

Одно певно: як ні малокультурний російський чоловік, але ж він з омерзінням відноситься до тілесної кари. Це на перший погляд покажеться навіть трохи і чудним, по крайній мірі деякі оборонці тілесної кари як на доказ покликаються на те, що в німецьких школах б'ють — річ в наших очах доволі невірогідна і котра велить задуматися. Чим пояснити: російський чоловік при своїй некультурності не ми-

риться з тілесною карою — заграничний в звільненій ситуації мириться? Пояснення мабуть у значній мірі можна знайти в діалозі двох хлопців у статті „За рубежом“ Щедрина. В тій розмові хлопець без питань дорікає хлопцеві в питаннях, що він продав душу чортові. І хоч з бігом часу факт запродажі душі чортові сповняється і в Росії, та все ж таки подекуди можна твердити, що російський чоловік не боїться чорта... За те він боїться станового. Являється питання, що вийде з того покоління, котре мусить келейно обурюватися, збираючись по частиним квартирам, в гостинних і в кабінетах, і не має змоги виразити свого обурення явно, публічно. Нещасний стан, нещасне покоління!

Той стан веде неминучо до зіснуття. Бути присутнім як німий свідок того, що в душі осуджуєш, значить йти на зустріч власному зіснуттю. Де вихід і що треба зробити суспільності для того, щоби визволитись від душачої єї мари — ми тут не будемо говорити.

В слідуючому листі подамо звістку ще про одну „чортову“ вигадку, переняту нами від Западу — це про одиночну тюрму, устроєну в Петербурзі, т. зв. „Кресть“, побудований на лад західно-європейський і на основі остатніх виводів позитивної науки, в котрій про те, а може й через те власне людей доводять до повної погибелі. Чудна доля — так одностороннє переймати від Западу.

Третє радикальне віче

в Коломні відбулося 4-ого с. м. при участі тільки до 250 селян (через тріскучі морози і пильну працю перед різдвяними святами). За те всі бесідники, і з інтелігентних, і з простих говорили дуже гарно і в загалі се віче було одно з найкращих руских віч у Галичині. Окрім близьких партійних справ, як справа „Хлібороба“ і політичного радикального товариства „Народна Воля“ — що в кілька місяців після засновання вже має 500 членів — та інших громадських потреб, на вічу порушено і загальніші економічні справи — справи ґрунтові та урядовий проєкт заведення примусових хлопських спілок і рентових господарств. Віче висказалося протів урядового проєкту через те, що він зовсім обезземелить селян, зробивши їх ще більше залежними від уряду і польскої шляхти, що скрізь мали би верх у тих товариствах спільно з теперішніми своїми помічниками — писарями і т. п. Намість того віче ухвалило викуп землі на власність громад і оборону робітника сільського перед великою власністю. Далі, як звичайно, обговорено і загальне, безпосереднє голосування, про котре тепер мусить бути мова у соймі галицьким, що зібрався 10-ого с. м. Найбільше політичного інтересу мала точка про „теперішнє положення Русинів“. Віче рішило таку резолюцію:

„Народне віче в Коломні заявляє, що будучність Русинів лежить виключно в політич-

ній і соціальній організації руских робітників і селян на радикально-демократичних основах і що вся робота поодиноких руских партій має лиш на тільки вартість, на кілька иде до тої цілі і тільки з огляду на ту ціль можна би Русинам з різних партій в поодиноких случаях спільно поступати. З огляду на теперішню ситуацію віче заявляє, що супротів змагачогося остатнім часом серед Русинів політичного сервілізму, а рівночасно реакції єму серед чесніщих Русинів усіх партій, конечно є рішуча боротьба с тим сервілізмом вважає пожаданим скликати зїїзду мужів довірія з усіх руских партій для обдумания способів спільної боротьби з тим напрямком, загрожуючим усім народним свободам“.

Відповідно до того, коломнійські радикали від себе приватно (бо у нас політичним товариствам заборонено таким займатися) рішили скликати до Львова на 2 февраля с. р. довірочні збори, про котрі сказано в передовій статті. Натомість Виділ „Народної Волі“ рішив як найскорше скликати подібні народні віча до Косова, Снятина, Станіславова, Отиній і Бродів, де „Народна Воля“ кладе свого кандидата до сойму (на місце умершого о. Сірка). У Брідичині кандидує ново-єзєць п. Барвінський, про котрого митрополит Сембратович заявив, що мусить бути вибраний через те, що добрий католик і що року сповідаєся у св. Юра. Звісно, за Барвінським будуть усі галицькі сили і чини, але-ж у Бродах їм піде не так гладко, бо там селяне, — по більшій часті московфіли, — досить свідомі і в масі рішучо протавні кандидатурі Барвінського. Та протівні їй і попи-московфіли. З сего не виходить, щоби радикальна кандидатура мала там шанси побідити, а все ж таки важно повести там агітацію за радикальну програму. Селяне брідєкого повіту прихильні економічно-політичній частині тої програми, — як то показалося на першім вічу в Бродах 1891 р. де вони горяче підперли бесідника-радикала (М. Павлика) і прийняли єго внески, не вважаючи на протести ц. к. комісаря і купки рускої інтелігенції обох партій. А серед інтелігенції рускої у брідєкім повіті повний хаос. Завважаємо, що брідєкий повіт один з найбідніщих, найбільше сполетарізованих і до того під боком Росії...

Крутійска політика.

Хто знає політичну діяльність львівських народовців, мусить признати, що то цілий калейдоскоп крутіїства, що скінчилося апотеозом крутіїства, т. назв. „новою ерою“. Під koniecь минувшого року, офіційальний провідник тої крутіїської трагі-комедії, д. Романчук заявив був кілька раз, що „нова ера“ не принесла Русинам нічого хосенного і що через те Русини не можуть мати довірія і до правительства. Хто розуміє, що таке політика, мусів побачити в таких заявах д. Романчука тільки акт „искупления“ себе самого, після чого опозиційно настроєний загал Русинів міг сказати

д. Романчукови одно: иди в мир, і не со-
грішай. Такий смисл мала й та толерантна
поведінка супротів д. Романчука на опозицій-
них вічах у Стрию, Жовкві й Дрогобичі, в ко-
трих брали участь Русини усяких партій і ста-
нів. Тим часом орган львівських народовців нама-
гає представити се діло так, немов би то оп-
озиційний загальний Русинів признавав у д. Роман-
чуку свого проводиря для — „нової ери“. Ось
що пише „Дѣло“ про те „вотум довіря“ для
д. Романчука на вічах у Жовкві й Дрогобичі:
„Бєть се рѣчь великои ваги, бо вѣдь часу па-
мятнои промовы посла Романчука вѣ соймѣ
вѣ 1890 роцѣ — отсе першій разъ рускій збо-
ры, зложені зъ людей усякихъ сторонництвъ
русскихъ, однодушно высказують своє довѣріє
провѣдникови народу руского и народовцѣвъ,
мимо того, що провѣдникъ той, посолъ Роман-
чукъ, не вѣдступивъ и не поемѣвъ бы вѣдсту-
пѣти вѣдь тыхъ головныхъ точокъ, якѣ прого-
лосивъ вѣ своѣй промовѣ вѣ соймѣ 1890 року“.
(нр. 284 з 1893 р. передова статя).

Д. Романчук може й не похвалить сего
крутійского маневру „Дѣла“, що так нагло
роєкрив єго карти, і зробить дещо таке, щоби
здавалося, що й він опозиційніст — се у него
за „нової ери“ річ звичайна, але ж ми мусимо
рішучо запротестувати протів такої обурюючої
політики львівських крутіїв супротів загалу
Русинів. Львівскі народовці вже досить дали
доказів на те, що, своїм політикованєм, тільки
можуть завести власних прихильників у боло-
то. Коли з ними нищим Русинам можна йти
спільно в політиці, то тільки як из рядовими.
Сам д. Романчук вичерпався з крутіїством і
тепер став зовсім не спосібний на проводиря
навіть народовців, а не то всіх опозиційно на-
строєних Русинів. Правду кажучи, такий гене-
рал для галицько-руської армії ще навіть не на-
родився, а політику можуть вести серед своїх
дівізій: Барвінскі, Дудикевичі, Олесніцкі, Три-
льовскі, а зовсім не Романчуки. Крутіїству
остатних мусить раз бути кінець!!

Під кінець сєї уваги мусимо зазначити,
до чого вже дійшла народовська опозиція „но-
вій ери“. На вічу в Дрогобичі 29 декабрю 1893 р.
один із найчільніших народовців, Др. Євг. Олес-
ніцкий, критикуючи фідейкомісн, сказав таке:

„Всі партії поступові протівні фідейкомі-
сам і в своїх програмах домагаються знесеня
їх. Як же-ж супротів того назвати поступо-
ванє посла, котрий вибраний з сільської курії,
і хоч заявляє себе Русиним, не лиш голосує,
але промовляє за заведенєм нових фідейкомісн
у Галичині? (Голоси: Барвінський! зрадник!
сумно!)

„Правительственний комісар (Русин-попо-
вич, Нападівич) звертає ся в тій хвилі до пред-
сідателя, щоби зборонив бесідникові промовля-
ти в той спосіб про послів“.

„О. Давидяк (предсідатель, москвофіл)
відповідає, що діяльність послів вільно крити-
кувати.

„Др. Олесніцкий говорить серед того даль-
ше: Так є, Барвінський! І яким богам служить
сей брідско-каменецкий посол, що без сорому
на лиці сам топче ті інтереси, котрі повинне
заступати і боронити?“

„Правительств. комісар збороняє
бесідникові говорити на той темат.

„Др. Олесніцкий. Даруйте, пане комі-
саре! Я не знав, що той посол тишиться осо-
блившою протекцією правительства. Але зага-
висказав свій осуд всенародний і, може бути
сей голос народу приглушить у совісти сего
посла ті панські оплески, для котрих стану
протів інтересів мужика (Голоси: Славно!“).

Щоби нам не сказано, що се ми видуму-
ємо на п. Барвінского, завважуємо, що так
до-слова напечатано в „Ділі“ нр. 283 з р. 1893.
Що-ж, хіба й Др. Олесніцкий москвофіл, я
вражі радикали, що здавна таке констату-
вали у д. Барвінского з єго „Правдою“?... Ін-
тересно, що скажуть на се „ново-ерскі“ круті
у Росії...
М. П.

Житє і Слово

Вістник літератури, історії і фольклору.

Видає Ольга Франко. Рік перший
книжка І. за місяць январь і февраль
Львів. З друкарні Інститута Ставропи-
гійського 1894. За редакцію відповідає
Іван Франко. Велика $\frac{1}{8}$, ст. 160.

Ось нарешті виданє, і при тому по-
ступове, що повинно вдоволити чималі
круги Русинів-Українців та стати кра-
ще, ніж виданя політичні, від котрих
ширша публіка руска в Галичині від-
вертаєся, або такі чисто літературно-
наукові, що власне не зачіпають живих
справ — а се треба сказати про виданє
як народовців, так і москвофілів (звісно
остатних іще більше).

Вже судячи по І книжці, „Житє
Слово“ подасть ріжним кругам руски-
х читателів те, що кому до вподоби. Вж
в першій книжці, доволі місця заняв
беллетристика (початок повісти із суча-
сного життя, Івана Франка п. з. Основы
суспільности, поеми Осипа Маковей,
п. з. Новик, перекладу д. В. Щурата,
Пісні про Роланда, гарний пере-
клад Ів. Франка Тірольських Елегій
звісного чеського радикала Гавлічка, щ
й тепер мають політичне значінє, вірш
Ів. Франка З подорожних заміток
(обстановка гал. мужиків) і вірші Уляни
Кравченко Житє і Слово). З тог
найцікавіші твори Франка і Маковей, т
дуже гарні й вірші д. Уляни Кравченко

Пісня про Роланда переведена зо старофранцузкого досить плавно, та ми не знаємо, чи багато читачів зацікавиться нею. А вона займає стосунково найбільше місця. Чи не краще булоби давати переклади кращих творів новітніх західньо-європейських писателів — таких, що їх не пропустили би у Росії? Воно потрібно власне для ширшої читаючої публіки, для котрої менше доступні інші праці в „Житю і Слові“.

Праці наукові займають більшу половину книжки. Найцінніші з них для руско-української публіки: Старі хартії вільності, М. Драгоманова (початок) і Будда і Буддизм Л. Фера, переклад Ів. Франка. (Праця Дра Бігеляйзена п. з. Нові напрями в дослідях мітологічних те-ж зацікавляє важну справу, та вона видалася нам доволі безцівною). Далі, спеціально для історії української літератури дуже важна стаття М. Драгоманова п. з. Матеріали до історії українських віршів (початок), де автор указує початки новітньої української літератури, далеко передніші аніж твори Котляревського. Автор зводить тексти віршів, непечатані доси і печатані (у першій книжці Життя і Слова поміщено вірші про речі церковні) і поясняє їх своїм звисним, інтернаціонально-порівнявчим методом.

Деяке, хоть косе значіння для історії нашої літератури має статейка Ол. Колесси п. з. Сліди впливу В. Жуковського в поезіях Б. Залеского.

Спеціально для історії Галичини важні рубрики: До історії галицько-руського селянства, де поки що подано документи про Бунт аграрний в Якубовій Волі 1819 р., Урицьких „князів“ при кінці XVIII в. і Панщину у Мшанці, — та Із переписки наших літературних і політичних діячів (поки що поміщено: 5 дуже цікавих листів Федьковича до станіславської молодіжі, 2 листи Вол. Шашкевича і 1 лист Ст. Качали).

В рубриці Із уст народа надруковано: пісні — Співань, співанки, голос, Смерть богача, Лукіяні Кобилиця, і легенди — Початок і кінець світа, Відки

взялися жаби — все з Галичини, по часті з Буковини. Тут редакція думає давати матеріали доси мало збирані, як: казки, легенди, анекдоти, місцеві перекази. Правопись для тих матеріалів — радикально-фонетична, як у „Громадських“ виданнях.

Переважно галицький характер має й рубрика п. з. Із старих рукописів. Во вступі редакція полемізує з Ом. Огоновским, що не признає впливу на народ давньої літератури на Руси на ненародній мові. На перший раз напечатано, із буковинської збірки XVIII в. легенду про Соломона і чорти в бочці, з поясненем Ів. Франка.

Книжка кінчиться рубриками: Критика і бібліографія і Нові книжки. В остатній розібрано працю О. Колесси Юрій Коссован, у першій надруковано статейки: М. Драгоманова — Наукові методи проф. Сумцова, затим Польський фольклорний журнал („Wisła“) огляд Л. Васілевського і В. Щурата Нові досліді про весільні обряди, де розібрано французьку працю Хв. Вовка п. з. Rites et usages nuptiaux en Ukraine.

Нарешті є й спеціальна рубрика житєписів п. з. Сучасні діячі слов'янської науки і літератури. Як перша подана Ів. Франком біографія Мих. Петр. Драгоманова. В початку книжки поміщено портрет сего діяча — дуже вдатний. Ми думаємо закупити той портрет особно і розіслати передплатникам „Народа“ і „Хлібороба“ даром.

Видане „Життя і Слова“ і на око гарне і коштує усього на рік (за 6 книжок, що два місяці) 5 гульд. у Австрії, 12 руб. у Росії. Адрес редакції і адміністрації: Львів, Глибока ул. 7.

Говорючи про видане „Життя і Слова“, ми не можемо не порівняти его із „Записками Наукового Товариства ім. Шевченка“. Нам бачиться, що „Життя і Слово“ вже першою книжкою представляє куди краще, особливо як порівняти фонди і число людей, що заходяться коло обох видань: там цілий корпус будущої руско-української Академії, тут — усього кілька робітників; там товариські фонди, до котрих раз-у-раз допливають нові датки й записи, — тут марні приватні фонди. Опроче, ми щиро бажаємо „Запискам Тов. ім. Шевченка“ дігнати, або й перегнати „Життя і Слово“.

М. П.

Виходить 1. і 15. л.
кожного місяця і ко-
штує за рік :

4 гульдени,
в Росію 8 рублів

НАРОД

руско-українська радикальна часопись.

Редакція
і Адміністрація
на Замковій ул.

Країна козаків у Північній Америці, або Аляска.

Як нерозумний син України, Богдан Хмельницький протягнув руки до московського царя Алексія Михайловича, тогді розумний люд нашого вільного краю пішов блукати од царя і ярма московського, хто куди: хто на Дунай, хто за Кубань, і хто ще куди од чорного царя. В кінці XVIII віку, козакам вже звістна була дорога из Камчатки на Курильські виспи; відтіля вони зайшли на своїх байдаках і так далеко, де тепер San Diego і Mendocino в Каліфорнії, і Astoria в Орегоні. Що це за браві і вільні люде пливають в Америку, — що не знають ніякого монарха? І в перший раз, і може в остатній, в людській історії Росія змалшалась з Англією, і прогнали одважних моряків з їх байдаками назад в Камчатку. В той час Петро І-ий вже учився строїти байдаки на Дону, і він післав строїти байдаки в Камчатку, де вже наші Українці — брати Чернови, корабле-строїтелі, були готові. І Русскіє покори-ли дикарів у Камчатці (так Устрялов пише).

В 1724 року, одправили Москалі Німця, капітана Берінга, і він поплив, а поводиторами були камчатські моряки, шукати нові землі. Йім вже ті землі були звісні, і як Берінг рухляв в ліжку, Чирихов с козаками знаходили виспи.

С того часу, семйі вільного народу из Камчатки селились на нових виспах Північної Америки, прозваних Алеут-

ськими виспами. На застріє недавно Американського губернатора Аляски: який ви народ? — вони сказали: ми козаки-Алеути, ми не Русскіє.

Од Шеликова до Баранова, сторона була благословенна: всі були робітниками, управлялось роботящим людом, а не панами і князями, котрих після царь післав. На ціх остатніх обіди і фацеції, потрібно було, завели грошей, і люде не видержали теї тягости, через що царь продав Аляску за 7 міліонів долярів — взяв гроші в свою кишеню. І издав указ: як хто не вахоче йїхати назад під царську управу, в Сібір або Петербург, той буде назван „иноплемєнцемъ“ (Русскія Вѣдомости, Москва, март 25, 1891).

Того і треба було для янкесів, і вони виспали наших кривних Полтавців і Чорноморців на виспах Атигнака, Кадіяка і Алеутським архіпелазі — Індійцями. Тяжко йім було під сим назвиськом с часу 1867 року до 1885: йїх били батогами, як арештантів, обікрадали йїх, покі всякими проходами я добрався до справи. І йім прислали доброго губернатора Альфреда Р. Swineford'a 1885 року. Він начав голосити зо мною перед всім світом, що народ в Алясці не Індійці. І добрі люде — а не уряд республіканський — од щирости дали багато грошей на школи і лад в Алясці: завели тепер чимало фабрик і копанє золота і сребра. Усякі роботи там завели, діти йїх учаться в публичних школах по англійськи, а вдома по своєму: аз, буки, глаголь і проч. В церков російську вони мало ходять молитися за московського царя: „бо

попи московської віри — п'яниці і блудодії“, — так вони пишуть мені, — „нехай царь, як хоче, кидає в море 60,000 таларів в рік на його церкви і віру в Алясці, а вдома люд вмирає з голоду; ми не хочемо ходити в царську церкв, молитися за царя, а ходимо в ту, де добрі і щирі люде, і добру нас учать і хліб нам дають“. А я їх навчаю: „віруйте в те, що дає душі утіху і радість, а не соблази і печаль“.

Час прийде, і не забаром, що наші брати в Алясці, — їх тепер 20,000 на всіх виспах, — будуть розумні і багаті; настроять своїх байдаків, і будуть так звичайні на морі, як Греки на своїх виспах в грецькім архипелазі, бо Алясканські виспи є велика школа для моряка, і їх особисте житє на виспах (вони все мають, чим треба жити) не зопсує їх, чим зопсовані другі люде.

Незабаром вони напливуть до Камчатки на своїх байдаках, як вільний народ, на прощу до могил своїх дідів, і скажуть невольникам в Сибірі, як добре живеться тут вільному народу.

В своїй Країні
січня 1, 1894.

Агапій Гончаренко.

Ще про о. Агапія Гончаренка.

Про автора поміщеної вище статейки о. Агапія Гончаренка, ми писали докладніше у 19-20 врах „Народа“ за р. 1893, у статі п. з. „Україна“ в Америці, де розказано єго житє і наведено єго лист та українські писаня, оповіщені в єго газеті „Свобода“ за 1872 — 73 рр. Для нових пренумерантів, повторимо коротко, що о. Агапій Гончаренко був арештований в Атенах, по наказу російського уряду, за оповіщенє у „Колокол“ Герцена статей про російське духовенство, — та втік із корабля в Константинополі, за підмогою одного високого військового достойника-Українця, побував у Лондоні, на Атоні, де висвятився, затим обїхав майже увесь Восток, Італію, де належав до тодішніх революційних кругів, і врешті, за порадою Бакуніна, виїхав в Америку і осівся в Сан-Франціско, в Каліфорнії, де став видавати, по російськи і по англійськи, газету „Свобода“, призначену головню для оборони людности в Алясці та на островах, про котрі сказано ви-

ще. Сим своїм заступництвом о. Гончаренко дуже прислужився тамошнім бідним людам — як виходить — потомкам українських козаків. За оборону їх інтересів і в загалі за свою діяльність, котра й тепер дуже ненаручна російському уряду, — о. Гончаренко нажив собі чимало ворогів, підселаних із російського боку, що не раз нападали на него і инакше старалися звести єго зо світа. За те у чесних Американців, навіть найвищих достойників, о. Гончаренко усе мав велику пошану і навіть пряму поміч у своїх заходах на користь робучої людности Аляски і т. и. О. Гончаренко робив те все добро людім головню в нації, що через них, з Америка, через Аляску й Сибір, виїде колись політична воля в Росії, значить і на Україні, котру він так возлюбив і котру й доси голубить у серці, не вважаючи на тяжкі невзгодини свого особистого житя.

Зо 20 літ тому, о. Гончаренко купив собі хутір, у Каліфорнії у княжестві Аламеда коло города Haywards, і назвав той хутір „Україною“, або „моєю Країною“, як він єї зве по-вище. Там є поверх 50 акрів поля і хата з написом на верху „Свобода“. Тут о. Гончаренко працює зо своєю жінкою, Італіянкою, коло городів і пасіки, і з того живе, а як треба, то сповняє церковні треби людім усіх слов'янських народностей, що до него обертаються. На те він має в одній із печер олтар, де править службу божу, завше молячися за спасінє України і на погибіль російському деспотизму.

О. Гончаренко немов ожив, як Українець, получивши від нас звістку із признанєм єго діяльности, а також наші коломийські виданя, та став нам писати по українському — між инчим обцяв нам прислати для „Народа“ свої Споминки, що вже давно списані по англійському лежать у рукописі.

Низче ми дозволяємо собі подати, з деякими пропусками, єго остатний лист до нас, де є деякі нові подробиці з житя сєго звязного українського стоянника за волю. Для поясніня дєчого в тому листі, завважаємо на перед таке: о. Гончаренко поприслав нам усякі газети й книжки, з цікавими речами про тамошні стори, далі портрети свої й инчих осіб, хати і инчих видів „України“. Між ними є й дуже гарний портрет із написом на другім боці, рукою о. Гончаренка: „Вид обнародованія Гончаренком, октябрю 7, 1893 ріка, царського указа, о изгнаніи Евреев из Сибири“ — про котрий згадано далі, та котрого ми не розуміємо гаразд. На портреті тім чотири особи сидять на скелі:

Гончаренко, видавець (Editor) Claude H. Wetmore, та дві дами: Drs. M. min Adeleine E. Knapp і Mrs. Charlotte Perkin Stetson Editor — у трох остатніх у руках склянки з напитком, а в першого до того якісь папери на колінах. Нещасні втікачі із Сахаліна, про котрих сказано в листі — звичайні проступці, котрих за геройські втеки прощено в Америці (Дивіть про них статейку о. Гончаренка п. з. Волі, вічної, святої волі, у 23-24 врах „Народа“ за 1893 р.) Собачатами зве о. Гончаренко царських прислужників.

М. П.

„Січня 1, 1894. Благословиши вінець літа благодети Твоея Господи. Мій рідний Добродію Михайло Павлик. Віншую Вас з Новим Роком.

Ваш лист од 30 Листопада — я одібрав 19 Грудня. Я дуже був рад, що Ви одібрали мої посилки, я хочу, що б свої рідні мене пізнали, я був дуже самотній в чужих землях всю мою жизнь, і од тяжкої праці мало чого чув.

Ви вже читали: обнародоване мною царського указу, і бачите, що я зробив як чоловік. Я знав, що жиди з Сибірі вивезуть з собою великі історичні документи.... З Огаревим і Бакуніним ми погнівались раз, їм хотілось знати, якою дорогою я маю свої стосунки з Сибірю, а я їм одмовив — по мужицьки: „не скажу!“ На мене напали, як тигри, в Нью Йорці агенти барона Гірша; я давно бачив, що Гірш і Со в combinat'ї (варечені), з деспотизмом царським. Царський уряд зо всієї сили прецця завірити світ, що хто кидає царську Росію — кецький чоловік. Гірша агенти те саме говорять о молодіжжі жидівській; бо вони остатні мають свій розум. Я піддержую молодість жидівську політично, скільки міч моя. І як вони подякували за мою працю?...

Велике спасибі Вам — ще раз, — що Ви назвали мене в „Народі“ поступовцем, я смиренний evolutionist, не revolutionist. „Тише фдешь — дальше зафдешь“. Я тихенько сторожив за Сахалінськими, і тримав переписку о них з добрими людьми, а не собачатами. Chief Crowley of Police в Сан-Франціско одчинив двері тюрми нещасним і щасливим, і промовив: „йдіте в світ божий“. І вони 10 вишли на святу волю і присягли — Declaration of citizenship, і прийшли деякі до мене, на прощу: „Богу помолитись“. Іосиф Якушевський, по роду близько Кракова, не далеко од Австрійської границі, мав при собі скільки хусточок из Австрії, на його напав лінейний, не як офі-

цер, а як злодій, і начав душити хлопця, щоб одібрати хусточки, і Якушевський дав йому в груді пулю. Якушевському тепер 26 років; по праці столяр, він сидів на Сахаліні 6 років, його каторга на 15 років. На папері о Алясці, він написав своєю рукою: „Pływaski“, назвиско його дядька в Кракові, і благав мене — щоб засвідчить в краковських дневниках на имя Pływaski, що „Іосиф Якушевський втік з ада Сахалінського і тепер в Америці“.

Москалі і царські льокаї хочуть шановним горожанам добити, що Гончаренко передержує злодіїв. Це моя religion: всі гонимі — мої парафіани...

Висилаю Вам сьогодні фотографію моїх пещер, погляньте в stereoscope: де стілець — там моя „Святая Пещерная Каплиця“, а вище в других пещерах шнихлір гостинців од ворогів моїх: там є 30 фунтів динаміту, що прислали мені по експресу, і всякого звичаю трути — на мою згубу. В октябрі недавно, дві дами, тварі їх були покриті густими намітками, приїхали в Haywards до Graybiel купити види моєї Країни, і дали йому дві склянки повидлів в гостинець для мене. В єдній склянці в повидлах є „prunic acid“, chemist analysist знайшов.

Чого Москалі од мене хочуть? я не знаю! Вони кажуть: „старый чортъ Гончаренко долго живеть“; я їм одмовляю: моєї матері батько Алексій Штефан жив 107 років, його сестра Ковалевська-Каленичка 115 років; а по лінії матері Богун наймолодший вмер, батько матері — моєї матері — 84 роки, я зовсім видом похожий на його, в світлицях татка був його образ — а мині тільки тепер 61 рік. В Києві, на Глибочиці, в Хрестовоздвиженськiм приході, хто захоче, нехай роспитає там всю мою родословную. Нехай знайде: Приймаченкова — сестра моєї матері; Ковалевський-Каленик двоюродний брат моєї матері; Войтенкові — близькі родичі. Чи памятають вони: Андрія, сина Онуфрія і Евдокії Алексієвни Штефанової, котрий пішов в Києво-Печерську Лавру, був книгодержцем у митрополита Філарета, і послі Агапієм поїхав в 1857 року в місію в Аteni; а за границею мене знають чужі люде ліпше чим царські літописці.

23 роки тому, як моя жінка учила дітей Алеутських, прийшов до нас Петро Щедранца (?), по роду из висни Кадіяка, по праці переплетчик книг, його батько був виходець из Чернигова, він подарував мені из Аляски слонової кості паличку і сказав: „дарую Вам

цю стамбулту". Тепер Ви розумійте смак теї палочки, що я вкладаю Вам в звязці газет. Из Стамбула через арабську школу — перейшло назвисько в Україну, а из Українцями в Аляску.

В моїх печерах давно колись жили якісь люде — не Diggers Indians — ці були лінивці; а я думаю Atzeis, ті самі, що в South America. Я злайшов в печерах всякої міри камінні мушпирі і інструменти робити мушпирі і стріли. Єдну стрілу вкладаю в звязку газет, в гостинець для Вас. Провертіте дірочку і повісьте до дзигарка.

Моє щире: з Новим роком Добродію І. Франку, і всім рожденним і ненарожденним родакам моїм.

Ваш смиренний поступовець

А. Гончаренко.

Про народну просвіту.

Торік виїшла в Цюриху (коштом Цезара Шмітта) невеличка, але переважна книжка п. з. Handbuch der deutschen Volksbildungsbestrebungen. Gewidmet den Volksbildungsvereinen und allen Volksfreunden von H. S. Volker (Підручна книжка німецьких народо-просвітних прямоваць. Посвящена товариствам для народної просвіти і всім приятелям народу Г. С. Фолькером. Велика 1/8 ст. 131). Автор, — Швейцарець, добрий знавець простого німецького народу і справи німецької народної просвіти на всім просторі німецьких країн, — зводить критично до купи народо-просвітні, чи протів-просвітні погляди і змагання головних партій, реакційних і поступових, та подає бібліографію і свої власні погляди і плани по таким справам: **Суть народної просвіти** (вага, сумніви); **суть популярности** (популярна форма, популярний зміст); **способи народної просвіти** (Шкільна народна просвіта: народна школа, школа для дальшого розвитку; навчання рефератами; навчання печатю: вага печаті, добір печатних творів: вимоги — національні, моральні, релігійні, наукові, соціальні, вимоги від видань для молодіжі; роди печаті: календарі, газети і часописі, навчаючі письма, забавляючі письма, письма для молодіжі, письма для просвітителів народу; розширюване друкованих річей; народні й загально-доступні бібліотеки; ріжні просвітні способи: вистави, музеї, образи,

музикальні продукції, театр, народні вечірниць; **від чого залежить успіх народо-просвітних прямоваць?** (від доброго добору просвітних способів, від згідної просвітної праці усіх станів, від одноцільного поступовання просвітних товариств і приятелів народу); **найважніші (німецькі) товариства для народної просвіти.** В додатку подано: причинок до бібліотеки для просвітелів народу (справоздання просвітних товариств, взірцеві списи видань для молодіжі і народу, варті читання видавництва для просвітителів народу: про книжки і бібліотеки, про шкільні справи, про народну просвіту в загалі); **взірець при осуді видань для народу, план науки для шкіл для дальшого розвитку, план праці для виділів (комітетів) просвітних товариств і для приятелів народу, план народних вечірниць.**

Як бачимо, самі важні справи. Праця Фолькера, високо поставлена знавцями німецької просвітної справи, — важна не тільки для Німців, а і для всіх національностей, де люде займаються народною просвітою. Вона повинна бути в руках усякого просвітателя народу і всякого просвітного товариства, особливо у нас, Русинів-Українців, у котрих справа народної просвіти мусить стояти на першому плані, та серед котрих, на лихо, і говориться про неї і робиться зовсім без толку і без плану. Книжка коштує з пересилкою 1 гульд.

Для тих Українців, що не вміють по німецьки, працю Фолькера варто би усю перекласти. Поки що ми подаємо тут результат дослідів автора по остатнім рубрикам, наміченим у него.

Взірець при осуді народних видань.

I. Докладний опис видання (Автор, заголовки, рік появи, величина, число сторін, ціна).

II. Відділ, до котрого треба втягнути видань.

K=Календарі

G=Газети й часописі

H=Навчаючі видання

Z=Забавні видання

M=видання для молодіжі

Пр.=видання про народну просвіту

1. Німецька література
2. Історія культури й ескуства
3. Історія, оповідання, життєписі
4. Наука про краї й народи, описи подорожів
5. Природні науки
6. Про здоров'я
7. Про вихованє
8. Господарство хліборобське і домашнє
9. Наука про товари і торгівлю
10. Ремесло і промисл
11. Рахунки, рисунки, будівництво
12. Національна господарка
13. Наука про закони і державу
14. Величина.

III. О с у д.

А. По популярності.

1). Форма: мова проста, ясна і зрозуміла (не надута і не скучна; не вживати довгих речень, замотаних періодів і далекої грашки словами; не перескакувати дотепно на інше поле; найменше вживати лишніх чужих слів та ще чужою правописом писаних).

2). Зміст: для порозуміння мусить стати народна школа (Плохо: все, до чого треба більшого знання, особливо важко переварити виписи з наукових творів).

Б. По внутрішній вартості.

а) видання для народу.

3). З національного огляду на рідну мову і батьківщину незрадливо. (Плохо: протину-німецькі і такі видання, що сіють роздор і ненависть між німецькими народностями і країнами).

4). З морального огляду: виховуючі серце (Плохо: подрібна вистава дикости, простакства і всяких негідних учинків; хвала не мов святому лінивству, святошництву і погорді усього земного; фальшиві чувства і звірска змішловість).

5). З релігійного огляду: терпимі (Плохо: усе, що має на собі виразну печать певного віросповідання, що проповідує релігійну ненависть і нетерпимість).

6). З наукового огляду: природно вірні (Плохо: все, що може ширити забобони, віру в чудеса (віру в відьми і чортів), словом, що противно законам природи).

7). З соціального огляду: посуваючі наперед свободу народу (Плохо: прямовання ворожі народів, власне великокапіталістичні визискуючі і задурюючі народ, а також анархістичні).

б). видання для молодіжі мусять окрім того:

8). дихати миролюбивістю і здоровою любов'ю життя (не затроювати діточу душу широкою виставою нужди і злого).

9). не будити в дитині чужих їй (зміслових) жадоб, а заохочувати до наслідування світлих первообразів.

10). не брати наперед (предполагати) ніякого досвіду і ніякої самостійної думки, ставати на випробованому (виключати усе сумніве, пересадне, химерне, капризне і підбурююче).

в) видання для просвітителів народу

не мусять бути ні популярні, ні змістом відповідати наведеним горі вимогам, а тільки

мусять бути користні для просвітителя народу, познайомлюючи його добре з відносинами і подаючи йому зброю протів ворогів народу.

В. Що до зверхної форми.

11). Не за мале письмо, без безвкусиць, ненатуральних картин. Загальний осуд: чи рекомендувати і кому?

План науки для шкіл для дальшого образования.

1). Мова: історичні образи з німецької минувшини, історія народу (не війни), наскільки є потрібно для знання нашого часу, образки німецької культури; подача способів і доріг для самостійного дальшого образования учеників; практичні завдання: проби листів, умови, грамоти, квіти, проєбні і т. п. Виключені: граматика, правописні виправи (а про те при кожній науці треба вважати на правильність мови і правопису), історія полководців, вичислюване імен і цифр.

2). Ремісничі, чи хліборобські рахунки, а іменно калькулюване і бухгалтерія. Виключені усякі рахунки, що не йдуть до хліборобства і ремісла.

3). Природні науки: воздух, вода, м'яка земля, пошлі из живучих істот, хемічна будова звірів і рослин, вижива, зріст і множене рослин (Пізнане найпростіших рослин і каміня має служити помостом для виходів-Ausflüge). Знане будови людського тіла, вижива і піклуване про здоров'я чоловіка, чи звірів, природні закони розвитку живучих істот, пошановане користних, нищене шкодливих звірів; закон про збережене матерії і сили; покази і пояснення найважливіших машин; призвідці погоди (світло, тепло, вітер, тиск воздуха, осадка, електро-магнетичні прояви). Виключені: само описуване природи, втовкмачуване імен і цифр.

4). Фахова наука про хліборобство (у краєвих школах, у звязку з природними науками): найважливіше про обробку землі, будову рослин, звіроводство (Відвідуване добре ведених господарств). Безцільно: наука про форми, рисунки, красномисль.

4. б). Фахова наука про ремісло (в місцях промислових, у звязку з природними науками), наука про товари і машини, ремісничі (циркульові) рисунки (Відвідуване промислових місць).

5). Національна господарка для хлопців: про витвір ужиточних річей і обмін, про торговлю і товариства.

5. 6). Домашнє господарство для дівчат: домашні роботи, добре вжитє пожиточних річей, кухарство (практично), вихованє дітей (не треба: жіночих ручних робіт, котрих доволі вчать у народній школі).

Права і обовязки в сім'ї, суспільности, громаді і державі (моральність).

Предмети науки для хлопців і дівчат, для хліборобської і ремісничкої людности треба обробляти особно. Виклади з наук природних і фахових (їх можна би й разом викладати) треба доповняти пробами і малюнками та скріпляти численними виходами в природу і до взірцевих господарств чи фабрик.

План праці для виділів (комітетів) просвітних товариств і для приятелів народу.

А. Для виділів (комітетів) товариств.

1). Підпомаганє справи народних шкіл і старанє про обовязкові школи для дальшого образования.

2). Устроюванє навчаючих і заразом забавляючих віч, вечіриць, виходів і т. и.

3). Основуванє безплатних бібліотек і читалень.

4). Дослід видань, розширених у границях товариства і вплив при розширюваню календарів, газет, книжок і картин.

5). Придбанє даром прочитаних газет, книжок і часописів і відданє відповідних до народної бібліотеки.

6). Підпомаганє часописів товариства датками.

7). Розширюванє відповідних летучих листків і творів власного і чужого виданя.

8). Читанє найважніших видань за і протів народної просвіти, а іменно справоздань просвітних товариств і популярних видань фахових релігійників.

9). Спів-участь у доборі популярних видань.

10). Підпомаганє відвідуваня вистав, музеїв, музикальних вистав, рослинних огорodів і театру.

11). Змаганє до скуплення і усуцільнення просвітних товариств для одноцільного поступованя в усіх важних справах.

12). Піддержуванє просвітних товариств, особливо ж товариства для масового розширення добрих видань і німецького шкільного товариства.

13). Вербованє писателів, учите-

лів, лікарів, студентів, одним словом образованих людей для завдач товариства.

14). Втягуванє представителів різних народних партій до Виділу для забезпечення довіря у народу.

15). Зобовязанє послів до проведення державних завдач: свободи печаті, будови шкіл, підпомоги слабиx економічно протів визиску.

16). Плеканє народної мови і народної пісні.

17). Поборюванє усяких прямовань, ворожих народній просвіті словом і письмом, а іменно: протів-німецької ворожні, неморальности, нетерпимости, забобонів і визискуваня народу.

18). Помножуванє грошових доходів придбанєм нових членів і просьбами про запомоги до приватних людей, громад, товариств, інституцій і урядів.

Б. План праці для приятелів народної просвіти.

Підмога просвітних товариств в усіх працях, а іменно:

1). Піддержанє шкіл.

2). Жвава участь у зборах товариства.

3). По змозі спів-праця у відчитях і виставах.

4). Користуванє бібліотекою і способами народної просвіти.

5). Підпомага управи товариства в розслідуваню розширених видань у границях товариства і при запроводі добрих видань.

6). По змозі дарованє книжок і часописів.

7). Участь у підприємствах, що йдуть до духового і економічного піддвиження народу.

8). Підпомаганє народної просвіти словом і письмом і поборюванє ворожих їй прямовань: а іменно ворожні протів німецтва, неморальности, нетерпимости, забобонів і визискуваня народу.

9). Точна плата членської вкладки.

10). Придбанє нових членів або самому, або через управу товариства, увагу котрої треба звертати на відповідні особи.

ПЛАН УЛОГИ НАРОДНИХ ВЕЧІРНИЦЬ.

1. Примір після Фр. Шлінкєрта (Pädagogium VII. Ig. ст. 288).

Запросини на безплатну

забаву для селян

в шинку п. . . . . в . . . . .

в неділю, дня . . . . 1893 р.

Йіда й напйток держать у купі тіло і ду-

шу, праця опоясує їх ніби залізним обручем; але ж треба й розривки, бо інакше не одному запліснє серце в тілі і потім чоловік стане такий, як порохно в лісі. Через то ми постановили, щоби зійтися в неділю, дня 23 с. м. у коршмі п. . . . . в . . . . . о 3 год. по обіді. Там буде показано багато забавного і навчаючого і при тім будуть співати співанки; виступлять: шп. . . . .

А буде таке:

Коротка промова,	Співанє.
Співанє,	Як зложила ся ав-
Мужицький лікар	стрійська держава,
Hosenknopfocherl	Що дієся в ночи,
Стирієць перед небес-	Праця голови,
ною брамою,	Царівна з голубим
Пряхи *	знаком,
Усякий дощ *	Байдужний,
Пожарний телеграф і	Співанє,
телефон *	Кінцеве слово.

Просимо уклінно всіх; нехай приходять усі і з більших газдівств і приводять із собою жінки, слуги і служниці, бо й так вони дома все поробили і за нікого не треба платити — значить нема ніякого кошту, тільки слухати.

2. Примір, вільно по „народним забавним вечірницям“ товариства для ширення народної просвіти в Берліні:

Народні забавні вечірниці

у неділю дня . . . . . вечір о 7. год.
в салі п. . . . . в . . . . .

Програма:

1. Счиляє голова
2. К. Крейцера „Шуканє Бога“, відспіває хор
3. Вилет на місяць зо світляними картинами *
4. Довший перестанок
5. Самоспів, панни . . .
6. Порада при виборі ремесла *
7. Гра на двох скрипках, шп. . . . .
8. Фріц Рейтера „Läuschen un Rimels“, виголосить п.
9. Хорова пісня.

Шановних членів і їх рідню, як і всіх мешканців нашого місточка, пані й панів, просимо отсе уклінно з тою увагою, що вступу не платиться. Діти не мають доступу.

*) Усі, так назначені викладачі — навчаючі і вони умисне вступили в середину.

**) В перестанки свобідний рух і гутірка межі присутніми для того, щоби тіло виправилося, і господар та услуга могла сповнити єго бажання. (Unterhaltungsabende, ст. 27.)

При улозі плану поділу нехай послужить просвітним товариствам отсей перегляд усього того, що в загалі надобиться для народних вечірниць.

1) Короткі, популярні виклади, іменно з історії, науки про свій рідний край, про здоровлє і вихованє, винаходи і національну господарку;

2) Наглядна наука іменно з поля природних наук, хліборобства і ремісла;

3) Читанє і пояснюванє навчаючих уступів из книжок, газет і часописів:

4) Показуванє світляних картин і пояснюванє показуваного;

5) Показуванє добрих видань і образів с тим, де їх можна купити і за кілько, коротка з-устна рекомендація (Серед перестанків присутні оглядають те).

6) Одно- й більше голосові пісні, мішані і мужескі хори, в супроводі інструментів, або без них;

7) Усяка інструментальна музика;

8) Співанє народних пісень;

9) Вистава появ из співогрів, опер або драматичних штук. *)

10) Виклад поетичних творів у наріччях або гірньо-німецьких;

11) Жартобливі виклади і відчити (також і з наділеними ролями);

12) Фаринництво (Taschenspielerkünste) і їх поясненє;

13) Гімнастика, живі картини і т. п.

Ось вам і спис — може й сухий і скучний для деяких наших читателів, — але-ж, по нашому, він важний і потрібний у нас, бо по крайній мірі у Галичині, на Буковині та в Америці між нашим народом се справа реальна. І у нас те все, про що розказано в горі, — річи не зовсім нові. У нас, у Галичині, подібний просвітний рух, у 80-ті роки навіть був досить широко розрісся, поки не упав під впливами усяких „нових ер“, що відвели нашу інтелігенцію від простого народу. Тепер, коли вже допевнено, що з тих „нових ер“ вийшла тільки шкода для народної просвіти і самосвідомости, пора би рускій інтелігенції знов узятися за давнішу працю коло народу, та тільки з більшою видержкою, з більшим толком і пев-

*) Добрий звід вистав, пригожих для народних вечірниць, є в нрі 11 (1891) „Просвітнього Товариства“ (Bildungs-Verein) у Берліні.

переважно навчаючі.

більше забавні.

ніщою цілю. Звісно, то не значить, щоби наша інтелігенція мала махнути рукою на політику, як радять деякі наївні писателі, напр. у „Зорі“. Власне, для змоги кращої просвітної праці над народом, руску інтелігенцію жде завзята боротьба, плече-о-плече з народом, за єго політичні права, політичні свободи, без котрих у нас не можлива і половина того, про що розказує горожанин свободної держави — Швейцарії.

З поводу праці Фолькера треба ще завважати, що те все, що він виставляє, слід у нас іще перевірити критично та одягти в нашу щому одержу, — то б то показати, що з нашої літератури й штуки можна вжити для тих цілів, а що ще треба би доробити, чи поперекладати з чужих мов. Ми в свій час поспробуємо подати до того свій план, — а поки що просимо знавців сеї справи з наших земляків допомогти нам у тому.

М. П.

Листи на Наддніпрянську Україну.

Додаткові листи.

(Конець).

Тепер, після нових листів д. Вартового, ми можемо сказати, що по крайній мірі в справах політичних і соціальних нема практичної різниці в думках наших радикалів і тих націоналів, в імені котрих говорять д. Вартовий. Теоретична ж різниця зводиться хіба на те, що одні йдуть до цілів національних (автономія і розвиток нашої нації) виходячи від принципів всесвітнього поступу, а другі йдуть до сих принципів, виходячи від основ національних. Можна споритись чисто науковим способом про те, яка вихідна точка вірніша, певніша для поступу, користніша для національності, — але воюватись з поводу такої незгоди було б справді братовбивством, або навіть самовбивством.

З сего погляду ми власне не розуміємо, чого хоче від радикалів д. Вартовий, сопоставляючи їх з народовцями, а надто галицькими, в своєму критичному огляді. Він закида радикалам речі або дрібні, або чисті непорозуміння (докторальний тон в загалі, самохвальство в „Хліборобі“, висміюване анонімів і псевдонімів, і деяких буцім то достойних пошани людей, вишукуване у народовців ретроградних ідей, захвалюване усього московського і т. д.) Про дрібниці нема що говорити. Радикали самі бачать їх у себе і в своїх може більше, ніж д. Вартовий, і по товариському поправляють їх і навіть печатають в „Народі“ поправки сторонніх. Про більшу частину закидів, котрі робить радикалам д. Вартовий через непорозуміння, вже

було говорено в „Народі“, і д. Вартовий мабуть просто не мав пригоди прочитати того. В усяким разі ми не маємо рації повторятись. Вкажемо хіба на деякі грубіші помилки й непорозуміння д. Вартового.

Так д. Вартовий зовсім невірною приписує нам, що ми засуджуємо „гуртом усю народовську пресу, як нікчемну“ (про те, що б ми „обороняли все московське“ просто сором говорити!) На ділі ми напр. і в „Віст. Європи“, в „СП. Відомостях“, „Київському Телеграфі“ в 70-ті роки, в петербурзькому „Ділі“ в 80-ті роки вказували все добре, що могли знайти в праці і органах народовців. В рецензіях в „Народі“ було показано не раз добре і в „Зорі“ і в воюючій против нас „Правді“. Ми не винні, що сего доброго ми знайшли не багато і що поряд з ним знайшли мертве й гниле, від котрого ми б хотіли бачити чистою нашу рідну ниву. Далі ми ніколи не думали сміятись над літературними анонімами і псевдонімами. Ми тільки, з поводу того, як новоерці завіряли, буцім то в російській Україні єсть „ціла партія австрофілів“, що та Україна єсть якась свого роду велика Венеція, котра хоче відділитись від Москви й прилучитись до Австро-Польщі, вказували на те, що ми нігде не бачимо австро-українських Мацціні, Меніних, Гарібальді, а лише дві-три маски, котрі в галицьких часописах іноді махають проти Росії шаперонами мечами, і виводили з того тезу, котру між инчим треба знати і громадянам і урядам у Росії, як і в Австрії, а власне, що ніякого політичного сепаратизму в Російській Україні нема. Не вже ж ми сим прогрішилися перед чим, або перед ким, небудь, а не зробили українолюбцям, а надто російським, дійсної прислуги?

В „Народі“ була іронічна замітка з поводу ліберальної замітки одного народовця про осібість моралі від релігії, і ті, хто знає, як той же самий народовець не так давно, в естаці, підписаний дуже прозорими буквами, рекомендував єн. Целеша, як представителя української національної політики, — мусіли прекрасно зрозуміти смисл сеї замітки (Се лише один з многих примірів хамелеонства того народовця, котрого д. Вартовий вважає за поступовця тільки через те, що, видимо, мало ознакомлений з єго діяльністю. Такий „поступовець“ може тільки компрометувати дійсних українських поступовців). Одна з цілів полеміки „Народа“ проти народовців — се показати мішанину і несталість їх думок і заяв і між инчим доводити діло до того, щоб теперішні мішанина думок і людей в народовецьких галицько-українських кругах, — котра іноді доходить до зовсім скандальної promiscuité і навіть до свого роду проституції, — скінчилась тим, щоб думки й люди „розділилися на ся“: що б чисті ретрогради, ультрамонтани і т. д. пішли в один гурт, а люди, спосібні до поступу, в другий.

Не можемо обминути одну дрібницю, розмову про котру скінчимо чимсь сурьознішим.

Д. Вартовий недовольний з того, що галицькі радикали будим то дуже довіряються „авторитету Драгоманова“ і всилуюся збити той авторитет найголовніше нагадом на те, що Драгоманов давно вже не був у Росії. Ми мусимо запевнити д. Вартового, що єго думки про наш „авторитет“ перш усього досить фантастичні, а окрім того скажемо, що нічого так самі не бажаємо, як передати нашу публіцистичну роботу в більше компетентні руки, і що ми ведемо єї лиш на виразне бажанє певних земляків наших. Що ми мусимо помилятись, — ми се знаємо, та ось біда: напр. д. Вартовий живе в Росії, а явно не знає фазів українського руху в 70–80-ті роки і через те, як ми показали, помиляєся на кождому ступні своїх листів, писаних, коли не „докторально“, то дуже рішучо. Другі явно не знають галицьких справ, котрі часто доволі темні і д. Вартовому. Ми, викладаючи певну систему політичних думок про галицькі і українські справи, виведену нами з наочних студій, котрі ми ведлемось піддержувати всякими можливими для нас способами, не раз кликали наших противників оспорити єї також систематичною критикою. І що ж? Напр. з 1889 р. — не кажемо вже про раніші часи — ми получили чимало лайок, навіть клевет, чимало фраз на дешеву тему: „д. Драгоманов вже не був у Росії, не знає справ у Галичині“ і т. д., перекручувань наших слів, і ні одної систематичної критики наших думок і навіть ні одної фактичної поправки нашої помилки!

Сам д. Вартовий виставля проти нас тільки вину не нашу, а якогось кружка радикалів, котрий би то, повіривши нам, що будим то народовецька печать нічого не варта, почав читати „Галицькую Русь“. Але перш усього ми за чужу вину не відповідаємо, а далі ще треба розібрати сю страшенну вину. Про те, що б який небудь радикальний кружок поділяв реакційні тенденції „Галицької Русі“, смішно й говорити. Далі треба ж намятати, що між тенденціями „Гал. Русі“ і народовецьких редакцій нема ріжниць, окрім у точці про відносини національності малоруської до великоруської. „Галицькая Русь“ виразно говорила, що вона підписуєся під „програмою Романчука“ за виємкою лишень сего одного пункта. „Православіє (унія), самодержавіє (батьківська рука „Правди“) и народность“ („національні святощі“) однаково — основні програми як галицьких москвофілів, так і народовецьких органів, — так що ті радикали, котрі читали „Гал. Русь“, по части тенденцій не дуже оскоромилісь. Певнож вони читали „Гал. Русь“ не ради тенденцій, а ради фактичних інформацій про Галичину, а надто економічних.

По правді ж кажучи, таких інформацій иноді більше знайдеш в органах москвофілських, ніж в народовецьких, а надто новосерського часу. Ставши партією урядовою, народовці мусять накривати соромливим покровом болячки австроруського життя, тоді як москвофіли, все

таки як опозиція, хоч дуже не мудра, иноді їх відкривають. Д. Вартовому з товаришами нема иншого способу привернути своїх сусід радикалів до читання народовецьких органів, як склонити єї органи до того, що б вони консеквентно критикували австроруське житє з точки демократичної.

Тепер у Галичині починаєся ще один курьоз, послідки котрого, чого доброго, хто небудь те ж поставить нам в вину.

Скрізь в Австрії ведеся поступовими партіями агітація за загальне виборче право, котре між инчим одно тільки може дати Русинам достойне місце в соймі і парламенті. Галицькі радикали ведуть сю агітацію серед свого народу, як можуть, енергично. Москвофіли починають приставати до тої агітації, а народовці, а надто львівські і їх органи, їй противлятьєся. Коли галицькі москвофіли рішуче приймуть в свою програму загальне виборче право, то не тільки демократам в наддніпрянській Україні інтересно стане читати їх органи, а може й галицьким радикалам прийдеся в сій точці вступити в компроміс з москвофілами, хоч стала солідарність мж сими партіями неможлива. В Галичині случитьєся подібне тому, що бачимо скрізь в політичному світу, — напр. у Швейцарії, де соціалісти і консерватисти, незрікаючись своїх ріжниць, солідарно добиваються пропорціонального представительства, котрого не хотять самтошні радикали (буржуазні), що мають, при звичайній виборчій системі, в своїх руках парламентську більшість. Звісно, радикалам галицьким, котрих національні думки однакові з народовецькими, було б ліпше йти вкуші з народовцями в сій справі, — так що-ж робить, коли народовці противлятьєся виборчій реформі, котрої требує вся демократія в Австрії?

Коли д. Вартовий зна в російській Україні „авторитетних“ людей, то нехай би він намовив їх порадити галицьким народовцям перемінити їх явно скандальну політику хоч в сій точці. Се було б і актом практичного миротворетва російських Українців перед галицькими народовцями і радикалами!

Ми назвали вище миротворетво д. Вартового сентиментальністю. Ми назвемо єго ще й зовсім порожнім. Посередник проміж воюючими державами, мировий суддя, не говорить сторонам: *seid eynig...* братія, любите друг друга! і т. п. а ставить перед ними ясні тѣжки для миру. Д. Вартовий сего не робить і через те все єго миротворетво не має ніякої вартости. Хай би справді д. Вартовий і другі „авторитетні“ патріоти українські, котрих болять „братовбивча війна“, по пробували напр. намовити галицьких народовців пристати до агітації за загальне виборче право, а окрім того в скоро будучих виборах депутатів у сойм, а далі в державну раду, відступили радикалам певне число посольських місць, хоч мінімальне.

Горе тільки, що ми наперед не віримо в щасливий кінець такої, чи подібної миротворчої програми серед народовців, а надто львівських, котрі ніяк не зважались рішуче стати до опозиції (фракція Романчука, „Дьло“) або навіть розірвати з польськими панами і ультрамонтанами (фракція д. Барвінського, „Правда“). Ми навіть бачимо перед собою перспективу „братовбивчої війни“ між самим д. Вартовим і львівськими народовцями. Д. Вартовий у своїх останніх листах став власне на ту точку, на якій „азь грѣшний“ своєю перед Галичанами в 1872-73 рр. Він торкнувся критично народовецької преси і товариств і показав такі яскраві приміри ретроградності дд. К. Устияновичів, Верхратських, „Просвіти“ і т. н. які і в „Народі“ не часто показуються. Вже „Дьло“, перепечатавши закиди д. Вартового проти радикалів, з додатком і свого перцю, — про его критику народовців замітило: „мнѣ мѣ хибѣ народовцѣ не зовсѣмъ справедливи“ (Так самісінько „Правда“ 1872-73 рр. говорила про мою критику!).

Що ж далі буде? Хиба д. Вартовий спинить свою критику ради миру? Він розказав, як цензура „Просвіти“ заборонила, як „атеїстичну“, прислану з України брошулку — переклад статі Лєскова, писателя, котрий в Росії належить до консервативних, пропущеної там цензурою. Коли хто скаже на те д. Вартовому: *seid einig... mit den Censoren der Prosvita!* то д. Вартовий відповість: „се така-ж дурниця, як проповідати: вівці, обніміте вовків!“ Коли д. Вартовий, як можна думати, чоловік енергійний, то він помимо „Просвіти“ надрукує ту брошулку, далі другу, третю, відповідні своїм поступово-радикальним думкам. Москвофілі закричать про нігілізм. Народовці тоді розсять заявити, що вони „волюють ліпше взяти розбрат з Україною, ніж піти за такими лжепророками“ (див. статтю Вол. Барвінського проти нас у „Правді“ 1876-77) і навіть, що б оправдати свою анахему проти д. Вартового, знайдуть у него „москвофільство“, напр. в тім місці его нових листів, де він ставить російську пресу вище галицької. І підуть д. Вартовий і приятелі его в „Козлища“ на страшному суді народовецькому!...

Чи не ліпше було б їм і не ждати того суду?

Ми вже мали пригоду сказати д. Хв—ові, що справу рішучого розриву між галицькими народовцями-консерваторами і щирими поступовцями серед українських націоналів уважiamo за неперемінну. Останні листи д. Вартового ще більше впевняють нас у тому. Даремні будуть усі заходи людей, як д. Вартовий, вивести напр. „Дьло“ із его туману, або „Правду“ із крутіїства і ультрамонтанського клерикалізму, а тим часом сей туман, крутіїство і клерикалізм будуть де далі все більше компромітувати український рух і в Росії. Коли в тамтешніх кругах українолюбських ознаки галицького народовства знайдуть собі достаточні прихильників, то

кругам тим прийдеся або зятягтись в конечну деморалізацію, або „розділитися на ся“ і тоді щирі поступовці з тих кругів муситимуть шукати собі осібних від „Дьла“, „Правди“, а може й від „Зорі“, органів у Галичині. Чи вони згодяться на чому небудь з галицькими радикалами, що б закласти спільний орган, чи зложать свій особний орган, — се в суті все одно. Можна тільки бажати, що б се сталося як найскорше, і що б пра тому поступові націонали українські вислали від себе своїх людей у Галичину для впорядкування там свого органу.

Еміграція — річ тяжка, але при певних обставинах необхідна. З самого XVI ст. свобода Англії і Шотландії, далі Франції, Німеччині, Італії, Венгрії, не обійшлась без еміграції і еміграційної літератури. Не обійдеся без того і свобода України. Тепер же наближаються часи досить гострі. Вся західня Європа, до котрої *volens nō lens* привязана і Галичина, тепер очевидно увійшла в період зросту радикальних рухів. Росія не може зостатись довго при теперішній реакції і апатії, бо інакше, окрім усього иншого, почне вмирати з голоду і т. н. Український національний рух в Росії не може стати консервативним, по програмі Качали, Романчука, Барвінського і т. н. бо інакше сам на себе накладе руки. В Росії довго українське поступовство не зможе себе заявити навіть літературно. Осталося йому одно — шукати собі трибуни і ґрунту для праці в Галичині...

Чим скорше, тим ліпше!

Ми мусимо додати, що тільки тоді, коли російсько-українські поступові націонали рішучо зорганізуються як особний від галицьких народовців гурт, може статись і спасенний поділ між самими сими народовцями. Ми знаємо, що далеко не всі ті народовці, а надто на провінції, згоджуються з тими міродайними кружками, котрі захопили в свої руки львівські редакції і товариства, та посольські місця. Особливо напр. являє ультрамонтанство „Правди“ та опозиція народовецьких політиків загальному голосованню обурює багатьох народовців. Тільки ж ся народовецька лівиця не знаходить в себе сили показати свою незалежність і все плететься за львівською правницею, котрою керують люди або недоглядені і необразовані, або чисті крутії і кар'єристи. Може організація рішучих поступовців з російської України спасе з сеї народовецької лівиці тих, хто ще спосібний спасатись. А на переробку на ліпше львівського генерального штабу народовців — даремна надія. Воловодитись з ними — даремна трата часу.

Так як же? спита хто небудь. Попередній лист ви кінчили на мир, а тепер говорите про війну? Тільки ж ми ніколи не стояли за мир зо всіма на світі. Се було б сентиментальністю, або просто дурістю. Як і в попередньому листі, так і тепер ми стоїмо за мир, або за толеранцію між відтінками, так сказати квантитативними, серед українських патріотів і посту-

повців, між рішучими відрубниками української національності і тими, хто признає їй близькі звязки з Москвами, чи з Полями, між поступовцями радикальнішими, чи поміркованішими. Але ми рішуче стоїмо за чистоту думок квалітатівну і значить за рішучий розбрат українських поступовців з усяким ретроградством і щирих людей між ними з крутіством. Ми думаємо, що нові листи д. Вартового приблизили час і такого миру і такого розбрату.

Париж
30 Августа 1893.

М. Драгоманов.

Від редакції. Як бачите з дати, Листи ш. автора скінчені ще перед п'яти місяцями. З того часу серед частини галицьких народовців дещо змінилося на ліпше. Противники загального голосовання, народовці усі разом виявились були за проєктом гр. Тафого, що досить близький був до загального голосовання. Але ж з уважком гр. Тафого і його проєкту, теперішні народовські провідники, онять покинули думку про загальне голосоване, і отсе недавно у сеймі д. Романчук поклав внесок тільки на безпосередні вибори по селах, на основі теперішньої ординації виборчої з поділами на курії, тим часом, як уся свідомо людність у Галичині, Русини і Поляки, селяне і міщане систематично домагаються загального голосовання. З народовців навіть опозиціоністи обзиваються за загальним голосованем досить неспівісно і неясно, між тим як усі москвофіли рішучо стали добиватися загального голосовання, за котре подала петицію в раду державну навіть „Русская Рада“, що в руках давніших москвофільських реакціонерів, — з більше чим 25.000 підписів.

Більше рішучо виступили провінціальні народовські опозиціоністи протів ново-ерства д. Барвінського і др. Між инчим, на вічу в Дрогобичі 29. декабрия 1893 р. Др. Евгений Олесницький, адвокат зі Стрия, один з найчілніших народовців, критикуючи фідеїкоміси, сказав таке:

„Всі партії поступові протівні фідеїкомісам і в своїх програмах домагаються знесення їх. Як же-ж супротів того назвати поступоване посла, котрий вибраний з сільської курії, і хоч заявляє себе Русиним, не лиш голосує, але промовляє за заведенем нових фідеїкомісів в Галичині? (Голоси: Барвінський! зрадник! сумно!).

„Правительственный комісар (Русин-попович, Нападівич) звертається в тій хвилі до президента, щоби зборонив бесідникові промовляти в той спосіб про послів“.

„О. Давидяк (председатель, москвофіл) відповідає, що діяльність послів вільно критикувати.

„Др. Олесницький говорить серед того дальше: Так є Барвінський! І яким богам служить сей брідко-каменецький посол, що без сорому на лиці сам точе ті інтереси, котрі повинен заступати і боронити?

„Правительств. комісар збороняє бесідникові говорити на той темат.

Др. Олесницький. Даруйте пане комісаре! Я не знав, що той посол тішиться особлившою протекцією правительства. Але загал висказав уже свій осуд всенародний і, може бути, сей голос народу приглушить у совісти сего посла ті панські оплески, для котрих станув протів інтересів мужика (Голоси: Славно!“ (Дивіть Дѣло 1893, 283).

Ми бажали би горяче, щоби та народовецька опозиція ново-ерству видержала, і тоді прихильники думок д. Вартового з Українців найшли би тут натуральних союзників, і поступове українське народовство вибилося би на свою первісну дорогу.

Політичний огляд.

Львів д. 24 лив. 1894.

Від часу остатнього мого огляду в суспільности рускій і в широкому політичному світі сталося чимало дечого такого, про що слід нам тепер поговорити. Коротко скажу про віча в Дрогобичі і в Коломні. Не маючи спромоги бути на жаднім з тих віч, я мушу обмежити ся на тім, що знаю про них з газет. Віче дрогобицьке особливо інтересне з многих поглядів: раз тому, що се було перше віче народне в Дрогобичі, і органи влади політичної, не привикши мабуть до смілішого політичного слова на дрогобицькій території, остаточно розв'язали віче; по друге тому, що на тому вічу прецінь раз явив ся перед ширшою публікою, в тім числі й перед своїми виборцями, бурмістр і посол дрогобицький д. Охримович і проговорив — не скажу вже, що й як, але досить, що проговорив де кілька слів; в кінці інтересне було се віче головню тому, що хоча з записаних радикалів не було на ньому майже нікого (крім деяких мужиків-радикалів), то про те польська опінія публічна голосно признала се віче радикальним, навіть в далеко більшій мірі, ніж напр. віче коломицьке. Що більше,

аранжерів сего віча, дра Олесніцького, о. Давидяка і др. „Gazeta Narodowa“ прямо виставляє провідниками радикалізму в Галичині. Звісно, правди в тім польскім голосіню хіба тільки, що програма віч, устроєних стрийськими діячами, зовсім похожа на програму віч радикальних. Та се показує не те, що др. Олесніцький стоїть під комендою радикалів або радикали під комендою дра Олесніцького, а тільки те, що потреби і бажання руского народа в Стрийщині і в Коломийщині (і в Рогатинщині і в Брідщині і т. д.) однакові і що доходячи до якої-такої свідомости свого стану народ той і єго інтелігентні провідники мусять висказувати ті потреби в однаковий спосіб.

В загалі треба сказати, що рускі народні віча більше чим що небудь інше ворущать опінію публичну в краю і поза єго границями — звісно, коли вони численні, ведені гідно і розумно і ухвалюють резолюції, котрі свідчать справді про добре зрозумінє потреб народу і даної хвилі. Вічу дрогобицькому закинув би я з того погляду одно: що на порядку дневнім нарад не поставлено справи адміністрації камеральних дібр у Галичині. Справа се для дрогобицького Підгіря дуже пекуча і само порушенє єї викликалоб у тамошніх селян великий інтерес. Знаючи по троха єю справу, я мав намір порушити єї на вічу в Дрогобичі, та на жаль, не міг на ньому бути. От тим то звертаю увагу аранжерів віч по наших Підгірю на єю справу і на konieczність поставлення єї на дневнім порядку.

У Львові від 10 янв. радить галицький сойм кравий. Доси не ухвалено нічогосінько такого, щоби варто було згадки; всі справи ще в комісіях, тай то важного не багато. Згадати годиться хіба про внески: д. Романчука о зміну ординації виборчої до сойму в тім напрямі, щоб заведені були безпосередні вибори з курії сільських громад і побільшенє число послів селянських та міщанських, і графа Ст. Бадені, щоб змінити дотеперішній розклад тягарів поношених на школи людові (громади дають $\frac{3}{4}$ а двір тільки $\frac{1}{4}$); зрівнати в тім згляді двори з громадами. Внесок д. Романчука мотивований і оброблений в дусі недавнього проекту гр. Таафе, звісно, з поправками корисними для селянства. Внескодавець — як сказано було в „Ділі“ — навмисно дав сьому внескови як найскромніший обсяг і як найделікатнішу форму, щоб добитися від польскої шляхти тої правди, чи дійсно вона — як голосється у Відні — так дуже прихильна розширеню права

виборчого, а тільки бажала би єю справу розпочати в соймі, чи се тільки пуєта бляга. Внесок д. Романчука прийнято троха делікатнійше, чим попередні внески Телішевського і Антоновича: єго не відкинуто а йміне. Та нема сумніву, що він буде вбитий без гомону; сего можна догадуватися вже з того, що єго відіслано не до осібної комісії, як домогався д. Романчук, і не до правничої, як домагалися інші послы, а до адміністраційної, котра займаєся шпиталями, дорогами і т. і. Та не досить того. Газети польскі а за нгми й руский прихвостень газети урядової, порівнюючи внесок Романчука з внеском гр. Бадені, розвели широку розмову на тему „принципальної“ (т. є. фантастичної) політики д. Романчука і „практичної“ — гр. Бадені. „Kurjer Lwowski“ висміяв безглузде такої дискусії, бо-ж внесок Романчука з многих поглядів далеко практичнійший від внеску гр. Бадені і замітив, що колиб Романчук і гр. Бадені помінялися ролями, то ті самі польскі часописи ще з більшим правом моглиб величати графа і ганьбити „гайдамацькі замахы“ Романчука.

З інтерпеляцій найхарактернійша була та, котру вніс др. Окуневський в справі „реформи руских духовних семінарій“. Замість піднести в них рівень науки і загальної освіти уряд випхнув їх з головних міст (Відня і Львова) до таких міст, як Станіславів і Перемишль, що очевидно мусить вплинути на обниженє рівня освіти руского духовенства. Інтерпеляція та тим головно интересна, що єї повинен був вислухати також митрополіт (він сидить у соймі), за котрого згодою довершена була єя „реформа“. Та митрополіт почувши, о що ходить, вийшов із соймової салі, а опісля, як кажуть, робив гіркі докори послам народовцям і грозив, що виступить против них з курендами, коли не перестануть робити єму такі прикраси. — Ей, Ваше Преосвященство! — мав відповісти один з послів на ті виговори розжалуваного князя церкви, — Ваші куренди доси нам не помогли і тепер не пошкодять!

Як звісно, супроти зміни в центральнім правительстві, витвореня коаліції партій правительственных і повстаня супроти неї коаліції словянської повстало і в рускім клубі у Відні питанє: що Русинам з собою зробити і куди пристати? Нарadı клубові у Відні не довели ні до чого. Д. Романчук і Телішевський раді були пристати до слов. коаліції, та д. Барвінський рішучо заявив, що сего не вчинить, за ним пішли й о. Мандичевський, Охримович і

Підляшецький. При такій незгоді д. Романчук уважав за найкраще — політику Фабіуса Кунктатора, і от ухвалено, що рішення в тій справі западе аж у Львові, по нараді з послами соймовими. Д. Романчук бажав сего не без укритої думки, що в соймовім клубі швидше найде більшість за собою. Тимчасом перечислився. Кількоденні наради всіх послів народовецьких (без москвофілів), соймових і до ради державної, не довели мабуть ні до чого. Я не знаю ані ходу, ані ухвал тих нарад, та ось „Gazeta Narodowa“ доносить, що ухвалено ще раз відложити рішення в тій справі і полишити єго послам віденьським, котрі-ді можуть докладніше розглянутися в ситуації, а „Галичанин“ довідується, що таки ухвалено не приступати до коаліції. Остаточно обі сі звістки легко погодити: обі вони означають перемогу д. Барвінського над д. Романчуком, бо-ж, як уже сказано, в клубі віденьським Барв. має велику більшість за собою і рішучо мав заявити Романчукови і Телішевському: Ви собі робіть і ухвалюйте що хочете, а я буду поступати так, як я знаю. Супроти сего, розуміється, всі дебати над тим, чи приступати до елов. коаліції чи ні, являються зовсім безпредметовими, а навіть евентуальна ухвала соймового клубу в душі д. Романчука не малаб ніякого значіння супроти „ясно витиченої програми“, або як кажуть зліязики „gebundener Marschroute“ д. Барвінського.

Виступ радикалів з запросинами до мужів довіря всіх трьох партій на довірочний зїїзд для наради над тим, як і з кого би скликати ширший зїїзд мужів довіря з усеї галицької Руси для встановлення спільної програми діланя всіх Русинів, наробив тут чимало колоту. Явився він дуже на руку Gazet-i Narodow-ій, котра систематично ганьбить обі старші партії рускі а підносить рухливість радикалів, хоча, звісно, в роботі радикалів бачить страшні небезпеченства для краю і держави. От вона й затрубила на алярм, що ось, мовляв, радикали обнимають провід в справі рускій, скликають мужів довіря, котрим певно навязуть і свою програму. Ще заким появилася отака стаття в „Gaz. Nar.“, деякі народовці прочували єї і дуже неприхильно говорили про виступ радикалів, котрі, мовляв, наймолодша, найменше численна партія, а бере ся проводити старшим. Не можучи сказати нічого проти самої думки зїїзду, вони на перший плян висунули справу ініціативи. А коли я сказав, що ініціатива радикалів тут ні при чім, бо справу заініціювали

давно народні віча, почавши від турецького і що скликанє тісного кружка людей для прелімінарних нарад над тим, чи, коли, де і ким має бути скликаний властивий зїїзд мужів довіря і котрих власне мужів — ані про сам зїїзд, ані про єго евентуальні ухвали нічого ще не становить, — я все таки чув одну відповідь: „треба було порозумітися зі старшими, ну, з Романчуком, на котрого гелос будь що будь може зїїхатися й пів Галичини, а не хпатися вам самим“. В кінці піднесено й питанє що до запрошених осіб: по якому їх запрошено? Чому нпр. не запрошено о. Січинського, а запрошено Маркова? На єе я не міг нічого відповісти, не знаючи, якими поглядами на запрошені особи кермувалися коломийські товариші. *) В усякім разі можна думати, що з послів на сиропену радикалами нараду майже ніхто не прибуде, та ледви чи буде хто й з львівських народовців, з котрих більшість хилиться на бік д. Барвінського, а девіза Барвінського є не поєднанє партій, а боротьба на жите і смерть з москвофілами і радикалами. Чую також, що і з москвофілів на ту нараду ніхто не прийде. „Галичанин“ про запросини навіть не згадав. Вирочім д. Романчук спроектив євій особний зїїзд своїх власних мужів довіря на д. 1 февраля. На сей зїїзд, розуміється, не пустять ані одного радикала, та певна річ, що радикалови ніщо би й робити на нім. Та ми сумніваємося, чи такими покутними зїїздами д. Романчук зможе полатати євій авторитет, в остатніх часах дуже а дуже захитаний.

Іван Франко.

3 жита Русинів в Америці.

В 1 нрі за 15. дек. 1893 р. газети „Просвѣщеніє“, що видає у Відні д. Купчанко, напечатано ось який цікавий лист д. Коханика із Цітебурга:

„Молю васъ, господи́нь редакторъ газетъ „Просвѣщеніє“, помѣстѣть въ вашой газетѣ сіи мои слова: Въ Америцѣ правятъ теперь демо-

*) Маркова і Белея ми мусіли запросити, як репрезентантів „Галичанина“ і „Дѣла“, а о. Січинського, як і д. Барвінського, не запросили тепер тим, що вони є рішучо протів солідарної акції Русинів. Опроче, ми народовців зовсім не скривдили, бо запросили їх рішучих аж 10, у тому числі й д. Романчука, а всего тільки 5 москвофілів. Усіх запрошених, разом із запрошуючими — 24. З того радикалів 5, піврадикалів зо 2 і 2 безбарвні. М. П.

краты, то есть люди, которі держать съ бѣднымъ народомъ. За се демократѣвъ не любить американскій республиканці и щобы помститися на бѣдномъ народѣ, республиканці позастановляли роботу въ своихъ фабрикахъ, бо республиканці суть богаті паны и мають найбольше фабрикъ. Теперь бѣдні робѣтники та зарѣбники ходять советѣмъ безъ работы та страшно бѣдуютъ, не маючи съ своими родинами изъ чого жити. А кто изъ нихъ пѣйдеть до фабрикантѣвъ и взиа лѣ до богатыхъ людей — республиканцѣвъ работы просити, щобы съ своими женами и дѣтьми изъ голоду не умерти, то тѣ паны республиканці ѳтповѣдаютъ имъ: „Идѣтъ до демократѣвъ. на которыхъ вы давали ваши голоса при выборахъ, — най они вамъ помогаютъ“. Но демократы, якъ сказано, суть сами бѣдні и для того не могутъ помогчи тысячамъ и тысячамъ бѣдныхъ робѣтниковъ и зарѣбниковъ, и съ несчастны люди гинуть теперь безъ работы и зарѣбку изъ голоду.

Для того молю моихъ дорогихъ русскихъ братьѣвъ и сестеръ въ Европѣ, а особливо моихъ бѣдныхъ угорскихъ, галицкихъ и буковинскихъ братьѣвъ и сестеръ, абы они не думали ити теперь сюда, до Америки, бо тутъ теперь далеко тяжше житѣе, якъ въ ихъ краяхъ. Въ послѣднѣмъ часѣ тутъ погибло много нашихъ людей изъ голоду а кѣлькадесятъ нашихъ людей, которі верталися сими днями изъ Америки назадъ до Европы, потопилися въ моря разомъ съ кораблями, которі розбѣрвала и потопила страшна буря на моря, бо изъ Америки треба ѳхати до Европы черезъ два моря, и то 12 до 30 дней и дольше. Кто будетъ потребовати где-що болѣше узнати о теперѣшнѣмъ нашѣмъ тяжкѣмъ состоянью въ Америцѣ и тому подѣбнѣмъ, най напишетъ менѣ сюда письмо, за перевѣзъ которого платится 10 крейцарѣвъ (на марку). А мой адресъ такий: Mr. George Kochanik in Pittsburgh. Pa. — 84. Bransvill Av. Ss. P. O. B. 124. (North-America).

„Въ заключеніе своего письма скажу вамъ, господинъ редакторъ „Просвѣщенія“, що вашу газету дуже любятъ читати и слухати наши тутешні люди за то, що она обстаеть за правами и интересами бѣдного народа, що она пишеть по правдѣ и противъ всякихъ несправедливостей на свѣтѣ и що она защищаетъ нашу святу православну вѣру. До православной вѣры тутъ въ Америцѣ вертаются теѣрѣ дуже многі уніаты и даже римскі католики и строятъ собѣ тутъ дуже хороші, великі православні церкви. Мы въ мѣстѣ Питсбургѣ купили грунтъ и матеріалъ для церкви и заплатили за то 5.000 долларѣвъ, т. е. болѣше якъ 10 000 зол. рень. Яко приходскій священникъ ѳдетъ теперь до насъ русскій православный священникъ отецъ Поповъ изъ Вологодской епархіи, въ Россіи, которого намъ пѣслать петроградскій русскій православный святѣйшій правительствующій синодъ.

„Петроградскій русскій православный святѣйшій правительствующій синодъ а особливо

головный начальникъ, оберъ-прокуроръ дѣйствительный тайный совѣтникъ Константинъ Петровичъ Побѣдоносцевъ и его товаришъ или заступникъ тайный совѣтникъ Владиміръ Карловичъ Саблеръ сдѣлали и дѣлають надвычайно много для сохраненья, пѣднесенья и укрѣпленья св. православной вѣры и церкви въ Америцѣ и, дякуючи ихъ неустоимому старанію и Божѣй и ихъ помощи, въ послѣднихъ рокахъ присоединилося до св. православной вѣры болѣше якъ 10.000 душъ русскихъ уніатовъ и римскихъ католиковъ и другихъ римско-католическихъ и лютеранскихъ Славянъ, именно Словаковъ, Хорватѣвъ, Чехѣвъ и т. д. Даже сами Американці и Англичане приступаютъ до нашей св. православной вѣры, такъ сподобуется имъ моленіе и пѣніе (спѣванье) въ нашихъ православныхъ церквахъ и проповѣдованіе и ученіе нашихъ православныхъ душъ-пастырей.

Велика заслуга надлежится въ сѣмъ отношенію нашему теперѣшному православному епископу отцу Николаю Филadelphійскому, которій есть родомъ изъ Россіи и нашему православному протоіерею отцу Алексѣю Товту, въ мѣстѣ Вилькесбаррѣ, которій есть родомъ изъ Угорщины. Съ оба пастыри Христові ходятъ безпрестанно ѳтъ мѣста до мѣста, ѳтъ села до села и взагалѣ всюда, где лишь живѣтъ наши русскі и вообще славянскі люди, и проповѣдуютъ имъ слово Боже, укрѣпляючи сердца ихъ въ вѣрѣ въ всемогущего Господа Бога и навертаючи заблужденныхъ до святой православной вѣры. Слухаючи тѣ проповѣди, народъ масами присоединяется до святого православія, строятъ собѣ церкви и школы, заводятъ у себе читальні, Общества тверезости и вспомогательні Общества и провадять вообще разумне, трудолюбиве, ошадне и побожне житѣе. Симъ способомъ многі наши люди спасли себе и своихъ дѣтей ѳтъ нужды и голодной смерти, якими имъ угрожало теперѣшне загальне нужденне состояніе бѣдныхъ робѣчихъ людей въ Америцѣ.

За симъ кончу свое письмо, дякую вамъ напередъ за его ѳъявленье въ вашей милѣй намъ газетѣ „Просвѣщеніе“ и сердечно кланяюся вамъ и всѣмъ нашимъ русскимъ братьямъ и сестрамъ въ Европѣ.

Вашъ щирозычливый и вдячный братъ и единовѣрецъ

Георгій Андреевичъ Коханикъ.

Пѣтсбургъ, 3-го р. листѣ. 1893 г.

Якъ бачите, царскі агенти вже добираються і до американскихъ Русинів. Головна тут вина уніятского митрополита у Львові, що не позволив ити у Америку чеснішимъ жонатимъ понамъ изъ Галичини, а тимъ часомъ туди міжъ Русинівъ найѳхали деякі нежонаті поци изъ Галичини і чимало поцівъ изъ Угорщины, котрі знищили добрі початки руско-українскої організації в Америцѣ, що завівъ бувъ о. Іванъ Волянскій спільно зъ Володимиромъ Семіновичемъ і инчими свѣт-

скими Русинами - Українцями із Галичини, та стали страшенно здирати наш нарід, зовсім не дбаючи про него. Не дивниця, що декуди наші американські Русини вже попереходили на православ'є і горнутьс'я до московства. Опроче там ще зовсім не пригас і український дух, збуджений попередними діячами, і тепер навіть став підноситися, дякуючи священникови Констанкевичеві із Галичини і особливо В. Семіновичу, що за той час скінчив медицину і став доктором у Шамокині.

Як бачите з надрукованого повище листу (а д. Купчанко завважує, що подібні листи він дістає і з інших сторін Америки і що его „Провсвітшеніє“ вже тепер має там 60 пренумерантів) — і на вільній американській землі мусить розігратися боротьба між українством і клерикально-деспотичним московством серед наших галицьких та угорських Русинів. Не треба й додавати, що українство зможе там перемогти тільки в такому разі, коли воно буде радикальне і крайнє вільнодумне. Над сим треба працювати Русинам-Українцям з усіх земель, бо чейже тепер усі вони переконуються, власне на Україні, що тут їм треба вмішуватися навіть у руско-американські справи, а не тільки в рускі справи Австро-Угорщини. Тепер усяке народне діло — жива річ, живе тіло: у дар его в однім кінці — заболить у другім, а не допильнуй ув однім — змарніє і в другім.

М. П.

„Світлі“ боки французко-російського женихання.

Під таким заголовком надрукована буда торік статейка д. В. Л-ського, де шан. автор виказував фактами з російського життя, що в тім жениханню усе тільки чорне. Ми самі, пишучи про те раніше, виставили чорні боки того женихання, а все-ж таки надіялися, що з розгоріння дружби межи Росією і Францією може вийти і дещо світле. І ой листок Вольной Русской Прессы в Лондоні таки підтвердив наші догади.

Там подано, що бланкістська група соціалістів видала в день приходу російських моряків особний (108) нр. своєї газети Le Parti Socialiste, і на першій стороні напечатала, по французки і по російськи відозву до російських моряків, де заявляє симпатію фр. соціалістів рос. народу і наводить §§ з „декларації прав чоловіка і горожанина“ з 1793 р. як примір того, чого добиватися рос. народу. Редакція „Листка“ завважує до того:

„Русские моряки всегда принадлежали к тем группам защитников родины, которых не зачем было учить правам человека, а нужно было только напомнить им о них. Будем надеяться, что и напоминание французских бланкистов унало на благодарную почву“.

Тут же подана й „Депеша корреспондента „Таймса“ о прибытии русской эскадры в Тулон“:

„Какъ только русскіе моряки были спущены на берегъ, многіе изъ нихъ — притомъ какъ офицеры, такъ и матросы — отправились первымъ дѣломъ въ книжныя магазины. Тамъ они запаслись запрещенной въ Россіи литературой, которую одинъ изъ мѣстныхъ книгопродавцевъ нарочно для этого случая выискалъ изъ Женевы. Литература эта состояла изъ переводовъ на русскій языкъ хорошо извѣстныхъ новѣйшихъ трактатовъ по социологіи и политической экономіи демократическаго и социалистическаго характера.“

Редакція „Листка“ додає, що рос. революційні видання спроваджені були умисне для рос. моряків не з одної Женевы. Окрім того у „Листку“ є й звістка про непорядки в пет. Технологічному Інституті ізза того, що багато студентів не згодилися на офіціальну депешу до Французів. В 1-ому „Листку“ Вольной Русской Прессы є ще такі звістки: „Что стоитъ человѣческая жизнь въ Россіи“, „Пороть!!“ та звістки про багато політичних виселаних.

„Листки“ Фонда Вольной Русской Прессы будуть виходити і далі. Сю справу поручено Ф. Волховському. Адрес такий: **Russian Free Press Fund, 15, Augustus Road, Hammersmith, London, W.** Ціна „Листкам“ за кожді 4 екз. 4 копійки. Можна обертатися і через нашу редакцію.

М. П.

П. Т. Земляки!

Підписані зложили редакцію для видання словаря технічних лікарських слів в рускім язиці і видавництво бібліотеки популярних розвідок з медицини для ужитку і просвіти простолюду, а позаяк на тім полі у нас досіль майже нічого не зроблено, видавництво натрапляє на великі труднощі ізза недостаті усталеної термінології (номенклатури) тай матеріалів до синонімів діалектових і локальних. Проте підписані обертаяться отсе до П: Т: Земляків, а в першій лінії до П: Т: Колегів заводових, лікарів практикуючих у східній Галичині і на Україні — з просьбою, щоб зволили на подану понизче адресу надсилати ласкаво і скоро звістні ім слова рускої номенклатури лікарської, вживані в їхній околиці простолюдом до означення хоріб, або назви анатомічні частей людського чи звірячого тіла.

Пожадані також находячіся в руках П. Т. Земляків популярні медичні видавництва на нашій мові, головню українські, котрих було кільканацять, та ко-

трі у нас ледво з титулів звісні, а в книгарських складах у Росії, як лично у Києві переконалисьмо ся, тепер не існують; отже в осягненню тих видавництв можемо числити тільки на жертволюбивість та добру волю П. Т. Земляків живучих обополі Збруча.

Надіємось також, що наше жіноцтво теж прийме ся за сю реальну роботу і не відмовить нам помочи, як не відмовляє етнографам і для них списує народні пісні і т. п.

Др. Михайло Олійник,

лікар у Відні (Allgemeines Krankenhaus).

Др. Яків Невестюк,

лікар у Мостах (о.п. Мости Великі).

З свого боку редакція горяче поручає сю справу ш. Землякам і просить рускі часописі повторити сю відозву.

КОНФІСКАТА.

Перший наклад сего нру конфісковано нам за уступу в статі Ів. Франка, про що розказано в отсім судовім вирокі.

„Ч. 836. В Імени Ёго ц. к. Величества Цісаря! Ц. к. Суд окружний яко Трибунал правовий, рішив по мысли §. 489. 493 ак. и §. 36 уст. прас. що поміщений в другім чеслі з року 1894 часописи „Народ“ артикул під заголовком „Політичний Огляд“ в уступах 3-тім и 4-тім починаючих ся від слів „в ту саму пору“ а кінчаючих ся на словах „ut figura docet“ містить в собі знаменї проступку з §. 305 и 302 уст. кар. а в дальших уступах 5-тім и 6-тім починаючих ся від слів „в Празі відбуває ся тепер“ а кінчаючих ся на словах „еміло нійдемо рука в руку“ знамена проступку з §. 300 и 305 уст. кар. и з артикула VIII устави з 17 грудня 1862 Ч. 8 дн. зк. держ. же в слітстві того зарядження ц. к. прокураторю державною конфіската того чесла єсть законно оправданою. Дальше єго розширене запрашають ся и сконфіскований наклад має бути знищений.

Поводи

В первім уступі аутор обговорюючи розрухи в Сецилії старає ся их оправдати, виступає ворожо протів шляхті, класі капіталістів, порівнює их з стосунками галицкими и знаходит

их подібними и представляє річ в спосіб здібний очитаючих ненависть и погорду протів шляхті и класі посідаючий розбудити, що все містить в собі признаки проступків з §. 302 и 305 код. кар. — а в другях уступах знова відступає аутор протів ц. к. прокураторі державної в Празі и протів ц. к. рядови тамже в спосіб здібний розбудити ненависть и погорду для тих властей, а заразом старає ся представити обжалованих членів общества „Omladina“ яко жертви, запускаєсь перед оголошенням вироку в несповзволени законну критику розправи карної и заохочує своїх читателів и прихильників партії радикальної до вступованя в слід обжалованих, и тим читаючих до чинів протівозаконних побудити стараєсь, що все містить в собі признаки проступків з §. 300 до 305 код. кар. и арт. VIII устави з 17 грудня 1862 Ч. 8 дн. з. дер., з тих причин отже заряджено ц. к. прокураторі державної конфіскату яко законно оправданою, затвердити и дальше розширене инкримінованих уступів запретити належало.

Рішенє що до знищення сконфіскованого накладу, послідовало по мысли §. 36 уст. прас.

З ц. к. Суду окружного.

Коломия дня 4. фебруаря 1894.

Конфіската „Народа“ стала ся як раз на відйїзді редактора з Коломиї у Львів і Броди — на зйїзд мужів довірія з усіх партій та виборчу агітацію. За ті дві неділі, в неприсутність редактора в Коломиї, годі було видати другого накладу, бо в нас, у таким разі, по закону, власти спинили би були видавництво. То-ж просимо нас звинити за опізнєнє. Про зйїзд мужів довірія і вибори в Бродях напишемо в слід нрі. Поки що скажемо, що як перша справа досить повелася для радикалів, так друга скінчилася, як ми й ждали, повним упадком радикального кандидата. Та все таки для справи радикалізму в бродскім повіті зроблено добрий початок — пропагандою радикальних ідей і видавництв.

Намісць конфіскованих уступів даємо статейку, що може поміститися — відозву Дрів-Олійника і Невестюка. Протів судового вироку відкликуємоя до публичної розправи.

17 февр.

Ред.

Переписка. Всп. А. Г. З „Галичиномъ“ не можемо входити в ніякі зносини.

Всп. М. III. у В. Просимо подати нам свою адресу.

Виходить 1. і 15. з.
кожного місяця і ко-
штує за рік :

4 гульдени,
в Росію 8 рублів

НАРОД

руско-українська радикальна часопись.

Редакція
і Адміністрація
на Замковій ул.

Про американську Русь.

(Кореспонденція „Народа“)

Шамокін Па. 15 січня 1894.

Приблизьно я, що пару словами дам Вам знати про тутешні відносини Руско-Американської Русі.

Головну роллю в житті американських Русинів грає церква, котра тепер поділилася з грек. католицької на 3 часті, а то: найбільша частина народу остала при грек. католицькій релігії, менша частина перейшла на православ'я, а ще менша на так званих нами штундистів.

Ся послідня релігійна секта числить найменше приверженців, бо вона почалась несповна яких пару місяців назад, отже немала часу розвинутиись, хочай між Литвинами і Поляками вона досить широко розгалужена. Сторонники сеї релігійної секти неузнають жадних обрядів церковних, ані тайн, а тож не мають пошів. Сходять ся вони в оден дім, де мають Ковчег завіта, читають євангелію, апостоли і т. д. і голосять проповіді. Кажуть вони, що апостоли були єдиними наслідниками Христа, а по них остали тільки исповідники віри Христової, отже ученики; на тій підставі ніхто з них не може бути ні вивисшеним, ні пониженим, проте напр. відпускати гріхи має право оден другому, коли винний, а радше сповідаючий ся сердечно, широ жалує за гріхи. Вино і хліб, себто кров і тіло Христове вони п'ють з чаші, оден другому подаючи, як у Лютрів; хрестять вони самі, подружєство беруть цивільне після законів тутешніх і т. д. Секта тая завезена зістала з Франції Поляками і хоть звільна а все ширить ся дальше і між наш народ.

Православ'яє почалось переходом о. Товта, угорського гр. кат. попа з Мінеаноліс, Міннесо-

та, на православну віру, де тойже перебував через довгий час, поки не трафилась ему нагода дістатися в Пенсільванію, т. є. в само серце руско-американської Русі. Пригода ему к тому лучилась в такий спосіб: Священник, котрого имени не подаю, а котрий був парохом в Вільзберах, за своє вельми неморальне житє, мусів утікати з плебанії вікном перед розлюченим народом, і розумієся, утік, щоб більше не показатись. З того скористав о. Товт і приїхав з Мінеаноліс до Вільзбер і маючи там своїх знайомих краянів, оселився без всяких перешкод. Він пробуває там доси. Позаяк вільзберека церков була католицька, то в коротці наступило на ново посвящене єї єпископом з Сан-Франціско, на котре то посвящене прибув тожє хор моряків з кораблів, як раз в тойді перебуваючих виристанях америк. О. Товта платить уряд російський по 125 дол. місячно і дає помешканє, — за те о. Товт за сповідь, хрестини і т. д. нічого не може брати, а за инші услуги парохіянам має означену малу таку. При церкві є Українець дяко-учителем, тожє оплачований єпископом. Є там заложена школа для дітей і читальня, братєство самопомочи, одним словом порядки, які наші галицькі священники запроваджують. При тім священник має научати людей, щоб брали напери американські, а радше приймали обивательство американське. Крім парохії в Вільзберах є ще других пару в Мінеаноліс, Чікаго, Стрітон, Іллінойз, Альбані, Н-й уже зорганізовані, а скрізь по між колонії рускі менше або більше число прихильників православ'я, де до них доїжджають православні священники, в разі потреби.

Православ'яє, яко опир для католицтва, много вплинуло на наші відносини церковні тут в Америці. Особливо єпископи і євондзи католицькі, коли почули про православ'яє

в сей час спустили з протекціонального тону, а Рим навіть дозволив вибрати руским попам генерального вікарного для себе і zarazом перестав напирати на жонатих священників, щоб вертали з Америки. На разі квестія жонатих попів в Америці зовсім затихла; навіть єпископ Райн, котрий колись так завзято виступив проти о. Волянського, яко жонатого попа, не тільки прийняв з Шенандору жонатого попа, Лавришина під свою юрисдикцію, але навіть дав му демісоріалія і грамоту місійну, бо він прийшов тут до Америки не за дозволом свого єпископа в Уграх, по діставши від того відпустку на кушелі, дмухнув аж до Америки, де обняв парашію по уступленю нежонатого Андруховича, котрий мимоходом повівши, оставив тут дуже сумну славу по собі: бо много річей коштовних пропало з церкви, а чашу церковну по его відході знайдено аж на стриху в домі парохіальнім, при чім задовжив він церков на више 5.000 доларів, котрі гроші собі забрав; за крадіж був арештований і за кавцією, а радше порукою 5.000 дол. випущений на волю, почім утік до краю, а ручитель муєв кошта за него платити.

З Угорської сторони є уже 20, а може й більше священників — майже всі жонаті, з винятком кількох. Значна часть їх поприходила тут без всяких наперів від своїх єпископів, словом поутікали з своїх парохій до Америки, і тут пошдавались під єпископів латинських; та шеб то нічого, але на тім не конець: вони, щоб лучше пригнодобатись єпископам, церкви, доми парохіальні і т. д. все те позацисували на єпископів переважно Айрішських (ірландських), так, що тепер хотьби і нарід хотів позбути ся свого священника, то не годен, бо его власність належить сегодня не до него, по до Айріша, а тим ділом тільки єпископ може его усунути, або другого прийняти. За тим пішли й інші драчі на народ. Треба платити на удержанє єпископа і оплачувати диспензу за оповіди від 5 дол. до 10 дол. а то же складки на костели католицькі в декотрих місцях, як Маганой Сіті і др. наставники при угляриях не питаючись чи хочеш чи ні стягають силою при виплаті певний процент від видлачуваної суми на костели айрішські; а, розумієся, крім тої дачки на чуже, треба і на свою церков платити.

Крім висше згаданих ненормальних стосунків, є ще інші, ось як в Газеттон-Пенсильванія. Там люде не злюбили свого першого попа, котрий піддав церков і усе на єпископа

айрішського, не могучи его позбути ся. Незадоволені будуть зараз обік нову церков і спроваджують собі иншого священника, таким способом до 1000 людей удержує дві церкви і двох попів. Крім того не ма тут між угорськими попами найменшого ладу: оден другому робить пакости, які тільки може, щоб его вигризти, а свого брата або швагра на его місце поставити. Розумієся, через то народ страшно деморалізуєся.

Крім того менше-більше легального визискування народу, іде і нелегальне: так напр. оден з угорських священників спровадив много образів, представляючих о. Миколая, але в дво-якім виді — оден був з бородою, а другий без бороди, і ходив по хатах і продавав, кому попало: коли католик-Словак, то продавав без бороди, а коли гр. католик, то з бородою.

Одним словом більшого безладя в справах церковних і релігії не мож собі представити. Тут ніхто жадної влади духовної не узнає. Засуспендований піп смієся з митрополита, або свого єпископа в кулак і робить своє, що му ся подобає. Напр. одного тут перебуваючого галицького попа суспендовав митрополит, а крім того уже другий раз американський єпископ не тільки засуспендував, але і викляв прилюдно з амбони в костелі, а на другу неділю те саме виклятий піп учинив в своїй церкві з єпископом — і зроби му що хочеш?!

Треба ще до того зауважити, що тут уряд зовсім немішаєся до релігійних справ. Огже угорські нони друкать за все, що ім ся захоче — ось недавно тому помер оден Русин в Ляндзфордї, закликано попа угорського з сусідства, щоб поховав тіло, той прийїхав і застав кондукт похоронний на дорозі до церкви, затримав го і зажадав 30 дол. за похоронене тіла, а що то був бідний чоловік, то не було з чого заплатити зараз; а піп нехотів ждати, тільки зараз „давай та давай“, — а коли ніхто не квапився давати, бо небіщак немав нікого з родини, а сам по смерті не заробить, тож піп казав церкву замкнути і тільки в костелі словацкім задзвонено, і без попа похоронено тіло. Чи ж не має підстави ширитись тут штунда?!

Митрополит тим часом снить собі сном блаженних у Львові, а тут дієся самоволя, яка кому до вподоби. Всьє нарід признає, що всему безладю в церкві руско-американській винен митрополит своєю нерішимістю, а іменню тим, що не хотів висилати жонатих священників до Америки, а нежонатих мало зголошувалося.

І ціла справа між Андруховичом і Шенандарською парохією зовсім инший оборот взялаб була, колиб митрополит рішучо був поступив, висилаючи о. Волянського до Америки в цілі заведеня ладу в Шенандорі. Перша помилка з сторони митрополита була, що висилаючи о. Волянського, не дав му жадного препорученя, ані власти, ані не означив, де має завести лад і в який спосіб. О. Волянський прийїхавши, задав Андруховича до суду; в суді зажадали паперів від о. Волянського, на якії підставі він втручаєся в справи церкви Шенандорської, таких паперів митрополит ему не дав, тож адвокат порадив, щоб віднести до митрополита телеграфічно о. вияснене, суд на се пристав, а митрополит місто рішучої відповіді, відтелеграфував, що о. Волянський висланий для порядку, але де і якого, не сказав. З того скористали адвокати противної сторони, і вивели справу, що то не значить в Шенандорі завести лад, ані нема сказано який лад, отже можливо, що о. Волянський має деє якийсь свій маєток і там певно він хоче завести собі лад, і т. д. і признали Андруховичови право посідання шенандорської церкви, за котру опієся наряд мусів заплатити до 7.000 доларів Андруховичови, поминувши довги, які на ній оставив Андрухович. От маєте взорець, як то залагоджуєся справа тутешньої церкви через Львів...

Тут оден однісенський вихід: посилати до Америки жонатих священників, чесних, бо тільки чесний священник може обійтись без всякої зверхности, а митрополита власть тут тільки значить, що нич; а жонатих тому, що жонатий священник, по перше, маючи родину, більше дбає о свою моральність; по друге, власть митрополита досягає его морально; бо маючи жінку і діти, він мусить більше обглядати ся на задні колеса, — а третє, маючи подостатком жонатих священників, скорше можна вибратися священника здібного і відповідного для Америки. На се можна згодитись тим більше, що коли священники угорські загрозили Римови, що перейдуть на православіє, як їх захоче відкликати, Рим мав згодити ся на їх жадане, а бодай єпископи угорські не то що не відкликають тут уже перебуваючих жонатих попів, але противно еще більше їх висилають. Спитатись тепер, звідки взяли право угорські єпископи висилати жонатих попів? а чом тої власти немає митрополит? Бо тамті рішучо поступають, а наш митрополит, як хотять Єзуїти, без огляду на те, що і православіє і штунда обтинають кінці гр. кат. церкви.

До попереднього додаю, як вже і згадав я, що kwestія жонатих попів тут уже зовсім пережилась, бо як я вказав, найперший ворог жонатих священників, Райн, єпископ філадельфійський, прийняв під свою юрисдикцію о. Лавришина з Шенандору, і подібно зробили всі єпископи тутешні, чого найлучшим доказом є, що на 20 попів угорських найменше 15 є жонатих і всі вони піддалися під юрисдикцію латинських єпископів і ті їх прийняли. Де то в виду того факту може бути ще kwestія жонатих і нежонатих священників? І противно тільки наших чотирь галицьких попів є нежонатих, і два чи 3 угорських не піддало ся під власть католицьких єпископів, бо народ би не дозволив занесати церков і церковний маєток на католиків, через то єпископи їх би не прийняли, по мимо того, що нежонаті.

Можнаб сю справу іще і в другий спосіб поладити, а именно через установлене генерального вікарного, для тутешніх попів. І дійсно, Рим на те дозволив, ба навіть відбувся ніби вибір генерального вікарного, 4-го жовтня м. р. в Оліфанті Па. Але і тут нерішимість митрополита в значній часті справу поцсовала. Перше те, що дав приказ о. Обушкевичови в Оліфанті скликати попів тутешніх на синод чи як там повісти, а до о. Констанкевича знов написав, що попередня его заява нічого не значить, бо в тій справі прийдуть нові прикази. Тим часом о. Обушкевич скликав попів і частина їх зїїхалась; друга частина, видячи, що тут в Америці нема відповідного пона на се місце, не прийїхала, бо з жонатих попів на се становиско неможна вибирати, отже остало тільки 3 попів до вибору, бо галицьких не рахую. На 20 попів, пробуваючих в Америці, зїїхалось 11 угорських і 2 галицьких. Позаяк много з тих попів не мали жадних паперів від своїх єпископів, тільки дістали демісоріалія і грамоти місійні від тутешніх єпископів, отже о. Констанкевич вперше заквестіонував, чи в виду того, що до него митрополит писав, сей збір єсть важний, бо інструкції під тим взглядом мають надійти, а друге повів, щоб всі приеутні попи вилегітимувались, чи вони дійсно є попами, бо се на щоденнім в Америці порядку, що який небудь органіста або і дяк уберєся за пона і править службу божу людям. Розумієся, що зібрані тому всему спротивились, бо то проти них було повіджено, отже таки відбули голосованє. З того унало 9 голосів на Ханата, угорського пона, 3 на Обушкевича, а оден відтягнув ся від голосованя. Тоди о. Констан

кевич заложив своє veto і тепер ходить чутка, що Рим має таки затвердити о. Ханата на генерального вікарію. Той о. Ханат відзначається ось тими прикметами: перше, не уміє говорити по руски, хіба церковниною з ломаними словами російськими; друге, єсть чистої крові мадярон, немов Фірцак, помімо того, що як він, так і інші угорські священики кричать, що вони патріоти, але між собою і в дома між родиною говорять без винятку по мадярски. А не споминає про працю над народом. Найновіші вісті дійшли мене, що о. Ханат дійсно зістав признаний, і то телеграфічно, генеральним вікарієм. Не можна поминути і того факту, який зайшов між його парафіянами і ним самим 2-3 місяці тому. Як нарід довідав ся, що о. Ханат записав церковні будинки парафіяльні на айрленського єпископа Вібера, зробив бунт таки у церкві і коли о. Ханат докінчив службу божу і йшов до дому, громада людей, головню Галичан напала на него і оден, Ковальчик, таки хотів го на добре потурбувати, но партія угорська тому заіобігла. Се ясен доказ, що наші Галичане, ніколи, як не дозволили записати маєтку церковного на католицьких єпископів, так не дозволять записати на угорського попа, хоть би він був навіть чим більшим, ніж генеральним вікарієм.

Наш галицький народ о много вище стоїть освітою над угорськими Словако-Мадярами, бо мало є тут таких угорських Русинів, щоб говорили по руски, а майже усе говорить або ломаною словацькою, або мадярським язиком, то і не дивота, що Галичане мадяронів угорських понів ненавидять, подібно як і самих Мадярів. Се нехай буде в мементи для митрополита, щоб не напирив, в разі пресесії з Риму, щоб наші попи галицькі піддалися Ханатам, бо з підданем сяїнаших понів мадярському генеральному вікарію кінчилась би і їх кар'єра між тутешніми галицькими людьми. І дійсно, воно справді, бо парохія удержує попа, отже і має право вибирати собі попа, якого хоче, а не, щоб який там піп угорський, нехай би і з титулом вікарія, мав їм накидати, кого єму бажається. Зовсім небулоб сеї замішанини в справах церковних, щоби митрополит вислав був тут якого поважаного попа з краю, зовсім індіферентного, бо на се і угорські попи згоднісь би, позаяк вони між собою ділять ся на партії: одні Пряшівці, а другі Мункачівці і провадять між собою борбу, — отже булиб пристали на чоловіка індіферентного, а статочного. Розумієсь, і Галичане люде тежє.

Друга, справа котра Вас більше може інтересувати, то буде Соєдиненіє руских брацтв в Америці. Подібне соєдиненіє заложив був ще О. Волянський, котре з англійська звалось Юнія руских Брацтв. Її се, а радше повинна се бути інституція чисто фінансова. Але так не є, як покажу понизше. Мая 23-го в Скретоні відбувались загальні збори того соєдиненія, на котрі кожде брацтво висылало, відповідно до числа, на кожних 50 членів, одного делегата; позаяк брацтв до соєдиненія належить висше 70, отже споре число того люду зібралось. Але зараз на початку статуту зістали знасиловані тим, що всі попи влізли на збори і навіть засіли собі осібно насколо стола, геть на боці від народу, хотая статуту кажуть, що на зборах можуть бути тільки актуальні члени. Розумієсь, що делегатам галицьким така робота не подобалась; але почались провірування делегатів, тут наткнулись попи на делегатів з Вільзберів, котрі перейшли посподу з цілим брацтвом на православіє. Розумієсь, всі попи угорські, мов Індіане на здобичу, кинулись виганяти тих делегатів, яко шизматиків, помімо того, що то були делегати угорського брацтва і самі були з угорської Руси. Наші Галичане уїмались за ними. В имени галицької партії заявив п. Пирч, інтелігентний Русин, що попи перші повинні вийти з засідання, бо вони не є членами, отже немають найменшого права бути на нарадах, а тут не є жаден собор понівський, а загальні збори свіцького соєдиненія руских брацтв і рішати, чи Вільзберські делегати мають остатичні, мають право делегати, а не інквізіція понівська. Почувши ті слова, кинулись угорські попи з витягненнями пистуками в сторону, де сидів п. Пирч, але коли побачили, що за п. Пирчом повстала ціла громада делегатів галицьких, справа скінчилась на проклонях мадярських. Від сего часу замішанє і крик не уставали: угорські попи кричали кождий своє, предсідатель своє, і, хто тільки хотів з людей неблагонадежних дістати слово, того закричали попи угорські. Нарешті предсідатель зміг привернути до троха ладу між зібраними і відчитано параграф статута, в котрім стоїть, що то є римо — і греко-католицьких брацтв соєдиненіє, отже мовляв, православні не мають права бути в соєдиненію. На се о. Констанкевич, галицький піп, подав внесенє, щоб змінити дотичний параграф статута в той спосіб, щоб назву Соєдиненіє римо — і греко-католицьких брацтв перемінити на назву „Союз руско-американського

народу" і щоб приймати членів без різниці віри, мотивуючи, що між Словаками в Русини лютеранської і кальвінської віри, а, як бачимо, між делегатами є і православні, — а ми не повинні релігії тикати до справ цивільних і фінансових, бо коли Русин признаєся сином матери Руси, чи він такої чи якої там віри, ми повинні кожного приймати, бо тут так дієся у всяких товариствах і як раз Америка тим славиться, що квестія релігійна тут не існує, отже єли ми хочемо бути гідними свободи Американської, ми повинні, подібно як Американе поступати, тим більше, що і в старім краю живе кілька сот тисяч православних на Буковині, а мільйони в Росії, і нікому не приходить до голови, в товариствах політичних або фінансових робити різницю між членами такої або сякої віри: а тим більше тут в Америці ми не повинні ділитись після релігії, де нас тільки є горстка. Се внесене поперло більше людей з галицької сторони. Д. Талиаш із Шамокіна між иншим повів, що нарід не повинен за те терпіти, що вони робять, бо православіє не булоб між нами: колиб го вони не запровадили, а тепер вони викидають з товариства людей невинних, „бо що дурний чоловік знає? як піи повість, так він і робить і нині Ви, отцове, — говорив він далше, — проклинаєте і прозиваєте наших братчиків шизматиками, а перед пару місяцями Ви самі, коли пішла чутка, що Вас, жонатих, відкличе Рим, не моглиєте ся нахвалити православія, яко єдиної спасенної віри: колиж Рим узнав Вас, жонатих священників, за правих тут в Америці і лишив Вас у єунокою, то тепер Ви наново дзвоните в католицькі дзвони, а православні якоеь рантом похрипли для Ваших делікатних ушей“. Д. Свада з Оліфанту по кільканадцяти разях зголошени ся о слово, вибіг на понах, що му позволили з слова повісти. Ті слова були ось такі: „Неяло ся Вам, єліпим, видющих водити“, — бо і дійсно між нашим народом чимало знайдєся простих людей з так здоровим хлопєским розумом, що дійсно нераз приходить ся чоловікови глибоко задумати ся, звідки звичайний чоловік, котрий не кінчив жадних виєших шкіл, а часом і незнає ні читати ні писати, а має такий яєний погляд на бігучі справи? Розвязка лежить у тім, що той нарід, вандруючи по чужині, богато всячии видів і немало чував, що єму заступає всякі науки.

Справа в кінці скінчилась тим, що делегати таки пішли за голосом прочих понів і віддалено православних з засідань. Від того часу

між народом живе думка заложити чисто свіцке спомагаюче тавариство, до котрого попи, котрі неплатять членєских вкладок, не можуть належати — як раз думка о. Констанкевича. Причина до завязання того товариства не тільки є тая, щоб сполучити всіх Русинів в одну громаду, але головно тая, що таке „Соединеніє“ між иншими має тоже старатися о просвіту народу, а теперішнє соединеніє того не виповняє, хоть нібито „Русско - Американскій Вѣстникъ“ має бути тим світлом, що має осінити голови тутешної Руси. Хто прочитав одно число Вѣстника, тому нетреба згадувати, що то за скарбник науки: бесіда така, стиль і все можливе так зложилось, що гіршої галиматії годі виписати. Той Вѣстникъ має бути редагований в бесіді, як пише Галицкая Русь і як не Галицкая, так цензура зложена з понів давала директиву редакторам Вѣстника, — а дух має бути „церковно - релігійно - просвітительно - народний“, — бо треба знати, що при Вѣстнику є цензура з понів старої партії, котрі все не в релігійнім або не в церковно - моральнім дусі написанє конфіскують.

Отже з початку, поки на столі редакторєскім лежали столітні проповіді, видані на Угорщині, доти і поміщувано проповіді, а коли вони затратились дєсь, то проповіді сама редакція мусіла фабрикувати. До редакції належав і одєн з нашої галицької інтелігенції, яко заступник галицьких Русинів д. Пирч, але цензура не перепускала єго статей, котрі уважано за соціалієстичні тому, що в тых статях згадувано про робітників і їх працю, а язык просто - народний, котрим писав редактор з угорської сторони, котрий майже тут в Америці научив ся писати і читати по руски, поправляв на язичіє, щоби було писано так як Галицкая Русь пише і не так. І зважте, за тую дрянв Соединеніє рієчно платило до 5.000 доларів, бо газета належала до Соединенія. Проти тому повєтали світліє галицькі хлопци — ужию єєї назви, щоб відріжнити їх від інтелієстичних Русинів, — за що належить ся їм повнє признанє, і запротєстували, щоб таку суму гроша видавати за нічо. Через те газета тепер перейшла на руки д. Жатковича, редактора з сторони угорської Руси, а Соединеніє доплатує єму 50 дол. місячно. Отже наші галицькі Русини хотять, як згадав-єм, заложити новє товариство, а з тим і нову газету, котраб дійсно була газетою просвітною для народу і писана була в язичі народнім і котра б не мала жадної цензури.

Пишучи отєє письмо до Вас, довідав я ся

пару день тому о. Констанкевич зістав через власть митрополиту уповажнений, за его заслуги, носити відзнаки крилошанські. Дійсно, сим разом митрополит в справах Американської Руси непомолив ся, бо о. Констанкевич в повні заслужив на признание митрополита за его ревну діяльність як на поли релігійнім так і в справах просвіти народної і на поли організації галицьких Русинів. Єсть бо се священик з енергією і вельми симпатичний для загалу тут пробуваючих Русинів. Як колись до о. Волянського, так тепер до о. Констанкевича і з найдальших сторін Америки нарід наш відносить ся за порадою як духовною, так і світською. При тім о. Констанкевич є добрим організатором, о чім свідчать Шамоки і прилегла околиця. Як попередньо було згадано в краєвих часописях, є тут всякі можливі порядки.

На сім кінчу перегляд наших відносин за час, відколи незгадувано про нас в часописях краєвих.

На кінець мушу ще спростувати Вашу думку о наших колишніх народних торговлях, бо як рік тому читавем, Др. Я. подав в „Краї“ петербурскім, що торгівлі упали. Так воно не є, бо торгівлі тільки поділились з одного заряду осіб кожда на свій і позмінляли имена, а то тому, що Андрухович, як я Вам писав, підступом замкнув одну торгівлю, отже за незаплатені довги єї всі другі стори мусіли б бути відповідати, яко бува на спілці. Але самі стори остали, як і перед тим: отже в Оліфанті стор існує до днес і розвиває ся добре; то же в Шамокині і на Ексцельсіор, Плімвот, в Джермен переняв а радше сплатив людякції оден чоловік, бувший субект, і на свою руку провадить стор; так само в Шенандорі. А крім тих позакладано нові стори: два нові в Шамокині, оден в Шенандорі, і то бувші субекти в сторах руских, — оден а радше 2 нових сторів заложено в околиці Оліфанту. Отже народні стори піднесли наше руске купецтво в Америці помимо того, що одна компанія мусіла розпасти ся на менші.

Др. Володимир Сіменович.

Підновлена рутенщина.

(Бесѣда. Литературне приложеніє съ иллюстраціями къ журналу „Страхоудъ“ на 1893 г. Редакторъ-издатель: О. А. Мончаловскій.)

Ми прочитали отсе цілий річник „Бесѣды“ за 1893 р.! Зважились ми на сю нелегку ро-

боту, бо хотілось нам придивитись, що ж на-решті дала молода фракція старої галицько-руської партії, не точно названої „московільскою“. А окрім того, признаємось, цікавість нашу підбила і „Правда“, котра з поводу літературно-язикових заходів тої фракції, закричала: Hannibal ante portas!

Прочитали ми річник „Бесѣды“, — і пригадали собі історичні депеші німецького цісаря Вільгельма I с під Парижу в Берлін: *Vor Paris nichts neues!* — В молодій Рутенії — все по старому!

Нічого нового нема навіть у тому, що редакція „Бесѣды“ обьявила, що з 1893 р. вона пише „руськимъ литературнымъ языкомъ“. Такі заяви ми читали не раз, починаючи з самого „Слова“ 1867 р., — та від заяви до діла ще далеко.

Галицька публіка, може, знає, що ми особисто і деякі наші товариші по „Народу“ зовсім не противні пробам писати в Галичині російським „литературнымъ языкомъ“, котрий так зблизився з великоруським, що его можна тепер назвати великоруським. Се ми заявили ще в 1876 р. в „Другу“, де була напечатана в оригіналі і повість Успенського, після котрої редакція „Друга“ хотіла печатати і другі подібні речі, та сему перешкодила звісна катастрофа. Ми противні були лишень „рутенщині“, звісній мішанині мов, мертвому „язычию“, котрому відповідає і ціла система мертвих, кастових і сервілістичних думок, — і завше казали, що Галичанам зостається одно з двох, щоб їх література була живою: або писати своєю живою народною мовою, звісно, розвиваючи єї в єї ж характеру, або цілком узяти теж живу великоруську літературну мову і пристати до живих принципів і інтересів російської літератури, котрі тепер власне загальноєвропейські.*)

Через се заява редакції „Бесѣды“, що вона розрива рішуче з „рутенщиною“, могла б нас лишень врадувати, як би вона дійсно виповнилась. Та прочитавши цілий річник „Бесѣды“, ми бачимо, що ся заява так і осталась пустим словом. Се ми і постараємось показати в сій нашій рецензії, котру пишемо стілько ж в інтересах літературної справи галицької в за-

*) Ми думаємо, що прийнявши з російської літератури принципи реалізму і демократизму, певна частина галицьких „общерусів“ обернулася би і до свого краєвого народу і его мови на крайній мірі хоть в популярній літературі.

галі, як в інтересі самої фракції „Бесѣды“. Ми можемо присягнути перед остаточною, що пишемо ми тепер не як Українець, а як чоловік, котрий сам списав не один лист російською „літературною“ мовою.

Перш усього в самім 1-ім числі „Бесѣды“ поряд з виступом проти рутенщини, ми знаходимо зовсім стару рутенську лінгвістичну теорію, котрій відповіда і погляд на літературну мову. В „Письмѣ къ Другу“ редактор обявля, мов би то відміни „гал. руссаго наръчія“ від „руссаго літературнаго языка“ зводяться на такі дрібниці: якъ зам. какъ, ти — в кінці глаголів зам. ть і т. и., що він може „писати по русски на основаніи галицко-руссаго наръчія“, — а до того, що „каждое галицко-русское слово, разъ оно русское, а не польское, (?) имѣетъ право войти въ общую сокровищницу руссаго языка и увеличивать его богатство“, — що через те він буде писати „на томъ языкѣ, на котромъ писалъ Пушкинъ, Гоголь и -- Шевченко!“ Ми можемо запевнити ред. „Бесѣды“, що ні один не то лінгвіст, а просто образований чоловік в Росії з сим усім не згодиться. Шевченко напр. писав і по великорускому (повісті), але ж знав, що се не одно з мовою його українських поезій, — і се так добре знають і Великоруси, що печатають осібно „Кобзаря въ переводѣ русскихъ поэтовъ“. Звісний учений Буслаєв привів в своїй „Историч. хрестоматіи руссаго языка“ і українські народні пісні, та з своїм перекладом, чого не бійсь не зробив з примірами „областныхъ великорусскихъ наръчій“. Лінгвістична теорія редактора „Бесѣды“ в Росії може вважатись лишень абсурдом, бо инакше російському читателеві, котрий не виучив спеціально „малорускій языкъ“, (чи, коли хочете, „наръчіе“) прийдеться читати книги і газети з лексіконом малоруским.

Так він і мусить поступити, коли візьметься читати саму „Бесѣду“, — бо там на кожному ступні здибає слова малорускі і навіть спеціально галицкі, як напр. рудый, сбоже, сбожевой, отгомонъ, радше, ялся і т. д. і такіж граматичні форми, напр. зовсім осібно від великоруского вживанє частичок отъ („отъ недѣли“, треба б сказати съ Воскресенія, або съ начала недѣли), на (напр. „ограничиваясь на церковную жизнь“, — треба б сказати: ограничиваясь церковною жизнію) і т. и. Всі такі вирази в „русскомъ литературномъ языкѣ“ будуть просто барбаризмами і незрозумілими, а коли „Бесѣда“ підсуне читателеві Велико-

русу таку фразу, як напр. „русская земля жалобой покрылась“, — то введе его в qui pro quo, бо жалоба по великорускому значить одно (die Klage, Beschwerde), а малорускому жалоба (воно ж і польске!) у Велико-русів відповіда позичене в Німців слово трауръ. Другий разъ галичанізм „Бесѣды“ просто розсмішать російського читателя, як напр. „мы не станемъ запускаться“, бо слово запускать нагадає Росіянину: „Запускать свиней въ огородъ“, „пальцы въ бороду“ і т. д.

Такі малорускі, спеціально галицкі і на-решті видумані барбаризми тим більше кидаються в очі знаючому „русській литературный языкъ“, що поряд з ними ми бачимо спеціальні провінціальні великоруссизми, простонародні вирази, архаізми і навіть уписа, котрі вишукали сотрудники „Бесѣды“ у російських писателів і котрих вони натикують в свою мову не до ладу і навіть не розуміючи їх смисла. Всі оці ась, знать, дескать, молъ, страсть (дуже), не озорничай, дрема-долит (upisum!) і т. д., в оповіданнях, де дія йде під Львовом, або в Мукачеві, також до ладу, як були б до ладу гуцулізми в повісті Писемского коло костромских провінціалізмів, — і показують лишень повний брак літературного і языкового такту писателів „Бесѣды“, тим більше разячий, що вони докоряють „українским сепаратистам“ крайне наслідуванє дрібниць народньої мови. Навіть коли б сей докір був і правдивий (подібне бува і з Великорусами, славянофілами-народниками, так що напр. Тургенев жалівсь, що мусить читати повість Кохановскої з „Областнымъ Словаремъ“) — то українофіли і великоруссофіли можуть оправдуватись тим, що вони збирають скарбницю національної, чи плеємінної мови, — а мозаїка костромізмів, гуцулізмів і салдатізмів у писателів „Бесѣды“ не має ніякого оправданя, окрім браку нюху на органічність мови і єї відно-відности до реальних обставин літературного твору. А що скажеш, коли при всему сему надибаєш і на такий перл, як непрогом-нѣвшая находчивость? Автор его перемішав малоруске гомоніти і великоруске простонародне угомониться (литер. успокоиться), не зрозумів слова находчивость і скомпонував барбаризм і безсмыслицю вкупі!

Замір сотрудників „Бесѣды“ русить, або навіть русацѣтвовать, як сказали б у Росії, при їх незнаню, перемішуваню галицких і великоруских смислів слов і браку нюху, до-водить їх до неправильностей, неточностей і

безсмыслиць, як напр. звонилъ (стучалъ) зубами, сырость пробила мнѣ платье (прошла мнѣ сквозь платье) и мою кожу (!), ветчина як щось особне від окорока і поряд з ним, житейскія дразги (заголовок оповідань, — певно, замість Мелочи изъ жизни, бо дразги значить спеціально сварки ізза дрібниць), отменно поемотрѣть (отменно по великоруски = vortrefflich!), туземное счастье (туземный по великор. = einheimisch! і т. д. Нам такі вирази нагадують одного Великоруса-міщанина, котрий хотів говорити по панському і казав таке: „выпили мы по одной, по другой, — а тамъ и началась у насъ этта библіотека!“ — то б то бійка. Та заголовок, котрий дав своїм творам один сотрудник „Бесѣды“, котрий хотів ні мало, ні багато, як запуститись в конкуренцію з „Стихотвореніями въ прозѣ“ Тургенева, — „беззвучныя пѣсни“ мабуть не лишне сеї бібліотеки! „Беззвучныя пѣсни“ д. Яворского однаке ще перегнав сам редактор „Бесѣды“, котрий в 24 ч. обертаєся до своїх „возможныхъ и невозможныхъ сотрудниковъ“. Що він хотів сказати словом „невозможныхъ“, Господь знає, — а тільки по російському слово невозможный в прикладі до сотрудника значить невиносний, такий, котрого треба вигнати! Дд. сотрудники „Бесѣды“, дякуйте за комплімент!

І така чудернацька мова звеся „языкомъ Пушкина і Гоголя“! Excusez du peu! — або по рускому: помилуйте і пожалуйте! Се щось гірше ще, ніж мова д. Дідицкого; в остатній була все таки, і при мішанині певна, літературна виправність.

Але може хто скаже: так не вже ж таки за 30 років в галицких „общерусів“ не ма ніякого поступу, ніякої відміни?

На се одновімо: як не бути? єсть!

Перш усього безпоруком поступом єсть скасуване старої рутенської правописи, — котру з рештою так оілакує сама „Бесѣда“. Далі в новому макаронізмі „Бесѣды“ все таки мало польщизни і церковщини, — так що по крайній мірі кількість елементів старого макаронізму з одного боку вменшилась, хоч з другого прибавилась великорускі провінціалізми і салдатизми. Через се все таки мова „Бесѣды“ робить вражине мертвої і для Росіянина власне — смішної. Колишній рутенський літератор школи Дідицкого нагадував напр. холмекого дядька, котрий перед новим православним протопопом хотів показатись „чистымъ русскимъ“, — а теперішній нагадує унтер-офіцера, все таки

„изъ хохловъ“, котрий прожив трохи в Калузі, чи Орлі і всялюєся говорити по офіцерському. Не знаю, чи се поступ, але відміна безспорно єсть. Чи варто було на неї тратити 30 років, — те ж не знаю, тим паче що старого Рутенця все таки можна було зрозуміти, хоч за помічю чотирьох лексіконів, а молодого иноді зовсім не второпаш!

Яка мова, — така і душа, такий і зміст літератури. Поглянемо ж на зміст „Бесѣды“, почавши з поезій і беллетристики. Зрештою і тут нам прийдеся звертатись до мови, — бо власне змісту майже ніякого в тих поезіях і беллетристиці не ма.

Поезії не мають ні почуття, ні думки живої, а дають „наборъ словъ“ і найбавальніщих. В тих віршах, які в Відні напр. розносять на новий рік запальщики газу і комивочисти, більше поезії. Очевидно, що поети „Бесѣды“ вчилися у авторів подібних віршів, а зовсім не в Пушкина, або Лермонтова, котрі в них лишень на язиці, — „сердце же ихъ далече отстоитъ“ від тих геніїв, котрі в свій час учились, думали, боліли з своєю громадою і віком. Щось подібне до почуття видно в „Спаси меня“ д. Яворского (стор. 43), подібне до думки видно в „Номо sum“ егож (67) і в „Современное“ д. Галина (265), та й то втоплено в воді, або в неточности слов. Та і яка можлива жива поезія у писателів, котрі не мають носа до мови, ні навіть уха до прозодії? По часті остатньої курьозно, що поети „Бесѣды“, маючи охоту „русить“ кидаються частенько до ритму Кольцова, котрий ішов за великорускими протонародними піснями; до того ж сей ритм і досить легкий. Через те, мабуть, в Росії поети не часто вживають его і лишень в спеціальних випадках, коли хотять „народничать“. В поетів „Бесѣды“, котрі зросли далеко від Вороніжа і Калуги і котрі не чують ухом навіть великорускої прозодії, — таке народництво на чужий лад виходить дуже незручне. Дайте напр. у Росії прочитати оттакі стихи д. Яворского à la Кольцов:

Снитъ деревушка

Во снѣ, во глухомъ.

Коли прочитати по ритму „деревушка“ і „во глухомъ“, то пожалуй і не розбереш, що таке говориться, — а коли прочитати по природній прозодії слов: снитъ деревушка, во снѣ, во глухомъ, — то вийде або проза, або другий ритм, це відповідаючий попереднім стихам, написаним в Кольцовському ритму, — то б

то вийде — 66 / — 00 / — 00 / —, замість 60 — 00 і т. д. Що тут робити?

Д. Галип написав „Щебня — Подражаніє Кольцову“, де вправивсь ліпше з віршом, — та написав:

Что жъ ты мачиха-судьбина
Жизнь мнѣ коротаешь? —

не знаючи, що по великорускому „коротать жизнь“ не значить „сокращать“, а значить „доживать“ життя, то б то написав беземислицю!

Нарешті випишемо тут для російських читателів, до котрих могла через газети певних партій дійти чутка, що в Галичині появились „чисто русскіе поэты“, ось яку поезію д. Вергуна (стор. 259):

Ахъ ты, ночь кроткая, ночь полнолунная,
Ночь полна (sic!) нѣтъ и волшебнаго сна,
Всѣхъ твоихъ прелестей сереброструнная (се
[ніч така!])

Не воспоешь, знать (?) цѣвница моя.

Мнѣ и не надо ихъ (!!) сколь разъ сонливую
Я твою ласку и трепеть (?) узрю,
Сквозь слѣзы счастья, радость тоскливую (ну,
[радость!])

Чувствую зависть и горечь свою..... (?!?)

От уже справді можна сказати:

Сіи стихи читай

И, какъ хочешь, понимай!

Колись (коло 1860 р.) у Києві один прикащик магазину, памятаєся, Г. Иванов, виустив збірку поезій, з котрих ми памятаємо початок однієї:

Прибрежье скалъ, волненье грусти,
Залогъ сердечной суеты,
Я вамъ не слалъ разлуку страсти,
Чтобъ въ сердцѣ стали пустоты.

Незабаром по виході сих поезій, приятелі автора вговорили єго взяти з оборону єго книжку, бо читающий Київ почав качатись від сміху. От би редакції „Бесѣды“ розшукати екземпляр тих поезій на взорець д. Вергуну і т.п.

Перейдемо до беллетристики „Бесѣды“.

Найдовша в „Бесѣдѣ“ повість се д. Д. В. Вергуна — „Коробка“. Фабула єї така: була в Галичині пара, Полька і сполячений Русин, котрих автор зве на російський лад Генрієта Владиславовна і Никита Кирилович; пара ся побралась і жила досить мизерно, аж ось Генрієта получила нежданно спадщину, а чоловік єї, з радости збожеволів. Генрієта помістила єго ві Львові в шпиталь кульпарківський і один раз, відвідуючи чоловіка, побачила там хору даму, обвішану різнобарвними шматками ма-

терій.)* Сівши в вагон, щоб їхати до дому Генрієта вбачила даму, котру взяла за згадану збожеволілу і коли в ночній пітьмі вагону на Генрієту впала коробка тої дами, то їй привиділось, що хора єї бє; вона стала кричати, а дама собі, подумавши, що з тою сталась епілесія. Обох дам висадили з вагону, — і їх почав обдивляти доктор, котрий їхав у теж місто. Доктор сподобався Генрієті, — помилив обох дам, — а в місті получилась телеграмма, що Никита вмер. Доктор жениться на Генрієті і знаходить мужа і другій дамі, — але єї дами трохи не посварились з powodu коробки, котру кожна хотіла мати собі, як корінь їх щастя. Нарешті дам мирить професор, поділивши між ними коробку.

Сей зміст може характеризувати літературні інтереси і смаки беллетристів і редакції „Бесѣды“. Ми ж в усій повісті знаходимо лишень одно характерне місце, — а власне те, де говориться, що герой, студент і потім доктор прав, — „на досугѣ занимался переводомъ анекдотовъ изъ нѣмецкаго поветшалаго журнала, которые послѣ усердно зубрилъ на изусть, чтобы могъ воспроизвести ихъ опять въ какомъ либо изъ посѣщаемыхъ имъ кружковъ“. В сих словах характеристика $\frac{3}{4}$ галицької журналістики! Сам д. Вергун, підписавший свою повість: „пересказаль N N“, — очевидно взяв основу єї з якого небудь німецького, або польського журналу, популярного серед гаусмейстерів.

Ми мусимо спинитись на мові „Коробки“, бо вона має спецімени всіх показаних вище ознаків рутенщини „Бесѣды“. Автор хоче бути гомористом à la Гоголь і Островский, — але ж бере манеру і мову лакеїв і купчиків з творів тих юмористів за взорець собі самому, — з чого виходить комізм, котрого, певно, автор не ждав. При тому автор хоче, видимо, „русить“, натпка в свою мову спеціально великоруских виразів, котрі також до ладу в оповіданю з галицького життя, як лем, або є то б о в в повісті, дія котрої іде на Волзі. А позаяк автор не розуміє тих виразів, не зна навіть звичайно „общерусскаго языка“, ні єго граматики, — а окрім того все таки наносить в свою мову галицькі форми і слова, то можна собі уявити, що в єго виходить за мова. Ми пропустимо

*) Д. Вергун зве сей шпиталь „желтый домъ“, не знаючи, що се вираз спеціально петербургський, котрий також до ладу в єго повісті, як був би кульпарківщина в петербургській!

галицькі вирази, — а приведемо кілька примірів „руссізму“ д. Вергуна: ась нѣтъ! зам. ань нѣтъ, бо ась = чого? — Не вѣ домекъ зам. необъяснимо, бо не вѣ домекъ = не можна догадатись і т. д. Де д. Вергуну володіти сим спеціальним жаргоном, коли він не розуміє таких простих слів, як уживчивость (Umgänglichkeit), котре він змішує з живучесть (Lebensfähigkeit) і навіть устроєння, превратный, або навіть смыслѣ і т. д. і т. д. Нехай погляне автор в лексикон проти виписаних слів! Через се, а також через загальну очевидну недотепність автора, в єго єсть фрази, котрих зовсім розібрати не можна, напр. на стор. 33 кінець другого à linea. А що сказати про фразу „имѣлъ не мало грыжи“, коли грыжа по російському значить певна анатомічна болізь, при котрій кишки продавляються в низу живота (der Bruch)?!

Ми попробували в кількох місцях перелічити помилки д. Вергуна проти „литературного языка“ і на стор. 33, налічили водній неповній колонні 15 помилок, окрім показаної вище вже фрази, котра не має зовсім смислу. Ми перекинули кілька листків і на стор. 66 налічили в 1-ій колонні 10 помилок, а в 2-ій — 20! Видить бог, — се вже занадто багато! Коли автор запротестує, — ми готові всі ці помилки виписати з поправками, з тим щоб ці поправки були напечатані в „Бесѣдѣ“.

Подібна до твору д. Вергуна і вся инша беллетристика писателів „Бесѣды“. Щось подібне до живого немов мигтить в початку оповідання „Нужда“, — хоч тема єго вже бита і в Галичині після перекладу „Повені“ Зола в „Гром. Другу“, — та далі автор зводить на ніщо.

Читаючи таку беллетристику по при похвальбах, що ось, мовляв, „наша русская литература“ має такі таланти, як Толстой, Достоевскій і т. н., яких і в світі нема, — питаєш себе, чому ж галицькі „руссіє“ вчать писати не в тих талантів, а в німецьких журналах, призначених для гаусмейстерів? Очевидно, через те, що сотні років рутенско-лакейської школи так препарували мозок в цілому класі людей, що ніякий Гоголь, ні Толстой не переіменять їх і за 100 років.

Філософію життя і літератури в „Бесѣдѣ“ подає д. О. А. М-ій в „Письмахъ къ Другу“, в кожному числі. Се „скрежесть зубовный“ проти всего світа, чому він не йде, або ліпше, не стоїть в купі з д. О. А. М-им. Ніякої вихідної точки критика, ніякої програми не знай-

деш: Все зводиться на „историческія русскія начала“, — подібно, як у львівських народовців на „національно-народні святощі“, — і остається ще менше ясным, ніж ті святощі, бо остатні хоч зводяться на „нову еру“, або на „новішу“, — а історичні принципи д. О. А. М-ого зовсім темні, бо навіть знамениту „історичну правопись“ він сам же перемінив на нову російську.

Науку в „Бесѣдѣ“ показує онять той же д. О. А. М-ій та ще д. Свистун. Д. О. М-ій печата „Історію русской литературы“. На ділі ніякої історії там не ма, а єсть виборки з парі російських хрестоматій нових поезій з деякими біографічними замітками, виборки без усякої системи, навіть хронологічної. Як сам д. О. А. М-ій знає історію рос. літератури, видно з того, що він навча Галичан, що Огарев, виїхавши за границю в 1858 р., перестав писати поезії і що Достоевскій покараний був з декабристами. В останньому наш історик помилився лишень на 24 роки, — помилка пуста на яких 70 років нової р. літератури! Вибір з поезій д. О. М-ій робить найменше характерний, — ad usum delphini, біографічні замітки робить невинні: поети російські, навіть Полежаєв, не знали ніякого лиха ні од уряду, ні од громади. — „Все обстояло и обстоит благополучно! — і Пушкін не писав ніколи своїй жінці трагічних слів: „чертъ меня дернулъ родиться въ Россіи съ душой и талантомъ“, і Ів. Аксаков не кричав од болю життя під „ніколаєвскими порядками“, котрі тепер поновляються:

Когда же власть твоя пройдетъ,

О молодость, о тягостное бремя!?

Коли вже редакція „Бесѣды“ справді совісно хотіла познакомити австрійських Русинів з історією нової рос. поезії, то не розуміємо, чому вона просто не перепечатала відповідних голов зо звісних у Росії книг Полевого і Скабичевского? Було б і дешевше і більш подібне до історії!

Перше місце по ученості займає в „Бесѣдѣ“ д. Свистун, котрий і сам видимо довольний собою і котрого редакція вихваляє. Він дав у „Бесѣду“ предовге „разсужденіє“ — „Жіноча неволя“, при чому сам поставив свій заголовок в „—“. Се „разсужденіє“ ділиться на частини так логічно, що ми мусимо виписати тут сей поділ для тих, хто не бачив „Бесѣды“: І. Источникъ галицко-русского социализма, ІІ. Общественное положеніе русской

жінки в допетровське время, III. Проник-
нення в Русь західних везирів на життя
и определіне (?) жєнщины, IV. Западний
комфорт и наклонность к увеселєніям у
русских 18 вѣка, V. Жєнскіє типы в рус-
ской поэзіи первой половины 19-го вѣка, VI.
Начала западнаго соціалізма, VII. Француз-
скіє философы XVIII вѣка, VIII. Начала анар-
хизма, IX. Фурьеризмъ, Овизмъ (sic!) и т. д.
X. Борьба католицизма съ соціалізмомъ во
Франціи, XI. Польскій соціалізмъ первой по-
ловины 19 вѣка, XII. Начала русскаго соціал-
изма. Русскіє масоны и декабристы, XIII.
Второй періодъ русскаго соціалізма, XIV.
Русскіє шеллингисты и гегеліанцы, XV. Русскій
романъ второй половины 19 вѣка, XVI. Тре-
тій періодъ русскаго соціалізма. Нигилизмъ,
XVII. Украинскій національнй сепаратизмъ
и соціалізмъ, XVIII. Западнo-европейскій со-
ціалізмъ и анархизмъ, XIX. Общая характе-
ристика соціалізма и анархизма. Соціалізмъ
и анархизмъ у галицкихъ русскихъ, XX. Со-
временное состояніе женского вопроса.

Як бачите, логика і навіть хронологія тут
„не обрѣтається в авантажѣ!“ Се звичайний
порядок рутенських елукубрацій, котрих при-
міри можна було колись бачити в передових
статях і фєлєтонах „Слова“, а тепер можна
бачити в „Дѣлѣ“, „Галичанинѣ“ і др. Ученость
д. Свистуна одповіда сему порядку. Окрім то-
го, що можна було переписати з праць д. Лі-
мановського про початковий соціалізм у Поля-
ків, все инше насіпано з джерел припадкових,
з книжок і газет зовсім слабих, застарілих,
поверховних, тенденційних, з додатками виду-
мок самого автора. Д. Свистун напр. навча
свою публіку, що Роб. Оуєн (або по д. Сви-
стуну, Оув!!) казав, що „человѣкъ не въ со-
стояніи разлѣчить добро отъ зла“, — що „по-
слѣдователей Прудона называютъ коммунистами
въ собственномъ смыслѣ слова“, — що „соціал-
листы говорятъ о какомъ то договорѣ перво-
бытныхъ обществъ“ і т. д. і т. д. Одкого він
про се все довідався, — Господь зна! Редак-
ція „Бесѣды“ перепечатала наш суд про ли-
хий примір, який дає пр. Огоновскій молодіжі
своїми легкими науковими методами. Ми мо-
жемо запевнити ш. редакцію, що виписаних
вище знаходів д. Свистуна досить, щоб здобути
єму премію на конкурсї літературних шарла-
танів.

Можна б ждати, що хоч про Росію д.
Свистун навчивсь чому небудь докладно, напр.
про рух, котрий проявивсь м. і. в „декабри-

стах“ 1825 р., з которого виходить уся нова
Росія, навіть з урядовими реформами Алексан-
дра II. Так наш учений, котрий корить соціал-
істів за „недостатокъ историческихъ свѣдѣ-
ній“, сам спромігся тільки на два джерела
про сю важну справу: на брошуру Герцена
„Du developpement des idées revolutionnaires
en Russie“, писану вже 40 років назад, коли
не було публіковано ніяких документів про сю
справу, та на статейку в „Przegląd Polski“ —
„Nihilizm rosyjski przedstawiony w histor. roz-
woju“. Коли б д. Свистун прочитав хоч два—
три сучасних ділу документів в „Русской Ста-
ринѣ“, або в „Р. Архивѣ“ (в остатньому напр.
Записки Горбачевского про „общество соеди-
ненныхъ Славянъ“ на Україні 1825—1826 pp.,
про котре д. Свистун говорить з плачевним
незнатєм) або хоч загальне діло Пипина —
„Общественное движеніе при Александрѣ I.“
(котре тепер вийшло і по німецькому), то не
написав би своїх нісенітниць, між инчим може
і такого, що все лихо пішло од одного Песте-
ля, а на него впливали — Поляки.

Зрештою, ні! — написав би! бо така вже
рутенська голова! По думці д. Свистуна, все
лихо на Русі од Поляків, котрі прехитро усім
світом крутять. Поляки ще в XVII ст. через
Малорусів пустили яд у Москву і „ослабили
древно-русскій непорочный образъ семейной
жизни“ (мабуть той, котрий описує Москаль
же Котошихин і маюють нам документи кра-
єві!), Поляки породили декабристів, украин-
ських сепаратистів, нігілістів і т. д., — ну, сло-
вом, звичайна рутенська філософія миші у Кри-
лова, котра казала: „сильнѣе кошки звѣря
нѣтъ“. Кумедно, що така філософія іде поряд
з тим, що рутенець для всяких історичних ін-
формацій возьмєся перш усього за польскі дже-
рела та часто на них і стане, — а філософію
політично-соціальну в прикладі до російських
справ візьмє все таки у польських консервато-
рів, як сталося і з д. Свистуном в суді над
російским ліберальним і демократичним рухом
через увесь XIX в.

Кінець і ціль праці д. Свистуна такі ж
рутенські, як і порядок єї, ученість і філосо-
фія. Свою працю д. Свистун закінчив 8-ю те-
зами про справу „жіночої неволі“ і 10-ю про
соціальну. Про першу тези не говорять нічого
ясного, окрім того, що „Настоящей женской
неволей являются нынѣшнія ежегодно (де еже-
годно? скажемо ми, — еженедѣльно, коли не
ежедневно!) перемѣняющіяся французскія мо-

ды". Тез знаменитий, достійний, щоб его пам'ятала історія більше, ніж Лютерові!

По соціальній справі д. Свистун одкрив теж Америку і Австралію. Він гласить:

„Отраженія соціалстически-анархическаго направлення видны у австрійскихъ русскихъ въ слѣдующихъ явленіяхъ:

1) Въ мѣннія проф. Омеляна Огоновского, что ученые философіи и всякимъ наукамъ должны учиться у простонародія...

2) Въ пренебреженіи приличіємъ и эстетикою, обнаруживающемся у некоторыхъ украинскихъ писателей и нашедшей примѣненіе въ извѣстной читанкѣ Барвинскаго“.

Прочитавши таке в кінці довгезної роботи д. Свистуна, ми пригадали собі маму волі Гейне: О, König Wiswamitra i т. д.! Треба бути архирутенцем, щоб зачепити увесь світ од старого Платона до молодої пані Прухнікової, од страшного реферата котрої про книгу Летувно L'évolution dans le famille (що продається в усіх книгарнях Австрії) виратовала Галичину з Владимирією премудрі цензори, — і все се, щоб ушпигнути дд. Огоновского і Барвинского!

Ось вам цілий рік новорутенської літературної праці! Судіть же самі, скільки в ній нового. Судіть також, чи користна вона для австрійської Руси, — а я присягаюся, що вона не тільки не потрібна для Росії, — а просто буде там смішна. Редактор „Бесѣды“ противу-поставить нам суд про его газету „Московскихъ Вѣдомостей“, тільки ж ми, охотно вірючи щирости замірів редактора, мусимо его остерегти: в тих кругах, до котрих належать „Моск. Вѣдомости“ і котрі неточно звуться в Австрії славянофільськими (бо власне славянофілів у Росії нема вже од 1863 року, а єсть лишень московскі централісти, петербургскі буланжисти і т. п.), єсть дві фізіономії для „братевъ-славянъ“, таких, як сотрудник „Бесѣды“, — одна інтимна, а друга публична.

Роскажемо анекдот, котрий знаємо од совісного наочного свідка. Дія йде в кабінеті Ів. Аксакова, котрий веде розмову з сотрудником его газети „Русь“, нашим свідком. Лікай заявля, що прийшов N N, „братъ-галичанинъ“. — „Эхъ, принесло дурака! — бурчать Аксаков, — только помѣшалъ!“ — І все таки прийма гостя і бере в него статю для „Руси“ проти українофілів. Двох з поіменованих в тій статі між „сторонниками Ягеллонской идеи на Руси“, „чесный“ Аксаков сам прекрасно зна і сам не вірить тому, що про них говорить

„братъ-галичанинъ“, — а все таки печата статю. Того потребує апіорна доктрина, інтерес партії!

Доктрина і партія потребують, щоб і в „Моск. Вѣдомостяхъ“ хвалили „Бесѣду“ д. Мончаловского. Але хай д. М-ий не покладається на такі похвали, — а коли хоче дійсно почути правдивий суд середнього Росіянина про его газету, то хай переїде р. границу і в першому місці знайде кого небудь, маючого хоч гімназичну освіту, — та прочита з ним хоч „Коробку“. Він тоді сповнить дельфійську заповідь в редакції о. Наумовича: „Русине, познай себе, буде з тебе!“

Ми мусимо сказати під кінець, що таки в „Бесѣдѣ“ 1893 р. єсть одна галицька робота і не без загального інтересу, і написана порядно, а головне, досить чистою рос. літер. мовою, — се статя д. Щурата „Авонтъ“. Д. Щурат мусить бути „українським сепаратистом“, бо его роботи, писані доброю галицько-українською мовою, ми читаємо і в „Правді“, і в „Житю і Слові“. Звісно, в гетеризмі д. Щурата, котрий появляється в тих двох виданнях та ще й в „Бесѣдѣ“, — є чимато ругенщини, та в остатньому випадку сей гетеризм приносить свою користь. Він показує, що серед „українських сепаратистів“ в Галичині більша літературно-наукової виравности, ніж в „чисторусскихъ“, — а окрім того, що між „сепаратистами“ тими єсть люде, котрі справді можуть писати досить чисто „руськимъ літературнымъ языкомъ“. Люде ті не вганяються zarazом за дзюма зайцями, — знають, що „языкъ Пушкина и Швеченка“ не одно, — і мають нюх і ухо і на один і на другий...

М. Драгоманов.

Жіноча Бібліотека.

Видав Наталія Кюбриянска

Книжка I.

Наша Доля.

Збірник праць різних азторів.

Ціна 50 кр. — 1 корона. Стр. 1893. 3 друкарні А. Міллера сина. 1/8 ст. 104.

Розгоріне „сиря бора“ між прихильницями видання дальшого „Жіночого Альманаха“, з д. Кюбриянкою на переді, і прихильницями та прихильниками видавання жіночої газети, причиною чого рішяцем самої д. Кюбриянської, що отес вбрала середню дорогу та стала видавати „Жіночу Бібліотеку“. Вона й добре тим, що все ж

такі періодичне видане мусить розійтися ширше, ніж Альманах, тай більше розрушати і скупи-ти наше жіноцтво, і може бути вартніше газети добірнішими і краще обробленими статтями, ніж у біжучій газеті та ще й при таких слабих силах, які тут можуть достатити самі Галичанки, в загальні ще мало підготовлені до такої праці. Найспосібніша до того з Галичанок поки що все ж таки д. Кобринська, вже звісна як писателька повісток, наукових статей і особливо як видавниця „Першого Жіночого Альманаха“ у 1887 р. В 4 нрі „Народа“ за р. 1890 у статі п. з. Першій ступні руско-українського жіноцтва ми докладно оцінили „Перший Жіночий Альманах“, вважаючи його славним початком ширшого жіночого руху у нас, і на Україні*.

На лихо, перша книжка „Жіночої Бібліотеки“ — після 6-ти літнього поступу на світі — вийшла краще „Першого Жіночого Альманаха“ хіба тим, що по неї зголосилося наперед 175 осіб, переважно жінок**) котрих д. редакторка вважає передплатниками і котрі зложили на друк книжки 188 гульт., тимчасом як „Перший Жіночий Альманах“ розійшовся дуже мало і звісно, привів видавницям тільки дефіцит. В усім инчій „Наша Доля“ далеко слабша від „Першого Жіночого Альманаха“ і формою, і змістом. Маса друкарських і инчих помилок, недостача інтерпункцій, неможлива мова в переважній частині праць, особливо у самої д. Кобринської, з варварськими конструкціями — просто не дають змоги добитися до зміслу поодиноких речень. Читаючи мову статей дд. Кобринської, Ярошинської і т. и., досадуєш, як так можуть писати талантиві жінки, що живуть серед моря прекрасної рускої мови — мови руских селянок з їх чудовими піснями, оповіданнями і т. и.?! Очевидно, нещасне виховане наших жінок — у Галичині німецько-польсько-рутенсько-церковне, на Буковині німецько-руминсько-церковне, так обезчувствило їх змісл до натуральности в мові, що проста мова нашого селянства відбиває ся о них, як горох о стіну. Сего ж рішучо не мусить бути в дальших видавництвах для нашого жіноцтва, коли ті видавництва мають гарно впливати на підняте літературного смаку у нашого жіноцтва. Тепер літературні твори навіть для найвищої інтелігенції визначають ся артизмом, — а вже ж видання для простого народу, для молодіжї і для жіноцтва мусять бути взірцем ясноти, популярности і краси мови.

Завважаємо мимохідь, що „Наша Доля“ слабша від „Першого Жіночого Альманаха“ і що до участі в ній авторок. У „Першій Жіночій Альманаху“ взяли участь 17 авторок, — самих Русинок - Українок, — 49-ма працями —

*) Впрочім, — для історії, — мусимо за-вважати, що остаточним редактором і коректором „Першого Жіночого Альманаха“ був Іван Франко.

**) Впрочім найбільше — 20-ма гультенами, підпоміг „Нашу Долю“ Др. Т. Окуневский (посол).

в „Нашій Долі“ усього 9 авторок і авторів і 10 праць. Тай то з авторок Альманаха тут появляються знову тільки дві — Н. Кобринська та Ганна Барвінок; решта 7 — усе нові люди, і то 2 мушини (д. Олекса Ходовицький і Др. Даміян М.) та 5 жінок: Євгенія Ярошинська, Ольга Кобилянська, Мар'я Реваковичівна, Анна Гри-малюк-селянка (котра, натурально, єдина з Галичанок та Буковинок написала свою статейку гарною народною мовою) і Рахеля К. — очевидно жидівка. Сим ми, звісно, не думаємо декорати „Нашу Долю“, а все ж таки брак на-вись тих 15-ти писательок, що помістили свої твори в Альманаху, доказує, що „Жіноча Бі-бліотека“ поки що не заінтересувала їх. Зві-сно, треба бажати, щоби воно на далі було инакше.

Але-ж і самий зміст „Нашої долі“ слаб-ший змісту „Першого Альманаха“. Се треба сказати найперше про головну статтю самої д. Кобринської п. з. Жіноча справа в Гали-чині, поміщену на самім переді. По заголовку, можна би думати, що се об'єктивний показ те-перішнього стану жіночої справи в Галичині та нарис ясної програми дальшої діяльности про-відниці того руху, а тимчасом то предовга (на повній третині книжки!) і зовсім не інтересна для загалу полеміка з „ворогами“ жіночого ру-ху у нас, між котрих на найгіршому місці по-ставлені — не смійтеся! — рускі радикали і особливо редакція „Народа“! Д. Кобринська формально пішла на редакцію „Народа“ при-ступом, немов би ми були мужеским департа-ментом для жіночої справи у нас і немов би та справа без нашої погібелі не могла й сту-пня ступити. Д. Кобринська доказує нашу па-губність для жіночої справи всякими можли-вими способами: перекручуванем фактів, умис-ними пропусками, благородним промовчуван-нем того, що їй не-наручно, хибним повяза-нем фактів, без огляду на час і наші порівняня справ, усякими шпильками і крайне сміливими підозріннями наших чорних намірів — одним словом, зовсім неблагоподобно. Ми тут не думаємо міряться з д. Кобринською, бо треба би написа-ти других 35 сторін битого друку, та ми мусі-ли би хіба не шанувати наших читателів, бо вони ж мусять тямити те, що ми за 4 роки пи-сали в обороні прав нашого жіноцтва, і певне знають, що можна ж служити жіночій справі і трохи на инчий лад, ніж д. Кобринська, та що не конче ворог жіночої справи той, хто відно-ситься критично до тої справи і до самої д. Ко-бринської. Тут скажемо тільки, що такими без-тактними статтями д. Кобринська ледви посує на перед жіночу справу у нас. Усяка справа, а тим більше така разна, як жіноча, потребує у провідників об'єктивної застави, супокою і безпристрастного осуду навіть свого противника, — а тут д. Кобринська все те погубила, за не-навістю до мушин, що сміють торкатися до справи, в котрій вона має себе за спеціалістку, та ще й торкатися іноді не так, як вона!... Сего всего д. Кобринська рішучо мусить избу-

тися, коли справді хоче вести у нас жіночий рух. Тут діло зовсім не в критиці, котру ми признаємо. При об'єктивності і правдивості стаття д. Кобринської, навіть з рішучою критикою редакції „Народа“ за статі в жіночій справі, могла вийти інтересна і користна для муштин, як і для жінок.

Та ми все ж таки не думаємо вменчувати дійсних заслуг д. Кобринської коло розрушення у нас жіночої справи, і навіть єї праць у „Нашій Долі“, як і праць инчих авторів і всеї книжки. В самій передовій статі д. Кобринської серед полемічного піску проблискують зерна щирого золота — енергії і ясної думки. Окрім передової статі д. Кобринська подала „Статут Товариства „Охоронка“ (Приют) для оснoвування по селах приютів для тих дітей, що ще не ходять до школи: се тут найцінніша праця д. Кобринської і до того для реальної справи. Окрім того, д. Кобринська написала огляд жіночого руху за ostatні роки в Австрії (Німки, Боснія і Герцоговина, Чешки, Польки і Русинки) в рубриці п. з. Звістки з заграниці і краю, більшу половину котрої заповнила д. Ольга Кобилянська, оглянувши жіночий рух в Америці, Японії, Англії та Ірландії, Швеції, Норвегії і Данії, Франції, Іспанії, Німеччині і Росії. Д. Кобринська написала також, спільно з д. Марією Реваковичівною, статейку п. з. Домашній жіночий промисл, увагу до рубрики „Народні пісні“ — очевидно про сімю — де поміщено дві народні пісні: руску-Про мацоху і жи́дівську-Про свекруху, в перекладі на руске д. Рахелі К. Тут цікаво признане д. Кобринської, що нема такого лиха, щоби не було в теперішній сім'ї — інституції, котру спасителі суспільности з муштин і жінок мають за угольний камінь суспільного ладу.

З инчих авторок д. Євгенія Ярошинська написала досить толкову статейку п. з. Чого нам боятись?! де безпрестрастно збиває неслухний опір муштин жіночій справі; д. Анна Грималюк подала свій відчитець, що мала в Тишовецькій читальні, де виказує неслухність відносин між чоловіками й жінками по селах, і врешті д. Ганна Барвінок помістила тут своє оповіданє п. з. Праправнучка Баби Борця, де показує проблєски розуміння жіночої справи серед українських селянок, до рівности жінок чоловікам! Із жіночих праць у „Нашій Долі“ дійсню літературну вартість має тільки се оповіданє — по крайній мірі мова єго прекрасна, хоть коректа така плоха, що иноді можна сказитися. З мужєських праць має літературну вартість тільки Швачка, прекрасний вірш д. Олекси Ходовицького — передрукований зі збору єго творів.

Найбільший науковий інтерес у „Нашій Долі“ мають „Літературні замітки“ д. Дра Даміяна М. що розібрав отсі твори заграничних писателів: I. Friedrich Nietzsche. Also sprach Zarathustra 1892; II. Gerhardt Hauptmann „Einsame Menschen“ Berlin 1892; III. H. Ibsen: Baumeister Solness

IV. Gottfried Keller „Sieben Legenden“ Zürich Örlikon 1893 (Sämtliche Werke, 5 Bände) i V. Guy de Maupassant „Le Horla“ Paris 1890. Др. Даміян М. очевидно знає, про що розказує, розуміє людське житє і дивиться на него з гуманно-поступового становища. Такої статі не міг написати наш пересічний Рутенець — Др. Даміян М. Поляк, хоть і близький тепер до руского житя в Австро-Угорщині. Та ми не знаємо, чи статя єго умістна у „Нашій Долі“, то б то чи покористься нею, як слід, читателі єї. У нас усі наведені писателі незвісні публіці, тим менче жіночій, і, на нашу думку, про такі справи у нас писати би, скажемо так — живим мясом, починати їх ab ovo. Не знаємо те ж, чи в загалі вартий що-небудь такий філософ, як Ніче...

Ось вам і вся „Наша Доля“. Вона, як сказано, вийшла дуже слаба, і не тільки в порівнянню до „Першого Жіночого Альманаха“, а і з огляду на дійсний рух серед Галичанок, що все ж таки поступили за тих 6 літ і в думках і на ділі, як се доказують ріжні товариства з гуманітарно-культурними та просвітними цілями. Тільки ж слабизні „Нашої Долі“ годі дивуватися, коли зважимо, що у нас жіноча просвіта в загалі стоїть ще дуже низько, або краще — наші жінки в загалі ще зовсім не просвічені. З Галичанок тільки Др. Софія Окунєвська-Морачевська має університетську просвіту, і то спеціальну, медицинську, та Др. Окунєвська поки що майже не бере участі в літературнім руху серед Русинок. Д. Кобринську, — найпоціннішу і найрозумнішу з Галичанок, — заїдає повна недостача школи, навіть елементарно-письменської, та попівсько-польське вихованє, що тільки могло вбільшити в неї чисто жіночі хибі, оть нихже першая єсть — та, що д. Кобринська бере все особисто і найменчу критичну увагу про єї діяльність має за „непризнаване жіночих талантів“ — за атентат на єї особу, а всіх, що з нею в чім-небудь не годяться, за своїх особистих ворогів. Се все органічні хибі, котрі дуже важко перемогти в собі, а все-ж таки д. Кобринській не вадилоби попробувати сеї штуки та взятися в руки. Воно й доконечне, коли вона не хоче загирити свого дару божого...

З усього, сказаного нами, виходить, що нашому жіноцтву потрібно головно: науки, науки й науки, і в тім найперше того, щоби вони покидали своє жіноцтво, в звичайнім розумінню, або, сказавши по просту, своє бабєтво, з єго безконечними дрібницями, а ставали людьми. От через що ми думаємо, що критичні відносини до жіноцтва і до їх діятелів у нас зроблять їм далеко кращу службу, аніж поклони перед ними, та примиканє очей на їх хибі.

Само собою розумієся, що як ні слаба перша книжка Жіночої Бібліотеки, а все ж таки се видавництво слід підперти горяче усім прихильникам вочоловічення жінок. Таке виданє все-ж таки дуже потрібне і може бути ліпше,

та тільки тоді, коли загальна просвічена Русі України pomoже ему матеріально і морально.

9 января 1894.

М. Павлик.

Р. С. Як бачите, ся статейка була давно написана і призначена ще до 1-го нру „Народа“ за с. р. Та ми єї доси не друкували, надіючися, що хтось компетентніший скаже в „Народі“ своє слово про „Жіночу Бібліотеку“. Тим часом, про виданє висказалося чимало Галичан і Галичанок — по більший частині приватно — і всі вони висказалися ще різче, ніж ми. Особливо інтересно, що перший випуск виданя остро осудили самі передові Русинки. Ось напр., що нам пише одна з них у листі з 20 января с. р.:

„Статя п. Кобринської в „Нашій Долі“ таке на мене зробила вражінє, що є дуже гострим стилем написана, коли противно тая справа повинна бути обоятно розібрана, або випадало дати заголовок тій статі „Сварка (напад!) на редакцію „Народа“. Також богато тратить ся книжка на ефекти, що в ній сила блудів друкареких. На єї слова п. Кобринської не можу ся згодити, що ніби то „удюблена фраза всіх мушцин говорити: „які ви, жінки, дурні!“ Я не знаю, чи се кому може бути приємно і справляти сатісфакцію, говорити щось подібного, а хоть би і на правду се була Ваша (мушцин) фраза, то мабуть не далеко утікла від правди, і нема ся чого горойжити за се!“

Ще різче виражаєся про „Нашу Долю“, в листі до нас із 4 февр. с. р., друга видніша Русинка: „я певне спротивилась би веіма силами виданю такої книжки, як „Наша Доля“. Падоньку ж мій! чи не могла вона що мудрішого надрукувати? А як не мала, то на що було видавати єю книжку, котра не то що нікому не заімпонує, але лиш мусить викликати сміх, бо, судячи цілком безсторонно, ціла книжка і торби січки не варта. До чого було братись за полеміку, до котрої не мався ані „вчуння, ані вдатку“ і котра вийшла так як проста лайка (пропускаємо два різкі сущинки). Ліпше не зачинати діла, як так єго скінчити, бо тепер мушцини по правді можуть насміватися з жінок, котрі думають, що і така книжка, як „Наша Доля“ може щось доказати, або кому заімпонувати“.

Ми навели вище факт острого осуду „Нашої Долі“ з боку чільних Русинок, — зовсім не противниць д. Кобринської, — як добру ознаку того, що наші Русинки, признаючися отверто до хиб серед нашого жіноцтва — таки спосібно до поступу. Із свого боку, ми не хотіли би, що би наші слова, еказаці про д. Кобринську, були хибно порозуміті. Ми вказали на хиб д. Кобринської зовсім не для того, щоб від неї відвернути наше жіноцтво (що по часті й сталося під вражінєм „Нашої Долі“), а для того, щоб вона раз признала ті свої хибі і, збувшись їх, тим хористніше могла працювати для дійсного поступу серед нашого жіноцтва.

Моя бродска Одиссея.

Під конець 1893 р. умер посол соймовий із селянської курії бродского повіту — о. Иван Сірко, гр. к. парох у Гаях старобродских, — і мусів бути вибраний инчий посол. Мені були трохи звісні селянські справи в бродскім повіті — з віча, що відбулося в Бродах 24 декабря 1891 р., де селяне сміливо і добре виказали свої кривди. З того, що ті селяне горяче прийняли мої радикальні промови і внески в політичних і економічних справах, а також із приватних розмов я слушно виводив, що в бродскім повіті є ґрунт для радикалізму, і я завше мав те на увазі. Тільки-ждалеч бродского повіту від Коломиї, повний брак часу і т. п. не позволили мені щільно зайнятися тим повітом, і до смерті о. Сірка, при помочи деяких моїх товаришів, мені повелося тільки придбати кілька пренумерантів „Хлібороба“ — головно в селі Чехах, відки селяне вже здавна грали важну роль в повіті. Оттим то мені, на саму звістку про смерть о. Сірка, і в голову не прийшло кандидувати там. Думка кандидувати в бродскім повіті появилася в мене аж тоді, як я прочитав у газетах, що там кандидує д. Олександр Барвінський, кандидатуру котрого підніс митрополит Сембратович, і котрий, по думці сего князя церкви і ново-ерескої політики, мусить бути вибраний через те, що він, Барвінський, добрий католик і що року сповідаєся у св. Юра. „В мене, — подумав я, — як раз найменше таких кваліфікацій на посла; більшого контрасту ново-ересви Барвінському, а при тому і більшого ненавистника св. Юра і єго теперішних союзників ледви чи найдете в Галичині (не дурно-ж св. Юр мече громи в виданя, ведені мною!), — значить, мені конче кандидувати, хотьби для самої геці!“

Я сказав свою думку коломийским товаришам, вони похвалили єї, і „Народна Воля“ оголосила мене від себе кандидатом.

Але-ж моя кандидатура не подобалась у Львові, куди я виїхав на скликаний нами, на 2 февраля с. р. зїїзд мужів довірія з усіх партій є тим, щоби зараз же після зїїзду йїхати на агітацію в Броди. Речником невдоволених мою кандидатурою явився Др. Т. Окуневский. Він заявив, що, — по думці єго, народовців і москвофілів львівських, — як раз моя кандидатура pomoже побідити Барвінському, бо противники Барвінського з інтелігентних народовців і москвофілів не будуть голосувати на мене, а уряди світский і духовний тим завзятіще стануть підшпирати Барвінського, супроти мене. Через те, по думці д. Окуневского і компанії, не тільки я повинен зречися кандидатури в користь д. Громницького — нотаря в Бродах, на котрого згодилися львівські народовці і москвофіли, — але й усі видніщі радикали повинні поїхати в Броди та агітувати за Громницьким! Д. Окуневский, котрий скептически дивився на скликаний нами зїїзд, признав тому зїїздови єдину рацію — ту, як би зібран

вговорили мене зречися своєї кандидатури в користь Громніцького. Д. Окуневський і виступив на зйізді з сим однісіньким словом, та вже після закриття зйїзду, так що ся справа не могла бути трактована офіційно, і тільки приватно деякі зібрані, особливо послі-москвофіли стали мене вмовляти в дусі д. Окуневського, запевняючи, що д. Громніцький прекрасний чоловік і що через те за ним поїде агітувати і д. Окуневський і інші послі. Я рішучо заявив, що для чоловіка, хоть може й прекрасного, але зовсім незвісного в нічому, я не зречуся, — і поїхав у Броди.

Про те, щоби я був вибраний, мені, звісно, і не снилося, — я поклав собі з гори кандидувати тільки для принципу — для пропаганди радикальної програми, протів програми ново-ерскої, як і старої москвофільської, що, — як я переконався ще в 1891 р., — своєю пустою формалістикою опутала уми власне найкращих селян бродського повіту. Опроче, я й не міг вийти, бо „Народна Вєля“ не могла мене підперти матеріально, як зовсім бідна, тай моральний вплив єї в Бродщині не міг бути великий, і мої товариші обіцяли мені тільки одно: що приййдуть громадою на віче в Бродях, коли я те віче устрою і коли сам добуду на се гроші. Я-ж мусів йїхати в Броди буквально з кількома гульденами в кешені...

Надіявся я на себе і на знайомих селян, особливо членів селянського виборчого комітету — єдиного на всю Бродщину, бо через кандидатуру Барвінського та інші місцеві відносини, селяне різко повтали протів посів обох партій, і не то не допустили нікого з них до свого комітету, але й розгнали систематично усякі передвиборчі збори посів і світської інтелігенції. Про се було писано в „Дѣль“ і „Галичанин“ і воно робило в Галичині сензацію, як єдина досі проява у виборчій практиці — з виймкою хиба виборчої практики в Коломийськім повіті 1889 р., де мої товариші спільно з селянами перевели кандидатуру д. Окуневського.

В Бродях мене стрітили 4 члени селянського комітету, до декого з котрих я писав з Коломиї і дехто з котрих мене ободряв і зазивав прийїхати. Але-ж мені мало-по-мало прийшлося переконати, яка страшенна деморалізація серед самих членів селянського комітету. Зараз при першій стрічі зо мною, два з них завважали мені, що між ними є шпїон. То був один писар громадський. І справді — сама фігура і поведінка єго, витерта і запито-акторська, зразу мене відіпхнула від него. Ми на силу відкрутилися від него, але-ж він від тоді раз-у-раз, до самого кінця виборів, слїднв за мною і за тими, що сходилися зі мною.

З трома инчими членами комітету, мені довелося пробути зразу дві ночі і два дні, і від них я дізнався чимало цікавого. Найперше, переконався я, що антагонїзм між понами і селянами в бродськім повіті, сильний, і не тільки з економічних поводів (треби, орудуванє церковними справами), але й з поводів моральних. Переконався я, що ще більший антагонїзм між

селянами і дворами, що чільніщі селяне, під впливом „Хлібороба“ і думок нашої радикальної партії, що попадалися їм у москвофільських виданнях, дійшли до повного розуміння ваги аграрних стрейків і навіть соціалістичного ладу в аграрних справах. При тому мені прийшлося й розчарувати деким із посів, що 1891 р. хвалились передомною, як руководителі аграрних стрейків, а після того в церкві нераз проклинали тих селян, що домагалися від панів більшої плати. Ясно було, що селянам брідського повіту треба зовсім не Барвінського, не о. Яреми, не Громніцького і навіть не Должицького.

Дізнався я, що Барвінського загалселян страшенно ненавидить, як фонетяка, та прихильника митроп. і великих панів; що про кандидатуру о. Яреми і Громніцького не може бути й бесіди, і що єдиний кандидат, на котрого перше, — не знаючи, що я кандидую, — згодився був селянський комітет, — адвокат брїдекий Др. Должицький, те ж не має кваліфікації на селянського посла. Селяне згодили ся були на него тільки під моральним примусом: не було в Бродщині ліпшого інтелігентного Русина, він один тримався з селянами, а врешті він один поміг селянам матеріально — перевести правибори і він один приймав у себе селянський комітет, між тим, як інші бродські Русини напр. прогнали той комітет із бродської рускої читальні, так що, без квартири Дра Должицького, той комітет не мав би навіть де збиратися й радити.

Не тільки сі три члени комітету, але й інші комітетові признавали, що селяне в сих виборах тільки економічно залежні від Дра Должицького, а морально вони зразу стали по моїм боці, остро критикуючи Дра Должицького як чоловіка і публичного діяча, — котрим він зрештою доти й не був.

Настрій між селянами бродського повіту був загалом такий користний для радикалізму, що я міг зовсім отверто розвивати перед усяким радикальну програму заступництва робучого народу в соїмі, єго організації і дальшого розвою. Тут я не почув від нікого слівця противного: всі, с ким я про те не розказував, годилися на все, навіть на наше становиско до віри і церкви; всі казали, що то добре і що такого заступника треба селянам бродського повіту. А вже більше розвіті селяне москвофіли, так ті не тільки годилися зі мною, не тільки похваляли те, що я пропагував, але де в чому навіть мене переходили, остро критикуючи свій генеральний штаб у Львові, що не займаєся таким, як радикали. До чого ті москвофіли заінтересовані були змістом радикалізму, видно буде найкраще з того, що вони мені не робили закиду навіть из того, що я фонетик, тим часом як на Барвінського за фонетику найбільше уїдали. І коли Барвінський зважив за користне для себе, всі виборчі відозви і агітаційні брошури за своєю кандидатурою друкувати тільки етімологією, — всі розширені відозви за мною були друковані тільки фонетикою, і ніхто протів того не виступав. (Конець буде.)

М. Павлик.

Виходить 1. і 15. з.
кожного місяця і ко-
штує за рік:

4 гульдени,
в Росію 8 рублів

НАРОД

руско-українська радикальна часопись.

Редакція
і Адміністрація
на Замковій ул.

Наші пекучі справи.

(Новорічна розмова з земляками).

Сповняючи старий дзвеникарський звичай, хотілось нам побалакати з земляками на новий рік про деякі наші пекучі справи, котрі ми б хотіли поставити на громадський обсеруд у протягу сего року, — та ход життя примусив і нас і „Народ“ говорити про друге, то ми так спізнились, що хіба наша розмова може вважатись за новорічну, коли починати новий рік по старому, з 1-го марця, та чому б і не так?! То всмілившись, — починаємо!

З якого боку не приступай до наших національних і громадських справ, а все виходить, що нема в нас справи важнішої, як просвіта народня. Під сим словом ми розуміємо, звісно, не окружки школярської науки, по більшій частині застарілі, котрими наша інтелігенція (а non intelligendo!) ділиться часами з меншим братом вривочними брошурками і відчитами, — а систематичне освідомління народу про життя природне і людське, освідомління, оперте на точну новоевропейську науку природну і моральну.

Даремне хто небудь думав би, що сама політично-соціальна агітація серед народу з поводу біжучих політичних пригод і інтересів може дати те освідомління. Противно: та агітація лишень тоді буде кріпка, коли лягатиме на ґрунт, виготовлений науковою освітою. Ми розкажемо про те вражінє, яке ми винесли колись в 1870—71 р. у Берліні, коли в перший раз побачили організації

робітників-соціалістів. Ми вбачили там, що ґрунт соціалістичної агітації лежить не в великих празникових мітінгах, де оратори виголошували загальні прінципи, — а в буденних менших зборах, котрі що суботи відбувались по мійским кварталам і де говорилось про звичайні справи товариств, про політику, але де читалися і наукові виклади про той, чи инший бік громадського життя і велись з поводу їх діскусії. Та мало того: нам кинулось в око, що кожне таке товариство мало свою бібліотеку, з котрої члени брали собі що суботи книги на дім. Ми поінтересувались, що то за книги, — і побачили, що то як раз ті самі, переклади з котрих були тоді в моді серед старших гімназістів і молодших студентів у Росії, книги реалістичного напрямку. Ось де причина тому, що німецький робітник твердо стоїть за свої інтереси і в політиці, що его не зібеш ніякими поліційними, чи панскими заходами.

Звісно, цілком перенести подібні книги в наш народ не можливо, — та все таки треба перенести в него основи новішого світогляду, виложені науково, хоч і коротко, на найголовніших фактах. То буде правдива народня освіта!

Сказавши таке, ми оглядаємось по бокам і шукаємо самих просвітителів народу, — і на жаль майже не бачимо їх. Мало того, напр. на російській Україні бачимо прямо, що де далі просвіта все більше пада між самими просвітителями. До російсько-української інтелігенції тепер цілком підходить пессімістична фраза Горація:

Aetas parentum, pejor avis, tulit
Nos nequiores, mox daturus
Progeniem vitiosorem.

В сему нас допевняють молодші, або новіші писателі українські, котрі виступають і в галицьких виданнях. На одному з таких недавніх виступів ми і спинимось, бо він має звязок з тою про-світньою справою, про котру ми хочемо поговорити тепер.

Не так давно нам довелось показати брак елементарного знання історії в одному віршу д. Сердешного, котрий пресурйозно заявляє, що з християнством прийшла в римський світ політична воля. Тепер ми звертаємо увагу на допись д. Сердешного „З правобережної України“ (Відповідь о. Рожанківському) в „Правді“ за падолист 1893 р.

Перш усього кидаєся в очі „галантерейність обрращенія“ між д. С. і редакцією, кажучи словами гоголевого Осипа. Печатаючи статейку о. Рожанківського, редакція „Правди“ досить виразно заявила свою згоду з духовним автором, а д. Сердешний починає з слов, що „не думає, щоб редакція була згодна з думками о. Рож-ого“. Не менш галантерейна, але до того далеко менше наївна редакція печатає допись д. Сердешного та додає, що „свобідна і основна дискусія може прояснити непорозуміння обох“.

На самім ділі між деякими Українцями і „Правдою“ й о. Рожанківським і т. н. спор почавсь зовсім не за непорозуміння, а за принципіальну незгоду, котра стоїть в тому, що Українці вже піднялись до признання свободи совісти і думають, що віра мусить бути справою приватною, вільною, а „Правда“ і К^о стоять за „реформу“ галицької церкви в духу ультрамонтанско-польським, заходом державної сили. В сему власне і лежить суть „так званого клерикалізму“ галицького, як тоненько говорить „Правда“ в антракті своєї товстенської агітації за реформу.

І д. Сердешний дійшов до принципу релігійної вільности, та тільки боронить його так, що о. Рожанківський може його роздавити зразу. Він виходить з „християнства, яке проповідує толерантність до чужих думок та релігій.“ Чи читав

д. Сердешний коли евангелія і апостолів? Хай же покаже там він хоч рядок, котрий би проповідував толеранцію, — а ми йому поки що нагадаємо лишень два місця найнетолерантніших:

В першому Христос послав на проповідь 12 учеників і каже їм таке: „а коли хто не прийме вас і не буде слухати вас, то виходючи з відти, обтрусіть порошок ног ваших, як свідощтво проти них. Истинно кажу вам: ліпше буде Содому і Гоморру в день суда, ніж тому городу!“ (Марка, VI, 11.) В другому ап. Павло (II Коринт., VI, 14) навчає християни: „не підклоняйтесь під чуже ярмо з невірними, бо яке може бути товаришування праведности з беззаконієм? Що спільного в світла з темрявою? Яка згода між Христом і Веліаром? і т. д. А через те вийдіть з товариства їх і одділіться, говорить Господь, і не доторкайтесь до нечистого“ (Вихід, ЛII, 11).

Інакше християнин, віруючий в те, що він один має в себе правду, котра одкрита йому самим богом, і говорити не міг. То через те ап. Павло і писав: „Дивіться, братя, щоб хто з вас не пішов за філософією і пустою прелестю, по переказам людским, по стихіям світу, а не по Христу, — бо в нему одному живе вся повність божества“ (Колос. II, 8—10).

Якаж тут толеранція?! І не дурнож власне в християнському світі пролито було стілько крови з поводу віри, як нігде инде. Се фатальна ознака торжества боговдохновенного монотеїзму, хоч він мав і свої заслуги в історії цивілізації. Правда, один час деякі християнські учителі II—III ст., говорили та й то не так про толерантність до чужих думок та релігій, як проти того, щоб римська власть вмішувалась в справи віри. Так коли християнська церква запанувала в римській царстві, то їй стало мало толеранції 313 р. об'явленної нехрещеними Ліцінієм і Константином, — а вона примусила хрещених імператорів до політики переслідування. Боже мій! але ж се мусять знати і гімназисти.

Од часів св. Августина, з його знаменитим *coguntur intrare!* всі великі учителі церковні, західні, як і східні — проповідували нетолеранцію, і д.

Рожанківський, стоячи на виразній церковній точці, стоїть твердо, як дуб. Досить твердо стоїть він і тоді, коли зве думку про приватність і волю релігії вдумкою жидівського лібералізму. Жидівського — за багато сказано, а все таки навіть в слові „жидівський“ єсть зерно правди. Деякі жиди, котрих переслідували в середні віки і християне і магометане, (являючись в сій точці учениками жидівського ж Второзаконія), мусіли дійти, як і деякі християне II—III ст., до думки про толеранцію, на сей раз більше виразну. Ми розуміємо жидівську казку про 3 перстні, котра од середніх віків дійшла до знаменитого „Натана“ Лессінга. Трохи згодом думка про три перстні перейшла де в кого в Італії в думку про трьох обманщиків (*tres impostores*). Далі проявились в Візантії і в Італії новіці платоністи, котрі вийшли за границі всяких церков і стали навчати, що єсть „одна віра на світі при ріжноті обрядів“. Ось де зерно наших думок і законів про толеранцію.

Спершу навіть Лютери і Кальвини не хотіли толеранції; за нею стояли в XVI ст. тільки маленькі, всіма преслідуємі секти, як баптисти та аріане, з котрих остатні власне вже розривали з релігійним авторитетом, а з других християн так звані політики, котрі ставили інтереси держави і нації вище інтересів релігії, то б сближались до скептицизму. Дали силу думці про толеранцію і провели єї в закони в XVII—XVIII—XIX ст. власне скептики і філософи, ліберали, явні вороги християнства. *) Помогли тут унять і жиди, а надто в Австрії, де вони захопивши банки і пресу, мали великий вплив на буржуазію і багато причинились до лаїцізації політики, тільки звісно, добившись того, що було головне для них: толеранції для їх громад, тепер мало дбають про цілковитий поділ віри од держави.

О. Рожанківський цілком правий, ко-

ли, стоячи на церковній точці, одкидає жидівський лібералізм, і буде правісінський навіть тоді, коли стоятиме за святу інквізицію, — бо католицька церква не зрікається ні однієї картки своєї історії, ні одного слова, сказаного своїми учителями і шефами. Та також само держить себе і церква православна, — і д. Сердешний, поки зовсім не вискочить за границі церковні, ніколи не доведе консеквентно принципу навіть толеранції, а тим паче повного прикладу принципу, що релігія єсть річ приватна, — і всякий клерикал єго безпремінно розібіє.

В усякім разі ми дозволимо собі дати нашим спорщикам в сій справі раду: коли вони дійсно хочуть вести про неї „основну дискусію“, то нехай перейдуть од абстракції до справ конкретних в церковній політиці в Галичині, а власне до таких: чи слід там тожсамити політику національну з конфесійною, чи добра річ та „реформа“ уніяцької церкви і єї способи, котрі підпера „Правда“, як дивитись на існуючі там закони про церковні маєтки, про поставу понів громадам, про шлюби, запись родин, похорони, кладовища і т. и.? Тоді тільки українські ліберали і галицькі клерикали можуть хоч зрозуміти одні других, а в місті з тим вкорочено буде і те крутість, котре показує перед обома сторонами „Правда“. А то тепер і в сій, як і в других справах, між „Правдою“ і єї деякими українськими сотрудниками виходить прекумедно: наївні Українці сиплять загальними фразами досить радикальними, „Правда“ їх печата, — а в усіх конкретних справах виступає як раз противно!

Окрім того од д. Сердешного можна побажати якої небудь ясности думок в церковно-релігійній справі, — а то він тепер сидить в тумані поділу „православія офіціального од православія, яко чистої народно-обрядової релігії“. Ми можемо запевнити д. Сердешного: хай обійде всю цивілізовану Європу та проговорить отсю свою фразу на мові італійській, французькій, німецькій, англійській і т. и., — то й побачить, що ні один західний європеець просто не второпав того, що єму хочуть сказати. Се тільки в Росії всякі туманноголові самобутники:

*) Подобиці в сій справі д. Сердешний може знайти, без великого заходу, в відповідних томах *Laureat Etudes sur l'histoire de l'humanité*, або й у *Janet-Histoire de la science politique dans ses rapports avec la morale*.

славянофіли, народники, українофіли і т. и. повигадували подібні фрази та й думають, що вони самі хоч розуміють їх.

Ми вже мали пригоду сказати, на основі етнографічних студій, що в нашому народі релігійно-обрядові думки і звичаї складаються з різних елементів: із старого політеїзму, із маніхейско-богумільського дуалізму, із православ'я, котре єсть компроміс між грецько-жидівським монотеїзмом філософів і пророків і популярним політеїзмом різних народів старого світа. Там-сям на сей конгломерат налягли думки і обряди римско-католицькі, магометанські, талмудичні, протестантські. Що тепер ми мусимо признати в сій мішанині за чисто народнє? Скорше б усього спомини культу Перуна і Волоса скотського бога! То почнімо ж реформу нашого церковного життя, скидаючи з него офіціальне православ'є для такої „чистої народно-обрядової релігії“ і не біймося гомеричного сміху навкруги нас!

Ми приближились до дуже важної справи, мабуть чи не важнішої, ніж сама справа толеранції. По галицько-українській пресі можна бачити, що толеранція і навіть фраза про те, що релігія єсть приватна річ, єсть одною із ширм, за котру ховаються власне клерикали, коли вони не сміють явно показати свій клерикалізм, або коли вони бояться ясної в таких справах думки, (див. напр. „Діло“). До однієї з таких категорій ми мусимо залічити і д. Сердешного, — хай вибачить він нам, бо він все таки вірує в народню ортодоксію і в якихсь поців, котрі б то і під московським урядом не одірвались од неї.

В суті своїй толеранція і навіть формула: релігія єсть річ приватна, определія лишень вишній бік справи, а не внутрішній, розділя сфери думки і віри і сферу примусу державного, але не розріша того, що ж людям думати, чому вчитись? Ось через що в деяких сторонах римські католики, вповаючи на силу своєї організації і багатство, зовсім нічого не мають проти поділу церкви і держави і навіть, як в Америці, зручно ним користуються. (Не так давно один звісний і в науці під католицький сказав мені отверто: ми стоїмо за вільність

там, де ми в меншості, і за авторитеттам, де ми в більшості). А з другого боку і соціал-демократи, виставляючи принцип, що віра — річ приватна, не перестають ширити серед народом свої „матеріалістичні“ думки. Словом: толеранція зовсім не значить індіферентизм до того, чому навчати народ, чому навчають его на вкруги. Добродії, котрі як д. Сердешний, в остатні часи говорили од імені українських народолюбців, в суті сказали дуже мало, коли поставили своїм принципом саму толеранцію. Варто було б почути од них їх позитивні принципи в культурних справах.

Ми не хотіли б ловити д. Сердешного на неясних словах, але не можемо не завважати его поклонів перед „православ'єм, яко чистою народно-обрядовою релігією“, і перед тими попами, які zostались їй вірними і під московським урядом. Зоставивши навіть на боці справу церковної ієрархії, справу переважну, бо вона веде за собою думку про поділ людей на стани, по божій волі, — ми питаємо д. Сердешного, чи згоджуєся він напр. на ту релігійно-обрядову науку, яку мусять нести в народ всякі православні попи, офіціальні і неофіціальні, — яких напр. на Україні нема, але які єсть напр. у великоруских старообрядців? Наука та складається, як відомо, з преданія і з писанія церковного. Возьмім само остатнє. Що ж таке знаходимо ми в перших картках біблії, з викладу котрих починається християнска наука, як не звод двох космогонічних митів, незгідних проміж собою (ієговистичний, Битія, I, II, 1—4) і елогистичний (тамож II, 4 і далі, а головни незгідних з точною наукою? Ну, що робитиме напр. д. Сердешний хоч з твердю, котра по вавилонско-жидівській космографії ділить води верхні од нижніх і т. д.? Далі йде знамените оповіданє про втрату Адамом і Евою раю, — оповіданє грубе по своїй ідеї про заздрого бога, ідеї, проти котрої повстали уже Греки в одній з своїх дійсно святих книг (Прометей Есхила), — і джерело науки про ненависть до жінки по всему світу жидівському, християнському і магометанському, — і т. д. і т. д. У пророків і в новому законі знайдуться кілька гуманно-альтруїстич-

них думок, хоч виложених у формах, не відповідаючих нашим часам, — та за те й скільки злости против тих, хто не прийма віри пророків і апостолів, а в останніх явний політичний індіферентизм і осягату всякої влади і всякого панства.

Яку позитивну для народу науку можна тепер збудувати на такому ґрунті? Колись давно, як протестантські церкви виломлювались з під авторитету католицтва, вони витягли зерна протестантства з науки пророків і апостолів, а з першої навіть і зерна політичного лібералізму, — але робили се часто з явним насилуванем текстів, — і все так не будь у Європі, поряд з біблійством і евангелізмом протестантів, іще й руху класичного новонародження наук і боротьби класової, то не бачили б ми Швейцарії, Нідерландів, Англії, Америки, не бачили б Беконів, Коперників, Декартів, Вольтерів і т. н. і доси б у Європі палили Дж. Брунів, мучили Галілеїв і др.

Спитаємо: на чому патріоти в роді д. Сердешного думають збудувати освіту нашого народу: на церковних переказах, чи на точній і вільній науці?

Таке питання пора вже поставити собі рішуче українським народолюбцям, зваживши, що в Росії наш народ або спить в обіймах офіційного і неофіційного православ'я, або видумує „своїм розумом“, котрому приходить ся переварювати в наші складні часи такий матеріал, як біблія, секти истеричні, як Мальованщина. Власне заслуговують пошани всі оті Рябошапки, Мальовані, котрі доходять до нових думок, стільки, скільки стає ім розуму і освіти. Але чого варті тисячі людей з гімназальною і університетською освітою, і між ними спеціалісти народолюбства, котрі нічого і нічого не роблять, щоб унести в народ правдиву освіту, або ще й самі блукають у тумані, який видно в думках д. Сердешного?

В Галичині справа стоїть не ліпше. Тут нема навіть „штунди“. Правда, там нема і Мальованщини, — та за те там шириться досить систематично і не без успіху римско-католицький клерикалізм, котрому сприяють і лицеміри народо-векі. Радикали пробують боротись про-

ти того клерикалізму, та не дуже енергично і зручно. Головну увагу вони звернули на іозефінський патент, котрий уже застарів та й не чіпа коріня справи: клерикального світогляду. Єсть навіть радикали, котрі не охоче дивляться на принципіальну постанову справи сеї, — а в усякім разі дуже мало роблять в сім напрямку. Доказ тому можна бачити в малім числі брошур і навіть статей газетних позитивно-просвітного змісту в виданнях галицьких радикалів. Очевидно, що ми тут натикаємось на звичайні галицькі хиби: влість, брак організації та й самих осіб для неї, — а до того ще й на брак ясної думки про те, що треба робити.

Тим часом заклад у Галичині просвітнього товариства, котре б систематично несло в народ науку позитивну і вільний дослід, — одна з найпотрібніших тепер річей. Ми вже не раз про те говорили з 1873 р. В остатні роки галицькі радикали говорили про заклад такого товариства Поступ, та чомусь та справа не вигора. А таке товариство мусіло б притягнути до себе і робітників з Росії, де між Українцями єсть вже кілька людей, котрі беруться за популярну літературу, хоч блукають по кривим дорогам, то наслідуючи досить плохі московські (напр. переробка плохого брошури про Сократа), то вганяючись за поверховним і мало освіченим націоналізмом (напр. брошура д. Чайченка про Квітку). В російській Україні тепер наростало чимало писателів, котрі досить виробили собі мову, і пишуть чимало, — але без усякого хосна для кого небудь, а тим паче для маси народу. По більшій частині вони „грають-воропають“ віршами, панизують навіть сонети, певно приймуться і за родно і тріолети і другі форми панських літератур, — та лихо лише, що в сих низках нема власне поезії і сили, як нема остатньої і в більшій частині перекладів, що роблять такі писателі. Тим часом у нас нема власне чорного хліба в літературі: нікому написати навіть зручну кореспонденцію, компіляцію, зробити переклад заграничної популярної літератури. Колись, років з 20 назад, я зібрав колекцію популярних брошур італійських, німецьких,

французких, англійських, виложених позитивно-науковим способом, іноді виданих спеціальними товариствами вільнодумців, — і лишив ту колекцію кружку старших і молодших народолобців, котрі присягались, що поперекладають ліпші з тих брошур. Де вони ті брошури? Де вони ті народолобці? Ті, котрі настали на їх місце, певно і не чули про такі заміри, інакше б серед „воропання“ згадували б і про популярну літературу і не йшли б сліпо за московськими оригіналами.

Треба сю справу підняти на ново, — і ми ставимо її на суд громадський на новий 1894 рік. Пора вже виходити із нашого лишенька тяжкого, котре виглядає із писань як д. Рожанківського, так і д. Сердешного. Пора ясно признати, що тільки увільнене народної просвіти од всякого нагніту старого світогляду може дати нашому народові силу вистояти в теперішніх трудних обставинах.

Всі ми хочемо од народу національної і політичної самосвідомості, всі тепер мусимо навіть признавати право народних мас на соціальну рівність, всі хочемо бачити серед народу технічну науку і умілости. Тільки ж всі сі прекрасні речі суть здобутками світогляду, діаметрально противного старому, консервативно-клерикальному. Всі вони витікають із свободи досліду і прив'язуються до ідеї поступу. Не передавши і народові сего синтезу, котрий ми вже вносили в себе *volens-nolens*, ми власне нічого не можемо робити в народі міцного по часті просвіти навіть аналітичним способом. Та народ сам напрошується на той синтез.

Возьмім напр. хоч техніку. Народ бачить чудові для него машини, залізні дороги, телеграфи, аеростати і т. и., бачить і те, що ті всі нові вигадки служать більше проти него, ніж для него, — і народ просто ошоломлений всім тим. Звідки те все, до чого? — пита він себе, — і по більшій часті відповідає: од чорта! — до кінця світу! І такі відповіді зовсім відповідають оснівним принципам старого консервативно-клерикального світогляду, котрий віками розвивала в народі стара інтелігенція, котрий вона проповідує і тепер. Ясно, що для того

щоб вивести народ з такого ошоломлення, треба подати йому основи нового, вільнодумно-поступового світогляду.

А се не можливе без рішучої боротьби з основами старого, консервативно-клерикального світогляду. Звісно, боротьба ся мусить тепер вестись не так, як у XVIII ст., не такими способами, яких примір показує *La pucelle d'Orléans* Вольтера, до котрих однак іноді прибігає сам народ, висміюючи дуже вже допикших йому представителів старого світогляду, а іноді і їх святощі. (Фольклористи знають про се добре, маючи в себе *Кривдодія*, записані не звідки, як з „народних же уст.“) Боротьба та мусить вестись способом власне відповідним основі нового світогляду — теорії поступу. Треба перенести і в маси народу здобутки нової науки про релігії, а головню про релігію жидівсько-християнську, — треба показати і їм, яке власне місце займає та релігія в загальній еволюції людській, чим вона служила поступу, а чим спиняла его.

Тільки новина діла може наводити кого на думку, що се так трудно, — дійсно ж зовсім не трудніше розказати народові генезу напр. 10 заповідів, або состав евангелій, ніж механіку напр. парової машини, та й для народу такий виклад буде не менше, коли не більше інтересний, бо сам народ вже ходить навкруги таких справ. Все лихо лишень в тому, що сама наша інтелігенція, хоч уже вижила силою самої звички з основ старого світогляду, в тім числі і релігійного, ще не поставила собі ясно думки, навіть морального характеру, — то б то, що „правда одна для пана і для мужика“, що навіть безчесно годувати мужика тим, що вже вважає для себе не обов'язковим пан. А далі лихо в тім, що і в сих, як власне і в других наукових справах, наші просвітители самі непросвічені, в данім випадку ще й через те, що просвітити їх про парову машину подумало і само начальство, поставивши в кожній гімназії учителя фізики, а по часті біблії та евангелій начальство дало лишень таких учителів, котрих наука також відноситься до справжньої теології, як алхімія до теперішньої хімії і фізики. Самі ж наші просвітители, навіть учені,

занадто ліниві для того, щоб набувати собі науку опріч тиві, котру дає їм „почетительне начальство“, — то вони собі обходяться в таких справах як небудь, а коли прийдеться просвіщати народ, — то вивертаються або так легко, як д. Сердешний у справі толеранції, або любісінько говорять народові те, чому самі вже не вірять. Се лихо звязуєся в нас ще з другим, з ним порідненим, — а власне, що у нас, для того щоб прочитати університетську лекцію, або написати реферат для спеціально наукового видання, вважаєся потрібним все таки повчитись, посидіти коло справи, — а що б написати політичну статтю, популярну брошуру, або статтю для дитячого журналу, всякий вважа себе спосібним без всякої науки!*) Наші мудрі проводирі приставляють навіть до таких работ трохи не „младенців сосущих“, одриваючи їх од грудей, коло котрих їм би ще треба пробувати.

Чи ж так і мусить бути далі?

Се питанє ставимо ми на суд земляків наших з поводу всіх тих справ, котрі ми зачепили в сій спізнілій новорічній розмові.

М. Драгоманов.

*) Ми маємо таку єретичу думку, що для популяризації науки треба часто бути більше самостоячим ученим, ніж для виробу спеціальних почасних рефератів, — бо для першого треба вміти вибрати як раз найхарактерніші прояви, вирази і т. и., а такий вибір може зробити лишень той, кому добре звісні всі закутки науки. До того популяризація потребує широкого загального образования. Найбільше се все розуміють в Англії, де за популярні книжки і лекції беруться першокласні спеціалісти вчені. В нас же звичайно автори гімназійних учебників копіюють університетські курси, а популяризатори гімназійні учебники, — і то ще в ліпших випадках, напр. в популяризації по наукам натуральним. А вже що робиться в нас з популяризацією наук моральних, — того ніяке перо не сніше! Примір хоч би недавня брошура д-ки Загірної про Сократа. А ще ж д-ка Загірна більш других старання! А що ж сказати про тих, хто напр. у „Дзвінку“ годує теперішніх дітей розмовами з мітології по книжці Ламе Флері, котра вже і для наших прабаб була застарілою? — або хто наносить у той „Дзвінок“ помилки проти елементарної географії і історії навіть України, чому приміри ми показували в „Народі“?

Моя бродська Одіссея.

(Далі).

Треба було тільки піддержати той користний настрій селян до радикалізму — вічем, що певне було би вилинуло і на виборців у користь того кандидата, котрий був би подобався вічу. А побіч усіх инчих кандидатів — Барвінеского, Должицького, Громицького і т. д., що появлялися за той час — я тут був певний. Ніхто з тих кандидатів ані не зміг би, ані не хотів би сказати того, що я, — та зрештою, усі вони просто боялися віча, а д. Барвінеский, так той боявся навіть появитися в Бродах, перед виборцями, бо єму справді грозив скандал — такі люті були на него селяне. Мене-ж вони знали і з віча 1891 р., і з недавніх приватних розмов зо мною, і навіть зо слів урядників, що отверто говорили про мене чільнішим селянам: „my wiemy — chłopi go lubią — bo to filozof: on by tu na wiecu wszystkich porwał za sobą“. Я був би на вічу побідив тим певніше, що мою кандидатуру були би підперли тут і товариші, і найголовніше товариші-селяне. Так думали і чільніші бродські селяне, котрі те ж домагалися віча. На лихо, кошти віча мусіли впасти на мене, — а ті кошти були чималі: сама сая коштувала би до 25 гульд. і більше ніж других тільки треба було видати на подорож у Броди моїх товаришів селян і инчих бідніших товаришів із далека, — я-ж тоді зовсім не мав грошей і не міг їх ні відкинути: добув я потрібну на се суму аж особисто у Львові, та коли вернувся з нею у Броди, 10-го февраля — вже годі було устроїти віче: вже був за короткий час навіть на місцеві обставини (вибори мали бути 15-го), а головню, тоді в усім повіті тепліня так була поспувала дороги, що селянам просто не було змоги добитися в місто. Добивалися в місто, з трудом, тільки люде, що спеціально посвящалися виборам, і то тільки одиниці — маса ж заінтересованих виборами, то б то усі агітатори і виборці вибиралися в місто аж 14-го рано, а тим часом мусіли дома поробити якийсь лад. Віче ждало повне фіаско, тай то дуже дороге...

Таким чином, передомною оставалася тільки: селянський комітет, передвиборчі збори виборців і особиста агітація, помимо всего того.

Найгіршою перешкодою моїй кандидатурі був, як вийшло, селянський комітет, в руки котрого я був попався майже вповні. Состав і вчинки більшости членів того комітету — такі, що я їм не приберу й назви. Звісно, я все те викривав мало-по-малу, бо сразу я майже всім тим людям вірив сліпо, і в думку мені не прийшло, щоби могли бути такі люде, та ще й рускі селяне, про котрих я доти в загальї думав дуже гарно, як про вірці моральности. Серед бродської виборчої кампанії мені прийшлося тут страшенно розчаруватися. Та, розкажу факти — нехай судять самі читателі.

Я вже згадав про писаря, те-ж хлопського сина, котрого инчі члени комітету згори оголо-

силя шпіоном і котрого дійсно всі береглися. Чим шпіоном, або краще чим агітатором був власне той чоловік — напевне сказати трудно — скорше всего ему ходило тільки про гроші, все одно, від кого би їх не вирвати — хоть від усіх. Фактом є, що той чоловік найбільше був причетний до мене, нераз присягаючи мені, що він радикал, що буде підпирати тільки мою кандидатуру, щиро, не так, як інші „зрадники і лотри“, що, мовляв світять вам у очі, а самі служать шпіонами в старостві і т. и. Звісно, я слова ему не вірив, бо він же так само забігав і до дд. Громницького та Должицького, і до староства і его сторонників. Найбільше він використав Дра Должицького і, звісно, скінчив тим, що кинувся агітувати за — Барвінським, — певно-ж, не за дурно...

Та в селянськiм комітеті було й більше селян-шпіонів — на всі лади і на всі боки. Один з них, — найбільше впливовий у повіті і найспосібніший агітатор, — до-разу сам віддався в услуги староству і, — що найсумніше, — за виразною порадою інших членів комітету. Зробив він се під моральним примусом певної кари, котрої тоді слушно боявся і котру ему, на певний кінець, значно вменчено, — і зробив те ніби для відводу очей і вмиротворення староства. Той чоловік, — як потім вийшло, — приставлений був спеціально до мене, щоби паралізувати мою кандидатуру — відводити від мене людей і т. и. Він у мене зразу і днував і ночував і, звісно, годувався на мій кошт. Стан того чоловіка — хоть ледви письменного, але щирого і розумного, с котрим мені довелося найбільше балакати і навіть полюбити его — був справді трагічний: протів мене він морально не міг виступати і не виступав довго, а тим часом протівна сторона страшенно его давила, ба, навіть свої, — ті самі, що ему дорадили таку муку, те-ж инодіховалися від него з головним, підозріваючи его врешті на правду, що він про все доносить староству. І я майже переконаний, що врешті він таки щиро став служити староству, а думаю так по тому, що на кілька днів перед виборами він майже не бував у мене, а коли й зайшов, то вже не говорив зо мною отверто і був дуже мрачний...

Інших членів селянського комітету схарактеризує найкраще те, як вони поступили зо мною. На перед скажу, що в них не оказалось і тільки щирости зо мною, що в того нещасного невільно-добровільного шпіона.

Як тільки я появився в Бродях, — серед членів селянського комітету, — по ініціативі мого молодого товариша, пішли розмови про те: чи Должицький, чи я? Про о. Ярему та Громницького не було й думки, а що до Барвінського, то була одна ненависть і певність, що він не вийде — не сміє вийти. За мною промовляв моральний бік — спосібність оборони селянських інтересів, котру мені признавали всі до самого останку. За Должицьким, котрого самі селяне вважали навіть за плохого адвоката — те, що

він уже видав був чимало грошей на правибори і в загалі піддержував вибори матеріально. Членів селянського комітету гризла сама думка про те, що йому виходило зрадити его, то бо зірвати з ним зносини, перше покористувавшись его грішми. Се все таки свідчить про певну чесність у них. Нарешті справа була поставлена так: що важніше — чи дотеперішня матеріальна втрата Должицького, чи втрата всего руського народу на тім, як би він дістав із Бродів плохого заступника? і хто ліпше заступав би той нарід — я, чи Должицький?? Звісно, тут не було сумніву, та все таки аж після довгих толків межи мною і комітетовими, і ще більше між ними самими, перемогла думка, що краще д. Должицькому махнути рукою на те, що вже видав, ніж селянам на мене, а підпирати Должицького тільки для матеріальної підмоги з его боку, — і дня 6-го февраля по обіді явився у мене секретар селянського комітету, Василь Черняк тай заявив мені, що селянський комітет ухвалив піддержувати мене, при чім завважав, що на засіданні було їх шість. Тільки-ж, додав він, мусите взяти на себе дальші кошти виборів. Я згодився і запитав: кілько-ж? „Та тепер, каже, зо 30 гульденів, а потім, що буде треба“. Я відповів, що на разі не маю грошей, але завтра певне вручу їх або Вам, або кому скажете. Мені ще 5 го февраля пояснили, і я се й сам добре розумів, що грошей конче треба для агітаторів по селах, котрих ми начислили 22 і котрі 6-го февраля всі були зійшлися в Броди і мусіли зараз же вертати домі. „30 гульденів на 22 люда — то-ж мало що більше, як по 50 кр. на одного: мінімальна денна плата за втрату заробку, та на неперемінні видатки підчас чималого труду на кожного — адже бродський повіт величезний: 103 села! 22-ом по 50 кр., виходить 11 гульденів у день, а за 9 днів — 99 гульденів — мінімальний видаток для офіціальних селянських агітаторів. У мене-ж тепер просять навіть менче як третю частину — нужденних 30 гульд., тай тих нема у радикального кандидата — редактора двох радикальних газет і т. д. і т. д.“ Я мало не сказився; я чув, що кандидатура моя від теперзовсім пропала: мені стало ясно, що члени селянського комітету і агітатори мусять вернутися до Должицького, а віден піти й далі... Та я зробив „gute Miene zum bösen Spiel“ і, завважавши, що воно й завтра чей не буде пізно, сказав, що я ті гроші дам завтра Иванови Карчемному, — котрого мені вказав В. Черняк. Догадка моя була аж надто вірна: найбільші прихильники моєї кандидатури, люде зовсім щирі, казали мені з розсудкою, що воно фатально, що агітатори мусіли піти від мене з порожніми руками. Та ми всі потішалися, як могли, і всіми силами старалися направити лихо. І справді, бачилось, нам повелося замазати се фатальне вражінє перед членами селянського комітету. Тої ж ночі молодий товариш мій приніс мені радісну звістку, що члени селянського комітету твердо стали на моїй кандидатурі і що голова їх, Иван Карчемний торжественно і перед усіма велів

мені переказати. Мене-ж, увійшовшого на чайинку в посольську амбіцію, страшенно мучила думка про те: чи дістану я завтра тих 30 гульдєнів? Мені вони значили тільки, що князеви престол...

Та, на превелику мою радість, дня 7-ого, коло полудня, дістав я зі Львова телеграфічно 50 гульд., що позичив і прислав мені зовсім чужий чоловік. Того-ж дня вечір, після ряду конспірацій перед „ангелами сторожами“, мене повів найбільший виборчий селянський конспіратор Филип Черняк до якоїсь нужденної коршмиши на самім краю Бродів, котру вибрано для наших сходин через те, що там ніхто не знав ні одного члена селянського комітету. Там я застав тільки Івана Карчемного, котрий мене ждав нетерпеливо кілька годин, бо я, через „ангелів сторожів“, мусів задержатися аж до сумерків.

Іван Карчемний — дяк і повірник небіжчика о. Сірка, став, по его смерті, провідником селян. Він сказав мені, що о. Сірко був єдиний нині на всю Бродшину, котрий твердо держався з селянами і за котрим через те селяне були би пішли в огонь. По смерті о. Сірка, і селянам, і йому самому, Карчемному, прийшлося зовсім зірвати з понами і виступити самотійно. Допалося і львівському генеральному штабови москвофілів за те, що зовсім не дбає про селян, хоть і тратить марно чимало грошей. „Сякі-такі! на шампанське вино тратять у Штадміллєра (аристократека реставрація у Львові) і по 5 гульд. кидають кельнерам за те, що їм сурдуть подадуть! Ви гадаєте — я не видів?!“ — говорив д. Карчемний, попиваючи плохе, передміске бродське пиво. Особливо д. Карчемний, — як і всі селяне-москвофіли, — люті були на „Русскую Радю“ за те, що рекомендувала їм Громницького. Тут д. Карчемний розказав мені першу стрічу членів селянського комітету з Громницьким. Зараз після смерті о. Сірка, прийшли ми, — каже, — до Громницького: я, Василь Черняк і інші. Перше слово его було: „Добре, любовьки, але я згори кажу, що не дам на вибори ані крейцаря“. „Та ми й не прийняли за грошми, а прийшлисмо почути від Вас слово“. „То, любовьки, я Вам скажу таке: ми, Русини, не нарід“. „А хто-ж ми?“ „Повторяю: ми не нарід — Поляки нарід, а ми доти не будемо народом, доки не зробимо згоду з Поляками“. На се, Василь Черняк зірвався на ноги і тупцюючи ногою, крикнув: „А най мня шляг трафить!“ „Що? може Вам се не приємно? синтав д. Громницький. Але я ставуюськувати Василя: „та сідай, кажу; — пан реєнт кажу буцім, мають рацію: ми справді мусимо зідлятися з Поляками — аж тогди ми будемо народом“. Се перше слово згори зарізало Громницького перед селянами — а ті львівські . . . пхають нам его! Ні! ми не знаємо „Русской Радю!“ Що нам „Р. Рада“?! — викрикнув д. Карчемний, як і всі інші селяне. Ще більше нарікав д. Карчемний на львівських москвофілів через те, що во-и пальцем не кинули для его оборони в недавнім процесі, де его засуджено на 6 неділь тюрми, — зовсім безвине,

буцім то за звязки з Росією. Зловлено було якийсь лист, що ді видав австрійським властям тайний російський агент у Радавілові — „брат Галичанин“, Білецький. Вони-ж, москвофіли-селяне бродського повіту, не мають нічого спільного з офіціальною Росією, ані з генеральним штабом москвофілів у Львові: — вони радикальні москвофіли, або й радикали. Всі селяне бродського повіту готові пристати до радикалів, і пристануть, будете мати все — тільки пришліть нам до Бродів одного інтелігентного радикала — адвоката, чи доктора, бо в цілїм бродським повіті нема й одного інтелігентного Русина, до котрого селяне могли би прихилитися. А селяне наші вже й тепер сила: от, на злість староству, перевелисмо правєбори так добре, що маємо 190 своїх певних голосів, а тільки решта 50—60 непевних, або Барвінчуків. Умисне не вибиралимо ані поців, ані учителів, ані вітів, ані в загалі залежних людей, — вибиралисмо самих незалежних селян — на 2¼ ста виборцв в маєте тільки 6 поців та й с тих деякі певне не стануть до голосованя. Нас кілька камендантів, а між ними головню я, маємо все в своїх руках: по нашому роексу станєся.“ Тут д. Карчемний ще раз запевнив мене, що якандядат селянського комітету, тільки що се треба держати в тайні ще кілька день, а про око робити инакше, бо инакше все кинулось би на нас і на Вас, і могли би покусувати справу. А тимчасом видайте відозву за собою: мовляв, селянський виборчий комітет бродського повіту, в порозуміню з „Народною Волею“ поручає селянам Вас; передрукуйте отсе, що сказано за Вас у відозві від „Народної Вільї“, скажіть про ріжницю між собою і Барвінським, а ще додайте, що будете боронити св. церкву і обряг. „А-я, а-я, конче!“ додав Филип Черняк. Я сему остатньому рішучо відмовив, кажучи, що нехай поци те роблять, я-ж можу тут ити тільки до того, щоби селяне взяли церкву, з усіма єї сиравами, в свої руки. „То добре, — кажут, — не пишть. А щідишть оттак, як на першій нашій відозві за Должицьким (гадаєте — ми єї ширили?!): іменем селянського виборчого комітету — Іван Карчемний голова, Василь Черняк секретар і Михайло Гаврилюк, заступник голови“. На мій сумнів що до двох ostatnich, Іван Карчемний заявив, що він-же голова комітету і провідник селян, має право промовляти і за тих двох і бере сю справу на свою відвічальність. За се поручив і Филип Черняк. Я так вірив щирости моїх собесідників, таку вагу клав на членів селянського комітету і їх агітаторів, — від котрих ще тоді справді залежало все, — та так боявся втратити їх для марних кількадесят гульдєнів, тим марніших, ще инчі могли-ж їм дати в десятеро більше, — що забув і за віче, і під koniecь нашої розмови дав д. Карчемному 25 гульд. на агітацію, обіцяючи решту пізніше (других 25 гульд. зараз пішло на уплату готелю, їди і т. и. біжучі видатки); він-же, Карчемний на прощанє, дав мені руку і слово честі, що буде зб. мною до остатку — „на цілїм

сливу долю для всего русского народу". Я ще сказав обом, що завтра рано йду до Львова по гроші, — і ми розійшлися: вони — не розберу з якою думкою, я — в надії, що ану-ж таки буду вибраний послом, енергійною діяльністю членів селянського комітету та їх агітаторів? — ілюзія, котру незабаром розбив цілий ряд подій — і препоганих...

По дорозі у Львів, у Красному, я стрітив мого молодого товариша, — що був у Львові в моїй справі, — і Василя Черняка та Мончаловського, котрі йїхали зі Львова у Броди. На вид Мончаловського в такім товаристві, мені стало лихо: я вже був певний, що Idaho з моєю кандидатурою. Та мене трохи ободрив Василь Черняк, давши мені знак, щоби при Мончаловським не говорити про мою кандидатуру, і я вів мому товаришеві і Василю Чернякові передати тільки найпотрібніші звістки. У Львові-ж мені сказано, що Василь Черняк і Василь Нечай — котрий найбільше розумів аграрні справи і с котрим я про те найбільше говорив — були в „Русской Раді“, певне найбільше за тим, щоби вона не потверджувала Громицького, при чому однако заявили, що про мою кандидатуру нема й бесіди — я мовляв, добрий тільки, як пострах для Барвінського. Я, в наївності своїй, узяв і се за хитрість членів селянського комітету, котрі поклали держати мою кандидатуру в тайні і висунути її аж на самий остаток, коли нічі кандидати покажуться неможливими, а для сего очевидно працювали самі члени селянського комітету. Один поважний член „Русской Рады“ сказав мені, що на него ті післанці зробили найгірше вражінє: das sind Spitzbuben! — каже; через те „Р. Рада“ їм не повірила і пістала Мончаловського на розвідини. Тут же, у Львові я прочитав у газетах, що сего-ж дня, як я прийїхав у Львів, — у Бродях передвиборчі збори, скликані „Р. Радою“ і „Народною Радою“, на котрих мають представитися виборцям кандидати. Я-ж про те нічого ісінько не знав, та не знали й члени селянського комітету ще 7-го ве пір, по крайній мірі ніхто мені про те не сказав. В усякім разі, ті москвофіли, котрих я стрітив у Красному, певне знали про те — та не сказали мені, мабуть умишене. Я-ж був би як етій вернувся в Броди тим самим поїїздом, що й вони. Се був з мого боку найфатальніший промах — хоть і без моєї вини. „Иой! чому вас не було?! — говорили мені потім чесніші селяне-москвофіли, — були-бисте всіх розбили на прах!“

Получивши у Львові дещо грошей з провінції по телеграфу, — від тов. Мійського 50 гул. і з дому, з Коломиї 35 гульд., у тому гульд. 10 від „Народної Волі“, — я все-ж таки вернувся в Броди, бо мав там і нічі звязки для виборів, помімо селянського комітету, тай цікаво було мені вивідати, як далеко іде слово і честь єго членів. Я ще тоді їм вірив і надрукував у Львові поручену мені відозву (звісно, етимологією, бо то все були етимологи), та з остороги узяв її всю с собою, в Броди, не давши нікому ні одного примірника.

Зіраз після мого прийїзду в Броди рано 10-го февраля, явився у мене в готелю д. Иван Карчемний — у-першє за весь час мого по-бугу в Бродях — немов переляканий і очевидно збитий з пантелику. Перш: слово єго було: „ду-же зле сталося!“ „Що таке?“ Показалося, що він прочитав відозву селянського комітету за мною в „Дьль“, редакція котрого, без мого відома, взяла собі екземпляр з друкарні ім. Шевченка і надрукувала вповні. „Зле сталося!“ — повторяв д. Карчемний, — Должицкий і староство казаться! радьте: що робити?“ „Що-ж, кажу, прочитайте ще раз відозву — ось вам екземпляр, і пістія скажіть, чи Ви з нею не годїтеся?“ Прочитавши відозву, д. Карчемний заявив, що зовсіг годиться з нею і стоїть при моїй кандидатурі, та за скоро вона пущена в публіку — треба якось поправити лихо“. „Що-ж? кажу, тут правда одна: я доси не пустив ні одного примірника, а „Дьло“ взяло собі примірник само і надрукувало; в такім дусі й можете написати в „Дьло“, і я напишу“. „Добре, каже, я уложу письмо дома і принесу Вам, до перегляду, а відозву трохи передержте і через 2 дни пустимо її“. — Він іще раз за-певнив мене, що моя кандидатура стоїть добре і що буде піцверта усіма силами явно перед самими виборами, особливо в ніч із 14-ого на 15-ий. Тільки-ж, на такий кінець, ладьте ще 100—150 гульденів. Та я вже і без остатної уваги не вірив д. Карчемному. Він пішов і за хвилику явився у мене ще раз, толкувати про мою кандидатуру, та тут же за ним убіг і писар-шіон, що тоді, потай мене, роспиався за Должицкого, і д. Карчемний — про око, як сказав мені наперед, — став перед писарем за-певняти мене, що й він, Карчемний не може відступити від кандидатури Должицкого, а тільки якби більшість комітету і більшість народу заявила за мною — він не піде протів волі народу. Але-ж після того д. Карчемний не явився у мене з письмом до „Дьла“, і в „Дьль“, і в „Галичанін“ написав, що селянський комітет не ставив мене, що він про ніяку відозву не знає а знає тільки одлого кандидата, Должицкого. З протестами протів моєї кандидатури і відозви за мною зараз поїїхав у Львів Василь Черняк, котрий навіть заявив у „Галичанін“ і в „Дьль“, буцїм то мене й на очі не бачив, що видасть мені процес і т. и. Тут же, Василь Черняк і Ів. Карчемний заявили, що селянський комітет кладе кандидатуру селянина Михайла Гаврилюка (значить, рівночасно з кандидатурою д. Должицкого!). Д. Карчемного я більше не бачив у себе...

Після того, я рішучо мусів зірвати з членами селянського комітету тим більше, коли дізнався, що, як тільки я виїхав у Львів за грїшми, комітет той видав другий „Отзыв“ за Должицким і розширив єго, а член комітету, Михайло Гаврилюк, бувши председателем передвиборчих зборів 8-го февраля, папав на мене публично, як на „якусь біду“, що виступає протів церкви і т. и. через що, мовляв, про мою кандидатуру не слід і говорити — і се

все в очі д. Карчемному і инчим членам комітету, що не писнули за мною і слова! Коли я потім питав тих людей, як могли вони позоволити Гаврилюкові говорити таке після нашої „сідьлки“ 6 і 7-го февраля, мені відповідало: „Та як ми могли знати, що він таке випалить? і як ми могли на зборах заткати дурневи рот?!“¹⁾

Окрім, передвиборчі збори 8-го февраля не дуже лихо вийшли для моєї кандидатури, не вважаючи на те, що мене не було. Селяне, стоявши з боку від членів селянського комітету, самі піднесли мою кандидатуру, на що М. Гаврилюк напав на мене, як на „протестанта“, і його піддержали й попи. Та селянин, прихильний мені, відповів на се: „Нехай буде і протестант, але він буде добре нас боронити, не так, як ті, що тут говорили, котрих возьні вигонять із судової салі“ і т. и. Счинився чималий шум і рух між присутніми селянами за мною, і провідники зборів та правительственный комісар²⁾ вважали за найліпше, на тім закрити збори. Так що, правду сказавши, морально перед більшістю селян побідив усе ж таки я, бо за Барвінським не піднеслася ані одна рука. Громицький зарізався своєю кандидатською промовою вже тим одним, що виступив протів селян за те, що знимаються протів дворів (Громицький зараз після того й зрікся своєї кандидатури³⁾), а Должицький показався просто сміхованцем, от хотьби тим, що на інтерпеляцію, що він думає про окружні акушерки, відповів, що він іще парубок і не потребує акушерок для себе. В загаль, промови Громицького і Должицького не подобалися навіть інтелігенції, а селяне-москвофіли остро критикували і одного, і другого, і виразно

¹⁾ Ч. Гаврилюк зробив таке зо мною мабуть у віддаку за те, що я так делікатно обійшовся з ним 1891 р., то є, не сокрушив его, як був повинен, за его глупости, що він говорив після віча, в бродській „Народній Торговлі“, про етимологію та фонетику. Се було піднесено, є признанем, у дописі з Бродського повіту, в „Галицькой Русі“.

²⁾ Правительственный комісар явився тут протів закону — та протів того виступив тільки д. Мончаловський; більшість зібраних не піддержала его енергічно — а тут і председателем вибрано чоловіка, що зовсім не знаєся на таким. Ч. Гаврилюк до-разу стратив голову і через те на зборах в загаль не було порядку.

³⁾ Д. Громицький мотивував свої зреки тим, щоби „не розстрілювати голосів“, то значить зрікся в користь Барвінського, бо не міг же він зречися в користь мою, або д. Должицького, є котрим те-ж воював?! Тої самої днини — як мені розказувано, — староста бродський дав бенкет, на котрім був і д. Громицький. Що й о. Ярема, — гімназіяльний катехит у Бродах, — зрікся те-ж у користь д. Барвінського — про те не може бути сумніву.

заявили, що вони не довольні тими промовами. Се все були селяне, що знали мої думки про заступництво селян. Коли зважити, що за Должицьким піднялося усього кільканацять рук (і то деякі піднимали по дві!) і що его, як несерйозного чоловіка, ніяк не хотіла потвердити навіть „Русская Рада“, а спільний кандидат „Р. Ради“ і опозиції в „Народній Раді“, д. Громицький, після своєї скандальної кандидатської річі зрікся, а протів Барвінського заявлялося все — то виходило, що єдиним селянським кандидатом був власне я (про М. Гаврилюка більшість виборців і не чути не хотіла, тай сами члени селянського комітету вважали его мало не за ідіота. „Він, — кажуть, — добрий господар, але на посла він зовсім дурний. Та що казати про Гаврилюка, коли й небіжчик о. Сірко признавався, що й він у соймі був за дурний; там каже, треба добре важити кожде слово“. І справді, о. Сірко зовсім мовчав у соймі). От через що навіть ці невдачні для мене збори, вкуні з відозвою від селянського комітету, що появилася в „Діль“ 9-го февраля, викликали в кругах, прихильних Барвінському, страшенну паніку, — і як би усі ті, що присягали мені, були додержали слова — я був би певне вибраний, не вважаючи на всі инчі плохі для мене обставини.

Та передомною були ще одні передвиборчі збори — 14-го февраля вечір, у театральній салі — збори, заповіджені Должицьким давно наперед, на котрих він мав виголосити своє повне Вірую і на котрі і я мав явитися з кандидатською бесідою. Прихильники мої, навіть москвофіли-селяне, і сам я клалимо на ті збори велику вагу. Там мусіли бути усі виборці, по крайній мріі усі противники Барвінського, і се мала бути моя головна битва-нобите Должицького і всіх инчих кандидатів, про що не сумнівалися ні мої прихильники, ні, тим менше, мої противники. Отже власне з боязни перед моєю кандидатською бесідою, д. Должицький і его прихильники в остатній хвилі відкликали ті публичні збори в театрі і назначили їх перше в приватній квартирі д. Должицького, а коли я і другі з'ягійкали на те — в найбільшій номері готелю Райнера. Позаяк ті збори скликав д. Должицький, і вони вже були на половину приватні, то я обернувся через него до зборів, є тим, що хочу бути на зборах і виголосити свою кандидатську бесіду, та просив мені зараз відповісти. Должицький відповів, що „не може відповіди витрясти з рукава“; після того я обертався до зборів, на руки председателя, раз-по-разу, і получив резолюцію аж на четверте моє письмо, де я завважав зборам, що нечемно людям не відповідати та що чиста справа не повинна би ховатися від людей і з нею мусить бути плохо, коли мої контркандидати бояться впадку від моїх кілька слів. (Тому, щоби мене допущено, противився найбільше д. Должицький, що навіть дуже лютий був на селян, котрі того домагалися!) На се моє письмо, котре було відчитане зібраним, — відповів мені председа-

тель збору, Др. Антоневи́ч, що збори рішили, навіть не допустити мене до нумеру. „Отсего мені тільки й було треба!“ — завважав на сю ухвалу писар-шію́н, що те-ж найшовся в тій „чесній компанії“... Як погодили таку брутальну ухвалу дд. Антоневи́ч і Должицки́й, перший зо своїм посольським, другий зо своїм кандидатським станови́ском — уму не-постижимо. Як би я був скликав такі збори і д. Должицки́й схотів явитися на них зо своєю кандидатською бесідою, я вважав би був ділом нечесним противитися тому і, якби бодай частина зборів таки ухвалила не допустити д. Должицко́го — я був би в тій хвилі зрієся говорити перед такими зборами. бо сеж изна-сидуване елементарної свободи виборів, свободи зборів і слова, якими мусять визначатися власне виборчі збори — по закону вільні цавіть від ц. к. цензорів! А то тим більше, що на тих зборах люде, і власне члени селянського комітету виразно домагалися, щоби пустити мене і послухати і моєї кандидатської бесіди. Мене найдужче зачудувало те, як міг бути пред-сідателем таких зборів Др. Антоневи́ч, посол опозиціоніст та ще до того такий, що кілька день перед тим горяче промовляв за згодою москвофілів з радикалами?!

Опро́че ті збори закінчилися скандално і для москвофілів. Тут виступили протів себе два москвофільські кандидати: Др. Должицки́й і селянин Михайло Гаврилюк. Після їх кандидатських бесід, їх випрошено на двір, щоби збори свободіно могли рішнитися за одних, чи за другим. Більшість зібраних заявила за Гаврилюком, та коли покликано з на двору кандидатів — явився один Должицки́й: Гаврилюк десь нечез, як камінь у воду. Що там було між ними, годі напевне дізнагтися: одні казали, що Гаврилюк образився тим, що его випрошено на двір, другі, що він уступив Дру Должицко-му, с котрим дійсно жив у приятні. Досить того, що селяне і особливо члени комітету були обурені на Гаврилюка: „Ми. — кажуть, — гадали, що хоть він чоловік, а він от що! Назвав Вас бідою, а сам він, як видно, ще гірша біда. Дурак! ідіот!“

Збори і сам предсідатель їх, — що при-йїхав зі Львова, як відпоручник „Русской Рады“ с тим, щоби потвердити Гаврилюка, — най-шлися в фатальнім положенню. Та, от стали злизувати свою першу ухвалу, і потвердили Дра Должицко́го — протів свого переконання! І сю плоху штуку закінчили ще й многолітєвїєм для Дра Должицко́го, або краще козлогласова-нієм, побідоносні звуки котрего гірко відбива-лися в мойї душі (я стояв у тїм самім готелю). „Ог, наївний чоловіче, — думав я собі, — бо-рися за волю тих людей... та й сами вони го-лосять світови, що борються за волю, а вони тільки що здоптали ногами твої елементарні горожанські права, чого не сміли би зробити і найгірші ц. к. урядники. Раби! кати усякої свободи! Та тут же й посол — посол: оборо-нець горожанських прав!.. О, Рутені, безгра-

ниче твоє раболііє — ще не зараз тобі за-зоряє свобода!“ Я мало не лопнув из жалю, думаючи такз — сам-самісінький...

Та, відвернуся трохи від сих сумних кар-тин, і скажу про ині способи для моєї кан-дидатури.

Я від разу не спускався на самих членів селянського комітету. Мав я своїх власних агі-таторів.

Моє пізнанє з инчими агітаторами, поча-лося трагі-комічною сценою. Зараз другого дня мого першого приїзду в Броди, — 4-го фе-враля вечір являєся в мою квартиру невеличкий бродський урядничок, одягнений по урядовому і навіть з урядовими паперами під пахою, і зра-зу говорить щось таке, що я втратив право кан-дидувати, а коли я єму вказав на мій подат-ковий аркуш, — котрий я на всякий случай, узяв из собою, — предкадє мені свої услуги, як агітатор, що, мовляв, близько сходиться с селянами в повіті і має вплив. „Я, каже, не беру нічого на перед, а возьму, що хто мені дасть після“. Та, не всів він мені вложити свого плану, — як до нумеру влетів немовня-ний жидок, і став мені викладати словами й рухами, як то він берєся згорнути для мене голосів багато-богато, на що, звісно, треба й багато грошей. Жидок так живо був занятий надією на „багато грошей“ від мене, що зразу не завважав урядничка, котрий на своє щастє, сів був плечима до дверей. Та, коли я жидко-ви заявив рішучо, що голосів не думаю купу-вати, — він, як стій протверизився і завважав урядничка: „А! wie geht's, pani N. N. і ви тут!“ сказав жидок, по панібратски ударивши урядничка рукою по плечі. „A güter Poretz!“ — завважав він, обернувшись до мене. Я погля-нув на урядничка: він сидів, мов убитий тою стрілою. Не вмів я розібрати, чи він шію́н, чи справді хотів агітувати за мною, та жаль мені его стало, і я як стій придумав кінець на оба случі, тай кажу жидкови: „Ученився мене, що я не маю права кандидувати! Чиста брїх-ня! — я ж маю с собою податковий аркуш!“ (Жидкови заічпонував мій податковий аркуш, і він мені притакнув). А урядничкови, що під-нявся від стола, я заявив досить різко: „ска-жіть пану старості, що в мене є податковий аркуш, і що я можу єму служити, та тільки в день! Зрештою, я прошу Вас, більше не яв-лятися у мене, бо я в загалі не люблю урядо-вої шапки!“ Урядничок винісся, не сказавши слова, — і більше я его не бачив...

Жидкови дуже заічпонував мій рішучий тон та єму немов би жаль стало урядничка і він став захвалювати его, як звісного агітатора — звісно, за тими кандидатами, що платять. Він став мені викладати докладно, як то в Бро-дах купуєся голоса і що без того тут не об-ходяться ні одні вибори, і не обійдуться і отсі. Та я на силу витолкував жидкови, що не дам на таке грошей, і волю не дігати ні одного голосу, аніж купити хоть один.

Жидок усе-ж така не зараз відчепився.

від мене, і на другий день привів мені ще одного агітатора — Русина Николу Коса, шевця з Фільварок великих під Бродами. Я називаю його через те, що він став явним і найциришим моїм агітатором, ішов за мною в огонь і воду, не вважаючи на тажкі переслідування — про котрі скажу нижче — і, як я переконався, поступав зо мною зовсім чесно, — найчесніше з усіх людей, яких я там пізнав. Звісно, я добровільно платив йому те, що він тратив на заробку і що йому було треба иноді на частунок людей, с котрими треба було говорити про мою кандидатуру при склянці пива, — але-ж, по за те, Никола Кіс процагував мою кандидатуру з принципу, для радикальної справи, котру він, як чоловік бідний і досить розвитий — служив у війську і був возьним, поки не окалічив на ногу, з війська — порозумів зараз і котрій став служити усім серцем. Він обійшов усі села навколо Бродів, — розумієся, на кілько йому служили слабі ноги, — говорив там майже з усіми виборцями, а поряд із тим обходив усі Броди, усі шинки і закуточки і говорив про мене з усіми людьми, яких тільки надібав, та роздавав їм, а, як було треба, то й читав відозви за моєю кандидатурою і т. п. Їго скрізь люде приймали дуже добре: їм усім подобалася моя кандидатура і вони обіцяли, — не один із них і мені самому, — що будуть голосувати на мене. Таких виборців було немало і з дальших сторін бродського повіту, що заходили до мене, по рекомендації чесніших членів селянського комітету. Від ніхто я й видав у Бродях 13-го февраля, відозву, що особливо подобалася селянам. Никола Кіс звичайно читав ту відозву селянам, подибавши їх де в шинку, та ледви прочитував слова про те, що я видав патент про церковні треби, — селяне спиняли його криком: „то наш батько! такого нам треба на посла! — Гей, жиде, давай по гальбі пива!“ (ніби Косови й инчим моїм агітаторам). Як сказано, Коса скрізь люде приймали дуже радо. Тільки в однім шинку, — Москалихи, — викликав колот — Івагер д. Карчемного, що виступив протів моєї кандидатури і навіть дав Косови два рази в лице, після чого в шинку зробився гвалт, на котрий надійшов жандарм і заборонив Косови ширити відозви за мною.*)

Мушу в загалі сказати про те, хто то і як переслідував Коса, бо се найкраще характеризує бродські вибори.

Якось-то Кіс став перед брамою староства і почав роздавати мої відозви виборцям, що виходили відти з картами легітимаційними. „Ти що робиш? — питає його якийсь панок, сторонник Барвінського. „А те роблю, що й онти: вони роздають відозви за Барвінським, а я за своїм кандидатом“. „Я зараз велю тебе

арештувати“. І справді кличе жандарма, а той арештує Коса і веде до староости. Так-і-так! мельдує. „Що то?! — крикнув п. староста, що був тоді в кенськім гуморі — таже то вибори, то можна: марш! — крикнув він обом, і жандарма навіть трутив у шию. Жандарм почервонівся по вуха. „А видите, каже ему Кіс, — треба вам було того?)

Після скандалу у Москалихи, Кіс зайшов до мене і питає, чи жандарм має право забороняти йому роздавати мої відозви і чи не може його арештувати за те? Я відповів ему, що нехай роздає сміливо, а якби що до чого, — я його визволю.

Іде мій Кіс і роздає відозви таки на улиці. Що то?! — питає инчий жандарм. Кіс сим разом узявся на хитроші і відповідає: „Відозви за п. Барвінським“. „А proszę, proszę rozdawać!“ Більшість господарів затиснула зуби, та один каже: „Та бо се не за Барвінського, а за Михайла Павлика!“ „Dawaj zaraz tutaj! — кричать жандарм — czytaj, co to jest!“ І знов бере мого Коса до п. староости. П. староста велить його відвести на постерунок жандармерії і продержати там кілька годин. Саме тоді, як жандарм изводив Коса згори, зі сходів, я ішов до староости в тій справі і, дізнавшись, що Кіс арештований, зараз пішов і зателеграфував до намістника про сі надужитя, а потім прийшов до староости, домагатися законного трактовання моєї кандидатури, на рівні з кандидатурою д. Барвінського. П. староста прийняв мене дуже гречно і запевнив, що зараз накаже, щоби воно так сталося. І справді, Коса випущено через хвилику. Та се не хоронило його від дальшого переслідування, і не могло хоронити, мимо найцирищої волі п. староости. Треба сказати, що бродський староста, гр. Руссоцкий один із ліпших старостів. Він легаліст і, як граф, досить незалежний чоловік. Що йому який-небудь Барвінський? Він волів би гр. Цетнера, або якого инчого Поляка, — та ему наказано згори перевести вибір Барвінського. Для того треба було усяких способів. Як те все помирити з легалізмом? тай як задержати офіціальну виборчу машину?

А та машина йшла з великим розгопом і мала на ціли головно поборюване моєї кандидатури, бо Должицкий чомусь то не страхався. На моїх агітаторів, на мої відозви, котрі були дуже широко розширені і робили фурор*), — з усею силою кинулися шандарми й менчі урядники в уніформах, та пильно зривали їх зо стін по шинках і т. п., агітуючи

*) Звісно, Кіс подав у суд жалобу на швагра д. Карчемного. Коли остатньому сказав се Кіс — той зачудувався: „то, каже, не може бути!...

*) Відозв за Должицьким дуже мало ширено, та вони й не були понятні для маси мужиків, бо були написані „язычієм“. На відозви за Барвінським не звертали уваги. То була опортретована жителісь д. Барвінського, написана тихим патріотом „Домонтарем“, вичисляюча заслуги Барвінського від коліски аж до „нової ери“, до котрої він буцім то притяг і Українців!! — далі полеміка д. Барвінського.

за Барвінським. То були між инчими: секвестри — Пакушевський, Садовський, Колик, Вельда, Бердеріх; писар від староства Садовський і т. п.).

Для оправдання того загалу треба сказати, що я своєю кандидатурою, та ще й пробутком своїм у Бродях, наробив чимало клопоту властям і в загалі прихильникам Барвінського. Я, такий окричаний Антихрист, противник усього „благонамфренного“, упав у Броди, мов бомба в неприятельський табор, котра ось-ось лопне. З моїм приїздом у Броди, між селянами знявся чималий рух, і все „благонамфренне“, а найбільше причастне виборам, затрепетало. П. староста дуже сердився на мене, і його агенти, ба й деякі мої контр-кандидати, то просили мене, щоби я зрікся, або „дав спокій сего року, а на другий рік, мовляв, певне буду вибраний, бо мене люблять хлопи“, — то й грозили мені, що староство мене вишле з Бродів, щоби я не бунтував селян. Я переказував старосту: „Нехай спробує — побачить, що буде. Я-ж кандидат, і сьогодні я кандидат, а завтра можу бути послом“. Завважаю зараз, що власне через грозбу вислати мене з Бродів, я найдужче рішив: бути в Бродях до самого кінця виборів і, розумієся, не

з „Батьківщиною“, котра трохи вишпигнула его за те, що „пішов на блудну дорогу“ („Батьківщина“ тепер опять — орган д. Романчука) і врешті політичне Вірую д. Барвінського — як він думає заступати селян у соймі — дрібно крамарєке. Ми вже сказали, що всі ті агітаційні друки за Барвінським написані етимологією. Воно трохи чудненько від такого завязатого борця за фонетику. А як назвати ось які слова в органі, редагованім д. Барвінським, у „Правді“ за лютий с. р. (пр. войшов після виборів у Бродях), сказані з поводу слів д. Романчука в соймі про фонетику: „П. Романчук у відповіді на сі виводи (Дра Антоновича против фонетики) зазначив, що й сам був спершу противний заведенню фонетичної правописи в школах, однак дізнавшись (те-ж хитрий! М. П.), що тепер наука руської мови успішно поступає, сподівається, що й Д-р Антонович не буде супротивлятися такій пробі. На сю відповідь п. Р-ка мусимо з свого боку лише замітити, що коли в політиці се дуже непорядно робити „проби“, а треба йти певною дорогою з повною свідомістю до своєї мети, то ще непорядніше робити які небудь проби на полі шкільництва. Справа правописна була вельми основно розсліджена поважними ученими і педагогами і полагоджена з певною свідомістю, а вже короткий час показав, як се мусів признати п. Романчук, що се вишло в хосян науки. Оглядати ся тут на пусті крики москвофільської преси або деяких загорільців несвідомих було би так само хибно, як і в справах політичних голоси тих органів або людей несвідомих та лихої волі вважати голосом народу“ (ст. 139—140).

зрікатися кандидатури, бо тільки так я міг бути зовсім свободний. Я голосив усім, що не вийду з Бродів і в жаден спосіб не зречуся, чим доводив до скаженини і дд. Должицького і Громницького. „Перекажіть ему — переказував мені ostatний — що коли він добрий Русин, то нехай зречеся“. „Перекажіть ему, — відповідав я, — що коли він добрий народолюбєць, то нехай зречеся; я того не зроблю, бо чую, що ліпше знаю селянські потреби і ліпше буду їх боронити!“ Та післанці д. Громницького передавали мені его прозбу зо сміхом над ним, бо всі селяне були противні его кандидатурі. Трохи більше прийшлося мені толкувати післанцям д. Должицького. „Ви, — кажу, — чули, якби я думав боронити селян у соймі і що робити для них по за соймом? — скажіть же, чи д. Должицький бодай говорить таке? чи хотів би він, таї чи міг би так боронити селян?“ „Певне, що ні“, відповідали вони мені. „Ну, нехай він мені дасть заporуку — зараз изречуся! Але-ж він би навіть не порозумів того, що би я ему про те розказував.“ „Певне, що так.“ „Ну, видите-ж, чи мавже би я совість, якби зрікся в его користь?! Мені-ж дійсно ходить про оборону селян, а не про посольський горор, бо посольство, як его розуміти по правді, — то тяжкий обовязок, утрата. Аджеж правдивий посол може мати тільки ворогів межи тими, протів котрих виступає в обороні селян? А зрештою, хіба-ж мені конче ходить про те, щоби мене вибрали? Я-ж казав згори кождому, що йїхав я на таке, що не дістану ані одного голосу — покажіть мені такого відважного Русина, щоби, знаючи те, таки кандидиував?“ „Певне, що такий не найдеся.“ „А коли я таки кандидую, то, значить, ходить мені про щось важніше: я, користаючи з вільніших умов, хочу при сій нагоді кинути між селян ясну думку про те, що їім далі робити, а инчим кандидатам усе те байдуже“... Післанці були переконані, і більше мені про те й не згадували.

Опроче, треба сказати, що бродські власти зовсім не чіпалися мене, хоть і веліли мене берегти мов якого принца. За явними і тайними шпіонами, за жандармами і т. и. що мене і вводили в Броди, і виводили з Бродів, і берегли мене навколо мого готелю, — найбільшого в Бродях, — я чувся беспечним, мов у бога за дверми, — ну, звісно, і важним, мов наслідник престолоа. Правда, шукали вони на мене якої ключки: брошур і т. п. — та даремне, а що до моїх розмов з ріжними людьми — а в мене їх чимало бувало, в день і в ночи, — то хоть про зміст їх певне й доношено, куди слід, — я не боявся, бо, як перед ким, говорив я тільки таке, що міг би повторити і перед п. старостою.

(Конець буде).

М. Павлик.

Леонід Іванович Глібов.

28 октября 1893 р. упокоївся наш славний байкарь, поет, котрого ми не так давно святкували юбилей 50-літньої діяльності. Не станемо тут говорити про значінє его літературної діяльності, про те почесне місце, яке вповні заслужено заняв покійний ще за життя в нашій літературі — це речі добре звісні кождоу освіченому українцеві. Скажемо кілька слів про его погляди і переконання і про відносини до нього чернігівської публіки.

Покійний належав до тих ліричних натур, котрі люблять спокій, світло, теплоту, із'ящество, котрі хотять жити зо всіми в миру, щоб все було тихо та ладно; ніякої крайности, тенденційности покійний не переносив, его почуття міри й истини не допускало цього. Він завше порицав ці риси у своїх приятелів і звісних єму суспільних діячів, котрих назвати по именям ще не час. Він нераз зрекався назвиска „українофіл“. „Я люблю свій край, его мову, пісні, звичаї, але не хочу вносити сюди якусь тенденцію, я однаково відношусь до обох братніх народів і мені рівно дорога й російська література“. Він навіть більше любив термін „южнорусс“ ніж „Українець“ і єму бажалось, щоб Великоросів називати „Съверно-руссами.“ Ця термінологія, по его думці, більше б відповідала географічному положенню і рівноправности.

Що до літератури, то покійний через сліпоту і інші прикрі обставини свого життя, з української знав більше старійших поетів і прозаїків, та літераторів „Основи“, з російської теж більше старійших: Пушкина, Козлова, Бенедиктова, принаймні в розмовах він частійше зоставлявся на цих часах. З новішою українською літературою він познаємився в останні роки, коли у нього оживились літературні зносини з Галичиною. Правду кажучи, він з цієї літератури виносив скорійше неприємне вражінє. Л. И. був поклонником всього прекрасного, із'ящного, натурального, через те єму перш усього не подобалось у молодих поетів тенденційність. „Сю вже бідну Україненьку так зайіздили, все плачуть і плачуть“ — не раз казав він. Він цих поетів звав — поетами жандармської улиці (В Києві улиця, де якийсь час жив Сивенький, Сергій Павленко і інші, за для Л. И. це було збирательне імення всіх киевських і інших тенденційних поетів). „Оті мені поети з жандармської улиці“.

По его думці, було так, що всі утиски й заборони цензурні українського слова йдуть через тенденційність деяких українських літераторів, і завше ставив себе в примір, що єму ніколи нічого не заборонено; мову в віршах він любив суто-народну, не любив тривіальности і інших грубих виразів; додивлявся до метру, рифми, потребував ріжнообразної і оригінальної. Вірш повинен був бути безукоризненим по формі, по змісту оригінальний, пахучий; особливо любив тонкий юмор; він з великою охотою слу-

хав вірші Руданського. Не раз він жалів, що розвиток народної мови приостановився і освіченому чоловікові бракує культурних слів. В цьому він заздри Галичанам, що у них літературна мова стала живою, — правда, що він не високо ставив галицьку поезію.

Покійник частенько любив балакати про мову і, неважаючи на свою безсторонність, він ставив „южнорусскій языкъ“ по м'якості, звучности вище „русского“, звертав раз-у-раз увагу на багатство синонімів, ласкательних і ніжних слів, любив знаходити ідіюми. Коли Л. Ив. новича не можна було назвати українофілом, то з повним правом можна залічити его до етнографічних патріотів. Любимі теми его розмов були звичаї народні, з великою охотою він зоставлявся над характеристичними рисами українського люду: високо ставив юмор український і в доказ того юмору розказував з великим талантом, українські анекдоти; в порівнянні з великоруським, український люд, здавався єму наділений делікатністю, почуттем із'ящного і художественного; і доказував се анекдотами і піснями порнографічного змісту. Українець самі цінні речі, по словам Л. Ив., не виставля в голому виді, а обгортає їх в із'ящну шуточно-игриву форму, при тому в форму аллегорії.

Леонід Іванович Глібов був великий знаток і поклонник української пісні; пісні він співав по старинним мотивам, анкомпаніруючи собі на гитарі; старечим слабим голосом він умів придати пісні незвичайний вираз, кождоу місцю особий відтінок, чому помагала й міміка лиця. Таке чудове виконання з слабим голосом я тільки чув од Заньковецької — нашої знаменитої артистки. В загалі можна сказати, що природа щедро наділила Л. Ив. способністю передавать свої почуття і думки і на папері і в звуках. Л. Ив. був талановитий декламатор ліричних і юмористичних річей: декламував він не кваплячись, плавно, в ефективних місцях лице становилось то сумним, то озарялось сердечним усміхом. Він ніколи, розказуючи що не будь юмористичне, не залився сміхом, як то роблять розказчики низшого сорту; правда й публіка не реготала, за то познавала самі тонкі відтінки утвору. Всею красою его творів тільки й можна було оцінити в власнім переказі Л. Ив.; на папері вони втрачують половину своєї прелести.

Може хто попитає, як Л. Ив. дивився на справи політичні і соціальні? Правду кажучи, я не можу на це дати ясної відповіді, бо цих тем покійний в розмовах найменше любив заторкувати. В 60-тих роках ради політики єму прийшлося стратити посаду вчителя і довго бідувати, чоловік він вже не молодий, слабкий, хорий, а до того крайне самолюбивий, і як всі такі люде, мнительний, через те він вже був занадто обережний. Мені здається, що у покійника, як у многих людей 50-х рр. не було соціально-політичної програми; тут нема нічого дивного, бо чистої води українофілство наших

часів, котре складається з людей 60—70 рр. не має ясної програми по справам соціально-політичним. Це ми можемо бачити й по змісту творів покійного: вони більше доторкуються особистого, семейного життя, загально-людських пороків, — якої небудь одної провідної думки у них не примітно. Але цей бік світогляду покійного нехай пояснять ближші люди. А.

В справі „Нашої Долі.“

Від автора літературних уваг у 1 книжці „Жіночої Бібліотеки“, Дра В. Д. Морачевского (мужа Дра Софії Окуневської) ми дістали таке письмо:

„В третім нрі „Народа“ за сей рік вичитав я уваги про мої бібліографічні замітки, поміщені в „Нашій Долі“, котрі то уваги мене уповажнюють до написання де чого на мою оборону. Мої замітки так лагідно були скритиковані, що можеби було ліпше не відзивати ся, аби і на мене, як на п. Кобринську, не обрушили ся громи. Збираюсь таки з силами і пишу, глибоко увірений в правоті моєї справи.

Перше всего хотівбим заявити моє переконання можливо виразно, що не нахожу ані одного факту чи то в літературі, чи то в науці, чи в життю, котрий хотівбим укрити від жінок галицьких. Не годжу ся також на педагогічні методи, після котрих менше розвитим дає ся дідактичні повісті і дідактичні факти, а після позваляє ся ім узріти правду. Гадаю, що Ред. „Народа“ в повні зі мною в тім згляді згоджує ся. Опираючися на тім, пригадую, що всі книжки, о котрих я реферував, належать до нових творів літератури, до творів, котрі мали і мають вплив на всіх модних писателів. Книжки ті вибрані були мною, аби показати напрям в літературі, а не, аби змістом своїм еслужили вишнім цілям, або пропаганді. Від тих книжок не оборонить ніщо руского жіноцтва. Тенденції і дух їх відразиться в цілій літературі щоденній. Гадав я отже, що ліпше відослати читачів до оригіналу, чим дозволити ім читати то само в формі зіпсованій і пригладженій. Ліпше читати Ібсена і Гауптмана, ніж Судермана; ліпше читати Ніче, ніж Бруно Вілле; ліпше Гюї де Монассана і Золя, ніж Бурже і т. д. Здається мені отже, що доки не доказано, що книжки тоті не мають значіння,

доти виба моя не велика. Згоджу ся на те, що можно би помістити більше, але з чисто механічних причин не можно було того зробити, за то всі реферовані книжки від десяти літ звісні Европі; пора і нам о них знати.

Що до Ніче, то мушу звернути увагу шан. Редакції на всі нові твори Німеччини і Франції, на всі філософічні менше і більше ґрунтовні розвідки. У всіх видно вплив Ніче; вороги єго найбільше бодай єго наслідують. Если отже такого мислителя називати будемо мало вартим, то мусимо згодитись, що цілий рух умисловий в Европі мало вартий. Врешті Ніче належить до тих, котрих не можно зхарактеризувати, томуж то напирив я на те, аби єго самого читати і самому о нім судити.

Чи жінки покористуються тими замітками, на те не смію відповідати позитивно, гадаю однак, що правда і чиста краса і сила більше доступні непочесаним душам, як тенденційні і претенсіональні твори, котрими може доси жінкам смак не дегенерувався, помимо їх популярности.

А еслиби навіть наша щоденна література мала вже шкідливий вплив, то тим більше варто противудійствовати єму. Не гадаю, аби на то треба начинати аб ово, позаяк доки що вся краса була наївна і проста: від Гомера до Г. Келлера.

Врешті замітки тоті мали ще одну ціль. — звернути увагу на західно-європейську літературу і відірвати читачів від тої літератури оригінальної, котра, помимо великих талантів, затісняє круг естетичних змагань читачів. А літературі і читачам виїде на здоровля, як ся по чужих краях трохи перейдуть.

Тих кілька слів найупевнить шан. Редакцію, як багато мені залежить на єї переконанню, в очах котрої хотівбим бути чистим від всяких закидів.

Цюрих д. 12 II 1894.

Позістаю з поважанєм

В. Д. Морачевский.

Від Редакції. Про справи, зачеплені в сім письмі, нам певне ще прийде ся поговорити докладніше. Поки що скажемо, що, по нашому, Ніче, як писатель слабій, як мислитель доволі претенсіональний, а як філософ — просто шкідливий для розвитку народу, в тім числі й жіноцтва.

Виходить 1. і 15. л.
кожного місяця і ко-
штує за рік:

4 гультени,
в Росію 8 рублів

НАРОД

Редакція
і Адміністрація
на Замковій ул.

руско-українська радикальна часопись.

Впять неполітична політика!

Збір мужів довіря 19 марта і пред-
ложена ему програма ясно показують,
що критика, викликана „новою ерою“,
а також ініціатива, взята радикалами,
звести до купи всі незалежні групи Ру-
синів для виробу політичної програми
не провали даремне. Тільки ж всякий
поступ іде у нас дуже повагом і завше
знаходиться у нас чимало Лотових жінок,
котрі озираються назад навіть під стра-
хом скамінити.

Таким оглядом назад єсть пункт 1
програми, предложений збору 19 марта.
Се внять пункт академічний: етнографі-
чний і теологічний, а не політичний, —
і не диво, що об него трохи не розбився
збір і що по нему не дійшло ні до якої
згоди. Справи абстрактні і наукові, а
надто богословські, мають такий характер,
що в них кожний стремить до абсолюту
і не може в них робити ніяких уступок,
— тоді як справи політичні, як усяка
практика, без уступок не обходяться, а
надто такі, як власне справа зйїзду, ко-
трий мусів погодити різні фракції серед
галицьких Русинів.

Відповідно цілі сего зйїзду предла-
гати ему 1 пункт програми було дуже
наївно. Пункт той, признаючи націо-
нальну самостоячість всіх Русинів у ці-
лій Славянщині, а до того вірність їх
релігії і обряду батьківському, коли на-
віть австрійські Русини поділені між
церквами і обрядами уніацьким, право-
славним і латинським, не кажучи вже
іро-вільнодумців, котрих зовсім не мало

по крайній мірі між інтелігенцією і чи-
сло котрих фатально мусить зростати, —
суть догматами віри однієї часті т. зв.
народовців і уже давно служать пред-
метом спору з боку других фракцій серед
Русинів. Предлагати ці догмати всім
фракціям — значить зарані йти до того,
щоб цілі зйїзду були недосягнуті. Те що
догмати ті подаються під авторітетом
„Рускої Ради“ 1848 р., не може влекши-
ти справи, бо кого тепер можна переко-
пати і в справах теорітичних і в спра-
вах практичних історичними авторіте-
тами?! В Галичині ж єсть в усякім разі
фактом, що і т. зв. стара партія, і ра-
дикали, і поступові народовці, кожні по
своєму, від думок „Рускої Ради“ 1848 р.
одійшли. Коли б тепер всі ці диссиденти
прийняли 1 пункт програми, предложе-
ної 19 марта, то се б була не згода між
фракціями, а абдікація всіх на користь
одній.

Така абдікація навіть не повела би
ні до чого, — бо коли б її зробили чле-
ни зйїзду 19 марта, в краю все таки
зосталось би диссидентство і боротьба між
руськими фракціями все також ішла би,
як і перше. На решті хіба програма
1848 р. в свій час оберегла галицьких
Русинів від поділу на партії, — і чо-
му б се програма 1894 р. мусіла бути
щасливіша в сім взгляді? Очевидно, що
тут зостався одно з двох: або не шука-
ти ніякої згоди між фракціями, а вести
боротьбу, поки одна з них знищить дру-
гі, або залишити на боці ті точки, в ко-
трих згода не можлива, а шукати таких
точок, в котрих вона можлива, в котрих
вона вже більше, або менше видна.

Таких точок треба шукати на ґрунті власне політичному, то б то в кругу справ державних, адміністративних і соціальних, в котрому і тепер уже визначилась згода між існуючими партіями, окрім тих, котрі думають скластись в усе́му „на волю панску.“ Значить, програма згоди між фракціями мусить або зовсім мовчати про незгоди між ними в справах етнографічних, літературних і релігійних, — або ще лінше: рішуче признати кожній фракції вільність держатись і пропагувати свої думки і бажати лишень чесних способів пропаганди. Така заява не була б нічим инчим, як тільки виголосом принципів толерантності, котра в усе́му цивілізованому світі тепер признається для всіх думок по культурним справам.

Ми не будемо тут розмовляти далі про потребу такої толеранції в Галичині з по́воду чисто ідейного, а звернемось власне до партійних інтересів і позаяк радикали завше стояли за таку толеранцію, і „староруска“ партія також в останні часи майже признала єї, то звертаємось до інтересів самої народовецької партії.

Єсть купа рацій сподіватись, що толеранція впаде власне на користь інтересам сеї партії. Скільки вже пробовано було доси способів „виеліміновати стару партію і радикалів із суспільности,“ але всі ті заходи не привели ні до чого, — хіба до більшого фанатизму напр. старої партії, а надто в молодших єї членах, котрі вирости власне в часи, коли народовці підпирали адміністративне переслідуване т. зв. „москвофільства.“ Толеранція і тут, як скрізь, мусить вменшити той фанатизм і примусити адентів старої партії, замість криків проти конкурентів, справдити своє право на існуване роботою на полі культурнім. Окрім того толеранція в кругу справ культурних і згода партій в кругу справ політичних поставить стару партію лицем к лицу з демосом, котрий єсть у нас і носителем національності, котру народовці і радикали признають за самостоячу. Сей демос сам, своєю натуральною силою буде впливати на стару партію і національним своїм характером. Не вірити в се — значить не

вірити в саму національну самостоячість нашого демосу. До того праця коло реальних справ демосу, як розширене єго політичних прав, матеріального добробиту відведе живіших людей зо старої партії від формалістики, такої як напр. боротьба з „фонетикою“, і від справ далеких, як напр. спори про відносини нашої теперішньої літератури до древнерускої, до російської і т. и., при чому спільність праці з людьми других фракцій відчипить тих людей для впливу і тих, хто признає потребу зближатись з демосом і мовою, сею найяснішою ознакою національності. Так по малу те, що єсть шкодливого в тенденціях старої партії перетвориться органічним процесом і різні фракції старої партії зближаться з народовцями і на ґрунті національним.

Коли б же навіть сего не случилось, то в усякім разі спільна з народовцями праця старорускої партії коло народніх справ політичних і економічних мусить же дати результати інтересні для народовства справжнього, бо воно не може ж зоставатись лишень формально-національним.

Нарешті обернемось прямо до теперішньої сітуації в Галичині взглядом будущих соймових виборів, котрі в першій лінії мусять інтересувати всі галицькі партії і котрі певно і були одною з головних причин і самого скликання зїзду 19 марта. Зїзд той однодушно осудив новоерску політику д. Барвінского, — котра безпремінно буде піддержана і правительством і єпископами галицькими. Який же смисл має предлагати § 1 проєкту згоди, котрий в суті своїй і навіть в букві та ж сама новоерщина? Лінше вже просто піти за чистою новоерщиною д. Барвінского, хоч би для самої „проби,“ що справді може дати галицьким Русинам панска ласка? Коли ж замість панської ласки вибрана політика опору на сили народні, — то треба ж сполучувати ті сили, а не ділити їх. Тим часом напр. радикали і більше-менше консеквентні поступові народовці ніколи не згодяться на клерикальну частину § 1 го, проти котрої в 1890 р. запротестував у соймі посол Окуневский, а по крайній мірі значна частина „старих“ не зго-

диться на половину етнографічну. Все що можуть здобути собі народовці, котрі тепер відділяються від д. Барвінського, се притягти до себе ту частину „старих“, котра з національного погляду власне не глядить даліше галицько-уніацького світу. Тільки ж тоді який же смисл має бучна розмова про в весь руско-український народ у Славянщині? А далі яку ж силу не то на тепер, але навіть які надії на будуще може мати така опозиційна Барвінщина напроти Барвінщини офіційної, а також напроти москвофільства, радикалізму і вільнодумного народовства? Що вона може здобути, або навіть що ясно сказати народу в часи виборів 1895 р.? Впять таки ми скажемо, що волиємо чисту Барвінщину!

М. Драгоманов.

З отсею статьею ми годимося вповні, і ми певні, що з нею згодиться переважна більшість радикалів, а також і значна частина москвофілів і народовців. В дусі статей М. Драгоманова були опубліковані, від коломийських радикалів ось які точки на зйїзд 2 февраля:

1) Зйїзд признає потребу добиватися розширення автономії і економічного добробиту руского народу в Австро-Угорщині через розширене політичних прав і свобод у загалі і прав демосу спеціально.

2) Зйїзд признає, що ті ціли можуть бути досягнені лишень свідомою політичною акцією самого народу руского, на грунті конституційнім, спільно з другими народами Австро-Угорщини.

3) Через се зйїзд виключає з гори всякі союзи з політичними елементами олігархічними і абсолютичними.

4) Идучи до поєднання акції Русинів Австро-Угорщини на полі політичнім і економічнім, зйїзд признає кожній рускій партії повну волю думок релігійних, етнографічних і літературних, і бажає, щоб незбіжна конкуренція партійна вела ся способами чесними: отвертого літературно-наукового методу і такої-ж пропаганди серед народу.

Нам бачиться, що радикалам нема найменшого резону відступати в чім небудь від наведених точок. **М. П.**

Два зйїзди.

I. Справа згоди між Русинами стоїть тепер на порядку деннім, горячіша, більше пекуча від усіх других. Всі чують, що в тім маленькім слові „згода“ лежить тепер для Русинів далеко більше, ніж ним звичайно виражалося, що тут криє ся саме основне питанє їх політичного життя і розвою. Се й натурально, коли бачимо теперішній хаос, теперішнє розбите та роздроблене Русинів і їх репрезентатів на атоми, коли в Раді державній Русини показують із себе образ, якого та рада ніколи ще видала і до якого парламенти освічених народів не зміли ще привикнути — образ, як на однім засіданню два члени одної народности, одної партії і одного клубу прилюдно себе поборюють. Справді — ein Schauspiel für Götter! Коли справді ініціаторам нової ери ходило о те, щоб розбити, роздробити і спаралізувати Русинів, щоб вітхнути їм у душу зневіру в себе самих і у власні сили, щоб зробити їх неспосібними до всякої політичної акції, чи може тільки показати світові їх неспосібність, то треба признати, що маневр удався їм в повні. Те, що діялося у нас від надоліста 1890 року і що дієся доси, мусить переняти встидом кожного Русина, котрий ще не відвик встидати ся, мусить наповнити єго жалем за стількими щирими і спосібними людьми, що в тій тяжкій добі покомпромітували ся, здеморалізувалися, потратили сили, енергію і охоту до праці.

Оттим то не диво, що слово „згода“ почало від давна мати магічний вплив на широкі круги Русинів, котрим бажалося би вийти з теперішнього упадку, знайти певну *restitutionem in integrum* того духа, що особливо в 1889 р. загривав усіх і наповняв надією на успішнішу ніж уперед діяльність руских послів. Від „згоди“ почали всі ждати чогось нового, великого, хоча, сказавши по правді, ніхто й не старався уявити собі ясно, яка се мусить і може бути згода і які можуть бути єї наслідки. Всім думалося, що се буде дуже по просту: Русини зйїдуться, дарують собі всі урази, подадуть собі руки, поцілуються по братереки і спільно підуть до якоїсь нової, великої та успішної праці. Лихо, що плине від нової ери, здавалося усім таким ясным та докучливим, що ніхто й не припускав, що в урочистій хвилі згоди і повороту найзалися єї захитники та принципіальні прихильники. В загалі о принципіальних ріжницях між Русинами якось мов і не дума-

лось. Всім так надокучили дрібні сварки та лайки газетні, що здавалося: коли тільки се перестане і в і згодяться на одну програму, то все буде добре. Тай програму сю наші люде (говорю про загальну інтелігенцію; мужики незадоволені „отрутою“ радикалізму і не обізнані з властивим значінням слова „програма“, привикши цінити програми тільки ціною „звісної програми“ д. Романчука з 25 листопада 1890, т. є. класти її вартість як раз на зломаний шеляг, — такі мужики, а за ними нерідко і інтелігентні провінціали висказувалися навіть против усякої „програми“, бо-ді від програм і йде все лихо, а домагалися згоди *sans phrase*, без ніякої програми!), виображали собі досить іділічно: дві-три точки як найзагальніші, котріб на практиці ні до чого не обов'язували і нічим нікого не вязали — щоб тільки була згода!

Чи диво, що така віра в магічну силу слова „згода“, як і всяка інша наївна віра, мусіла doprowadити до того, що по першій не зовсім удачній пробі наступило розчарування, за котрим колиб не наступило ще повніше зневіре? При першій пробі роблення згоди показалося, що за остатні роки між Русинами всяких відтінківросло стільки взаємного недовіря, упереджень, ураз, а то й справдішніх різниць в поглядах, що до якої небудь одноцільної акції дуже тяжко їх подвинути. А головне показалося, що хоча загальна наших людей на провінції ще не перестав любити шумні фрази, сентиментальні викрики та удавану чи щирі сердечність, то все таки і в Львові і на провінції є вже досить значне число людей, котрих на такі ораторські штуки не візьмеш, котрі вміють холодно розкусити те, що їм оратор горячо подає, а розкусивши вміють розрізнити ядро від лушпиння.

В протязі півтора місяця (від 2 лютого до 19 марта) відбулися у нас під окликом згоди два зїзди мужів довіря, скликані ріжними людьми, не однакові що до числа учасників, не подібні один до одного з погляду на хід наради ані на їх предмет, ані на їх остаточний здобуток, та все таки зїзди, котрі оба разом треба вважати не тільки характерним сімпомом часу, не тільки об'явом загальної реакції проти новій ери, але по нашій думці кроком, хоч і невеличким ще, до справдішнього поєднання Русинів пра одній політичній роботі. Може ми в тій надії й помиляємось — недалеке будуще се вкаже. Та в усякім разі і задля характеру тих зїздів, і задля ролі,

яку відіграли в них члени нашої радикальної партії, ми повинні дати о них читачам „Народа“ по змозі докладне справозданє.

II. Перший зїзд, на 2 февр. скликаний був, як уже звісно, членами нашої партії. Ми запросили невелике число людей, поперед усього послів, котрі займають незалежне становище, репрезентантів преси, і ще декого з видніших інтелігентів обох старших партій, в загальні 24 людей. З сих запрошених прибуло 15 — значить більша половина. Народовці з д. Романчуком усунулись зовсім від участі в тій зїзді, образившись тим, що ініціатива вийшла від нас, а не від них. Аргументовано ще й тим, що на зїзді був запрошений д. Марков, редактор „Галичанина“, а не запрошений посол о. Січинський, і т. і. Що ті аргументи не були щирі, доказує факт, що д. Марков запрошений був і на другий зїзд, скликаний послами, а в першій лінії д. Романчуком, а о. Січинський і на той другий зїзд не прибув (кажуть, що був перешкоджений). *) Може бути, що власне тій абетиненції народовців, заражених духом нової ери (з народовців непричасних до новоєрства був тільки д. Олесницький та ще один священник) треба завдячити те, що зїзд помимо дуже дразливих питань, котрі на ній порушено, відбувся в повній спокійно, гідно і в тій тоні широти та отвертості, котрий один може усунути упередження та взаємне недовіре і закінчився повним порозумінням в тих тісних рамках, котрі собі зачеркнув.

Для в'яснення сих слів ми скажемо ось що. Скликуючи зїзд, ми поперед усього старалися ясно зміркувати, чого властиво можемо по ній націятися. О повній, загальній згоді не було ані думки. Аджеж ми знали добре, що у нас є своя програма, від основних її точок ми відступити не можемо, а перетягнути до неї за пару годин людей інших партій, у котрих є свої погляди і свої програми, ми не мали претензії. Ми бажали тільки дійти до порозуміння в тій точці: чи можлива у нас між партіями і людьми політично незалежними, несервілістичними, з ріжних партій хочби коаліція

*) Інтересно, що у москвофілів не було тої партійної гонорності, що у прихильників Романчука. Москвофіли першим ділом, навіть подякували нам на зїзді за те, що-смо раз пхнули на перед ту справу, та заявили нам, що для доброї справи вони були би зійшлися і не запросили Китайців, не то радикалів. А нам, звісно, те-ж ходило тільки про справу.

М. II.

для спільної праці около якоїсь конкретної, виразно поставленої справи? Многі давніші факти: наші з людьми з інших партій дружні виступи на народних вічах, ухвалюване наших резолюцій, адоптоване значної частини нашої практично-політичної програми москвофілами і народовцями, спільна праця москвофілів і народовців по провінції (в Стрийщині, Жовківщині і т. д.) все те заповідало нам, що на се питання можна і від зїзду надіятися потверджуючої відповіді. От тим то ми спокійно і з цілою отвертістю могли приступити до дискусії над сим питанням, чи то, як виражалися бесідники зїзду, могли взятися „усувати камені преткновенья“, що стоять на заваді консолідації руских сил політичних. — І. Ф.

*) Про зїзд 2 февраля с. р. варто би написати докладно — такий він характеристичний — та ми мусимо по ньому стати на головні: на справах, які там порушено з різних боків і на ухилах. На зїзді тим порушено три справи, котрі ділять москвофілів, народовців і радикалів, а то: 1) справу віри, церкви і священства, 2) справу рускої національності, і 3) справу православія. Першу і третю справу піднесли москвофіли, в формі інтерпеляції немов би до радикального правительства; другу підніс Др. Евг. Олесьнічкий.

З боку москвофілів піднесено, що радикали виступають протів віри, церкви і священства, понижують повагу його між селянами. Радикали відповіли на се, що вони виступають тільки протів тих попів, що визискують нарід і не то не займаються ним, але й давлять найменчий самостійний, політичний чи просвітний рух між селянами, що йде від радикалів, і при тому йдуть за течіями, що не мають нічого спільного з руским рухом: відриваються від народу — космополітизуються на найгірший лад. С тим-ж понами, що йдуть у купі з селянами до поступу — радикали підуть разом, бож вони й доси все відзивалися з признанем для народних просвітителів із попів: для всяких Григоровичів, Шашкевичів, Наумовичів, Волянських, Давидяків. Остаточо стало на тім (внесок Дра Франка): 1) виступати й далі протів дійсних надужитів серед попів, 2) домагатися від священства, щоби шло солідарно з інтересами руского демосу і як найбільше поступало і 3) в справах віри стояти на ґрунті толеранції, не виключаючи й наукового трактування тих справ з боку радикалів.

В справі православія заявили москвофіли, що фонетика у нас річ шкодлива, бо відриває

селян від церковщини і дразнить їх консервативні чувства, нарешті має й характер політичний, бо нам її накидають силою. То питали радикалів, як вони дивляться на сю справу і чи не попустили би трохи від своєї фонетики? Радикали відповіли, що не можуть відступити від фонетики в своїх виданнях, бо вони завели її самі, ще перед примусом державним і переконані, що для малорускості вона добра. Радикали можуть тільки в загалі виступати протів усякого насильного вмишування з гори в рускі справи, але навіть протів фонетики в школах не виступлять, бо вважають і се за користне для науки. Фонетика у Русинів давна, як письменство, і тільки рутенська ігноранція могла зробити з того таку каламанцію між галицькими Русинами. Опроче радикали вважають справу православія за річ маловажну і бажать для тебе від етимологів такої толеранції, якою визначаються супротивних радикали, що тої справи нігде і не тикають. Фанатизм антифонетичний серед селян — неприродний, викликаний штучно інтелігентними москвофілами — доказ тому те, що усі селяне-радикали — фонетики, — а москвофіли, як люде інтелігентні, власне повинні вменчувати усякий фанатизм серед селян, а не дивитися на те, як ті селяне, за марну букву, відмовляють фонетикам усякої чести і навіть назви Русинів. На друк етимологією хоть одного радикального видання, радикали могли би пристати хіба тоді, як би москвофіли пристали на друк фонетикою хоть одного свого видання. Тільки, як би повстав єдиний орган рускої коаліції, — потребу котрого піднесено з боку москвофілів і народовців, — то радикали не будуть мати нічого протів того, щоби той орган друкувався етимологією.

Народовці і радикали знову стали критикувати москвофілів за їх ворожі відношення до всего малоруского — до малорускої мови, літератури і т. д. Не бажалося від москвофілів, щоби вони зрікалися своїх переконань; нехай критикують навіть самі основи малорускості, та нехай роблять се об'єктивно, достойно, а не так, як теперішні москвофільські органи, котрі ширять фанатизм протів малорускості і передрукуюють напр. з російських газет те-ж тільки лайку протів усього українського. Підписаний завважав, що, по його думці, тут діло не в самостійності, чи несамостійності малорускої нації, а в політиці, і через те поклав від себе таку резолюцію: „Будемо працювати і боротися за політичні права руского

народу, в тім числі й за право свободного розвитку рускої літератури, без огляду на те, що хто розуміє під словом руский: чи тільки малоруский, чи і великоруский, і то і в Австро-Угорщині, і в Росії.“ Присутні москвофіли (Антоневич, Кулачковский і т. и.), з виїмком д. Маркова, прийняли сю резолюцію дуже радо і заявили впрочім, що вони те-ж Малороси, хоть не признають їх національної самостійности від Великоросів, тай обовязалися словом чести, що будуть впливати на москвофільські органи в тім дусі, щоби вони відносилися достойніше і об'єктивніше до малорускості.

Не вважаючи на дразливість усіх порушених справ, дискусія над ними була зовсім поважна і спокійна, так що д. Кулачковский, на прощані заявив: „Се я на перших зборах, де Русини говорили розумно.“

Як сказано, усі ті справи порушені були не нами. Ми думали почати з якого кінця, то є зі стичних точок — тих справ політичних і економічних, в котрих усі партії могли би йти разом, — та ми мусіли займатися становищем до порушених справ, те ж уважаючи порішення їх за усунення „каменів преткновенья.“ Про саму справу солідарної акції між партіями, не стало часу говорити. Зрештою, се був тільки вступний зйїздець для порішення справи: чи потрібна і можлива солідарна акція між Русинами.

Під кінець вибрано було комітет із трьох присутніх, Дрів: Кулачковского, Олесницького і Франка с тим, щоби вони, в розуміню зо своїми партіями, скликали як найскорше ширший зйїзд мужів довірія, при чому кожда партія мала сама вибирати своїх репрезентантів, що мусіли бути запрошені.

Та поки комітет той узявся до роботи, — посла: Романчук, Телішевський, Окуневський, Король і Рожанковский*) вважали за ліпше випередити зйїзд, заініційований радикалами, і скликали від себе зйїзд мужів довірія, при чому запросили і д. Маркова, і наша Рутенія мала приємність бачити секретарями того зйїзду двох найбільших політичних ворогів — дд. Маркова і Белея, що сповняли свої функції в повній згоді і єдності. Для комплекту не ставало тільки редактора радикальних газет, та він не мав щастя попасти між 300 запрошених „патріотів, людей дійсно заслужених“ і т. д.

*) З них перші три були нами запрошені на наш зйїзд 2 февраля, та на зйїзді був тільки д. Окуневський.

Виходить, що я у запрошуючих на гіршім щоті, ніж д. Марков. Опроче в сій елімінації нема нічого дивного: вона як раз вірна і традиціям рутенської толеранції до руских радикалів раціоналістів, і опортунізмів хвилі і, по моему, вона — завдаток на ціну згоди з радикальною партією. Біда тільки, що напрямком, вилімінований запрошуючими, не такий то слабкий, щоби пропав, серед „згоди“. В усякім разі, радикали заслужилися тим, що нагнали народівців і инчих до скликання зйїзду.*)

М. П.

III. Другий зйїзд відбутий д. 19 марта богато де в чім ріжнився від першого. Поперед усього був далеко численніший. Хоча з запрошених 300 людей прибула хіба третина (около 120), то все таки учасників було за много на те, щоб можна було провадити зовсім спокійну і отверту дискусію про дразливі справи, а за мало на те, щоб ухвали того зйїзду могли мати яку небудь обовязуючу міць для загалу Русинів. В загалі сказати треба, що коли ініціаторам сего зйїзду, послам Романчукові, Рожанковському, Телішевському, Королеві і Окуневському ходило о те, щоби зйїзд справді сотворив спільну основу для порозуміння всіх Русинів, то вони поступили собі о стілько цевідповідно, що ігноруючи всякі партії віднесли ся просто до одиниць і таким способом зібрали людей, з котрих кождий міг говорити за себе, але говорити ані рішати іменем партії не мав права. Ініціатори зйїзду мабуть думали, що таким способом обмине ся дразливий момент партійних ріжниць, що „апелюючи — як виразився д. Романчук — від партій до загалу“ дасться створити щось середнього і сильного. Зйїзд переконав їх, що се була помилка, бож очевидно кождий его учасник, йїдучи на зйїзд, привозив на него й свої партійні погляди та переконання, а дехто — власне посол д. Кулачковский — прибув прямо з мандатом — промовляти іменем старорускої партії і єї органу „Русської Ради.“

Заким подамо троха докладніше справоздане з ходу нарад зйїзду (в чім нас, розуміє ся, випередили щоденні часописі), скажемо ще декілька слів о присутніх і неприємних его членах. З ініціаторів зйїзду були всі, крім посла дра Окуневского, котрому в ту пору вмерла сестра. Надто явилися оба послы селяне Гурик і Барабаш, а також послы Вахнянин і Барвінський, котрі, як виразило ся одно щоденне письмо, були на зйїзді предметом голос-

них овацій — тільки в від'ємнім напрямі і не дожидаючи кінця повиходили з салі. Був також і удавав дуже вдоволеного посол Охримович, одинокий на всім світі посол, до котрого не прилипають ніякі закиди, від котрого ніхто не вимагає ніякої діяльності, ніяких переконань, ніякого становища. Більшість присутніх ставили священники, але провінційнальні; із львівських був мабуть тільки один. В загальні із львівських інтелігентів було мало; їх і запрошено всего щось 20; видніших народовців львівських можна було почислити на пальцях одної руки. В дискусіях крім послів особливо живуча участь брали репрезентанти Стрийщини (о. Давидяк, др. Олесніцкий) і Перемишчини (др. Кормош, др. Стахура).

Що до неприємних, то тут поперед усього треба зазначити повну абстиненцію цілої гр. к. єрархії церковної. Не то що жаден з запрошених єпископів не прибув, але жаден не вислав свого делегата. Не поприходили й достойники капітул, хоча дехто й обіцявся. Були вісти, що на їх неприхід впливали звісні сфери, неприхильні самій ідеї з'їзду. Так само не прибув ніхто з запрошених із Станіславова ані з Тернополя; ці два міста можна нині вважати опорами новітньої ери чи властиво політики д. Барвінського.

Наради з'їзду відкрив короткою промовою д. Романчук заявляючи, що ціль з'їзду є „сполучення сторонниць“ і що запрошуючи учасників не зважано на сторонництва, до яких хто належить. Запевняв о своїх щирих намірах і просив о одвертість і добру волю в нарадах. На пропозицію д. Романчука вибрано провідником нарад посла Рожанковського, заступниками послів Телішевського і Короля, а на секретарів покликав провідник редакторів Белея і Маркова.

Не в добру хвилю д. Романчук поставив внесок, щоб для скорочення дебати ухвалити, щоб ніхто не говорив довше над 10 минут, а тільки референти щоб могли промовляти довше. Зараз над сьм внеском вивязалася довга і досить безладна дискусія, котра очевидно не довела ні до чого крім втрати часу а скінчилася тим, що д. Романчук узяв назад свій внесок, а зібрані й без ухвали зробили те, чого він жадав.

Перший забрав голос д. Романчук як референт справи. Зміст єго промови поданий найобширніше в „Галичині“, приводимо тут після єєї газети з деякими поправками. Згадавши про найбільше лихо Русинів — усобиці,

котрі підкопували Русь ще за часів князівських, а опісля в часах козаччини, бесідник схарактеризував відносини перед падолістом 1890 р. — на око гарні, але на ділі не дуже приємні, а відтак розповів „о скільки мож об'єктивно, одверто та без нарушування осіб,“ історію тзв. нової ери. Правительство обернулось до декотрих осіб з предложенєм, що воно готово прихильно відноситися до Русинів, коли рускі послы прилюдно заявлять, що вони не стоять на такім становищі, яке правительство вважає для себе ворожим. Люде, до котрих правительство обернулось з таким предложенєм, поставили від себе домагання, котрі би принесли пожиток усім Русинам. Ходило о зміну дотеперішньої системи правительственной супротив руского народа, о перенесення наших людей з західної Галичини, о пошанованя нашої мови і письма, о основаня рускої гімназії в Бучачі або Чорткові, до котрої могли б ходити і ученики інших народностей і т. і. Обіцяно нам сповнити ті жагання — розумієся, поступенно, і на тій основі міні поручено було проголосити в соймі при бюджетовій дебаті відповідну заяву. Лихо, що переговори з правительством протяглися так довго, що о їх результаті я дізнався о год. 10 рано, а о 11 мусів уже сказати промову і тому не міг уперед порозуміти ся з моїми клубовими товаришами. В загальні промову мою тодішню зрозуміли гірше, ніж я думав. В переговорах з правительством ніхто з нас не думав о особистих або партійних інтересах, а тільки о інтересах загалу. Ми думали, що здобувши від правительства певні уступки, тим склонимо й решту товаришів і всі партії, що підуть за нами.

Надії наші не сповнилися. Правительство не додержало того, що обіцяло. Замість 8 чи навіть 10 мандатів до ради держ., котрі нам обіцяно, дісталось нам лиш 7, тай то не все таких людей, яких ми собі бажали. Замість самостійної гімназії в Чорткові або Бучачі одержали ми паралельки в Коломиї. Замість утравістичної семінарії учительської з переважним характером руским в Самборі ми дістали семінарію з характером польським тай до того ще з директором, против котрого Русини найбільше виступали. Система правительственная супроти Русинів зовсім не поліпшила ся (голоси: Погіршила ся!).

В р. 1892 була депутація у намістника. Все те єму виложено і заявлено, що коли правительство своїх обіцянок не додержує, то й Русини не будуть стояти при умові. В наслід-

док того я зазначив сю зміну в промовах у парламенті, а надто внесено дві інтерпеляції: в справі еміграції селян і в справі звісного рескрипту проти духовенства.

В соїмі тимчасом давній спільний клуб розбився, повстали два клуби, і хоча в справах практичних поступали солідарно, то всякі переговори, щоб їх опять поєднати, не доводили ні до чого. Та все таки результат був такий, що серед тих переговорів оба клуби звільна зближались до себе, і хто знав, як би сесія соймова була довше потривала, може б були ми на отсім зборі виступили з чимось певним, з готовою основою згоди. Та коли се не сталося, ми скликали сей зїїзд, щоб він довів до кінця діло розпочате в клубах, і пропонуємо єму „проект спільної основи“, котрий є результатом нарад і компромісу послів з обох партій. Проект сей прошу прийняти без зміни.

Над сею промовою не було ніякої діскусії. Всі почували, що д. Романчук не говорив тут як історик нової ери, а більше як дипломат, котрий ходить довкола правди, але з далека. Пригнетений настрій, язич викликала ся промова, перейшову велике роздрознене, коли на інтерпеляцію одного з присутних д. Романчук схарактеризував ріжницю поглядів, які зарисувалися між рускими послами в раді державній, де нема ані москвофілів ані радикалів. „Одні стоять за опозицією против правительства, другі за політикою вільної руки, а треті кажуть, що Русьни за слабі, щоб могли ставитись против правительства, значить повинні держати з правительством, а так може борше дещо осягнути. Що до себе заявляю, що я на сю остатню політику ніколи не піду і рішучо противлю ся тому, щоби з гори кидати оружє і здати ся на добру волю правительства. Прошу зібраних, щоб висказали ся, що гірше: чи щоби клуб у Відні розбив ся, чи щоби лишився в цілості і пішов за напрямом тої третьої політики?“

На се питанє зібрані закричали, що ліпше вже, щоби клуб розбився; за задержанєм солідарности при таких умовах не піднеслася ані одна рука. З поміж присутних посипались при тім острі докори на адрес послів Барвінського і Вахнянина; посол Король в досить різкій і горячій промові сказав, що не тільки зібрані тут, але і весь руский народ не годиться на політику тих двох послів і завізав д. Вахнянина, щоби той перед збором пояснив свою політику. Крики обуреня після сеї мови трива-

ли кілька хвиль. Д. Вахнянин встав і заявив, що він готов усе пояснити, „і ті дикі гуки — додав спокійно — що тут лунали, мене зовсім не змішують“. Бурливу сцену, яку викликала ся провокація, не легко описати. Значна часть присутних, особливо священники, позривалися з місць. Крики: „Ганьба! До кляси! Він гадає, що ми ученики! То не гуки, а голос болю і жалю!“ і т. і. заглушили і перервали мову д. Вахнянина. Він довгу хвилю стояв на естраді і слухав тих окриків звернених против него. Може при тім єму згадалося, як то в 1890 р. в тій самій салі зібрані члени „Народної Ради“ оплескували его як тріумфатора, а тикали пальцями в очи от хочби пишучому отсі слова за те, що важився мати відмінні, не новоєрські погляди. Еге-ж! не тільки лівчина, але і руска публіка „е mobile“. Консеквенція добра річ, але йдучи надто консеквентно стежкою нової ери заходиться в такі петри, що й свої своїх перестають пізнавати! Підчас крику у-прошував д. Романчук присутних, щоб заховалися прилично і спокійно, та се не помагало, поки в кінці пос. Король не взяв назад свого зашиту до д. Вахнянина, відкладаючи его до точки 5. порядку дневного. Розуміється, що ані д. Вахнянин, ані д. Барвінський до тої точки не чекали, а швидко опісля вийшли геть.

Тільки тепер приступлено до загальної дікусії над предложеними зїїздови „основами згоди“. В генеральній дікусії між іншими др. Данилович в сімнатично прийнятій промові згадав про попередній менше численний зїїзд, бачучи в нім і в ході его нарад доказ, що всі щирі патріоти у нас бажають згоди і що згода така у нас можлива.

В дікусії спеціальній над першою точкою проявилися значні ріжниці поглядів, так що заносилося навіть на те, що зїїзд буде мусів розійтись зовсім ні на чім. Д. Романчук предложив таку етілізацію тої точки: „Стоїмо на основі національної програми Головної Ради Рускої з р. 1848 і хочемо, щоби наш нарід розвивався яко самоетійний нарід славянський, остаючись при вірі і обряді своїх батьків, вірний австрійській державі і цісареві“. Супроти сеї етілізації пропонувала стара партія ось яку: „Стоїмо на основі національній і хочемо дальше на ній розвиватися яко політично самоетійний в Австрії нарід, остаючись“ і т. д. Іменем тої партії посол Кулачковський в довгій промові не стільки боронив сеї другої етілізації, як радше критикував Романчукову. Коли помімо довшої дікусії обі ті сторони не мо-

гли погодитися, д. Франко скритикував стілізацію старих, закидаючи їй неясність, але разом заявив, що й против стілізації д. Романчука мав би багато замітити. Щоб усунути сю кість незгоди, він радив зовсім опустити сю точку, а зачати слідууючу тільки декларацією: „Ми Русини галицькі.“ Сей внесок зразу визвав сміх, усі вважали єго за Witz, та швидко з ріжних боків почали з ним згожуватися. Але д. Романчук заявив, що декларація о народності мусить бути, що від неї відступити не можна, хочби зїїзд мав розбитися. Почалися знов довгі і втомляючі дебати, о. Давидяк трібував щастя ще з іншою отілізацією, та вона нікому не догодила. В кінці на внесок дра Короля ухвалено відложити дальшу дебат у рішене сеї точки на кінець нарад і приступити тимчасом до дальших точок „основи“.

Ті дальші точки були такі: 2) стоїмо на основі конституції і будемо стремити до переведення в жите запоручених нам конституцією прав, а головну увагу звернемо на потреби нашого селянства і міщанства (принято одногласно без діскусії).

3) Хочемо сконсолідованя всіх руских сил на народній основі до спільної органічної праці, а в потребі до енергічної оборони — прийнято також однодушно. Коротку та горячу дікусію викликало тільки жаданє посла Кулачковського, щоби пропустити слова „на народній основі“, та по поясненю д. Франка, що тут розумієся демократична, не напр. шляхецька основа, посол Кулачк. від свого жаданя відступив.

4) Хочемо повної автономії нашого народу і усуненя всякого посторонного впливу на внутрішні справи єго — прийнято однодушно з додатком д. Кулачковського: „а в тій цілі або заміни автономії країв автономією народностей, або виданя закона о народностях.“

5) Будемо лучитися з такими елементами, котрі займають справедливе становище супроти руского народу або в загалі прихильні суть для люду. Супроти правительства і верховодячих тепер партій будемо стояти на становищі відпорнім, доки не зміниться теперішня система супроти Русинів. І сю точку прийнято однодушно, а після досить довгої дікусії уділено вотум недовіря послам Барвінському і Вахнянинові за їх політику, хоч деякі учасники зїїзду промовляли против сего доказуючи, що зїїзд для такої ухвали некомпетентний.

Щоб дійти до якогось кінця з першою точкою, поручено всім тим, що ставили внески

і поправки, отже дд. Романчукови, Кулачковському, Франкови і о. Давидякови порозумітися і устілізувати єї так, щоби зібрані могли єї ухвалити. Та коли зарівно д. Романчук як і д. Кулачковский заявили, що від своєї стілізації жаден не відступить, і сей спосіб не довів ні до чого. Вибраний референтом тої комісії д. Франко поставив від себе внесок, щоби зїїзд поручив сю справу комісії, котру й так треба буде вибрати для виробленя програми акції, бо те, що тут ухвалено, се тільки загальна декларація, а не програма. По довгім ваганю, по горячих та безхосенних промовах деяких народовців, щоби зїїзд таки прийняв першу точку в стілізації д. Романчука, зібрані остаточно згодилися (більшістю голосів) на внесок д. Франка і поручили послам ініціаторам зїїзду, щоб вони вели сю справу й далі і утворили з себе з прибранєм ще 5 членів комісію для стілізації першої точки, виробу програми спільної акції чи організації і скликаня другого зїїзду мужів довіря. На тім наради й закінчилися.

Ми надіємось, що про діло розпочате тим зїїздом, про єго наслідки і про вражінє яке він зробив на своїх і чужих, нам прийдеся ще нераз говорити, і для того тепер кінчимо тим справозданєм, додаючи хіба ще те, що вибрана зїїздом комісія зараз в кілька день опієла відбула засіданє і уложила таку стілізацію першої точки, на котру по нашій думці всі три партії могли би згодитися. Чи згодяться — покаже недалеке будуще.

Ів. Франко.

Наші віденьські товариші просять нас оголосити ось яку телеграму, вислану ними на зїїзд мужів довіря 19 марта: „Бажаємо рішучости і успіхів. Нехай нинішні збори стануться засновком до організації Русинів задля боротьби о визволенє австрійської частини малорускої нації, на основах політично-адміністративної автономії, конституційних свобод і соціальної справедливости“.

Від д. Драгоманова-ж ми дістали після того, як передущий лист був зложений, ось яку увагу, с котрою ми те-ж годимося вповні:

„Поки що зїїзд 19 марта поручив 5 послам ініціаторам за помічю ще 5 членів, котрих вони собі доберуть, „устілізувати“ § 1 предложених тими послами пунктів згоди. Як можна „устілізувати“ явні незгоди між москвофілами і народовцями в справі етнографічній, і між народовцями і радикалами, котрі хотять рішучого розділу політики від етнографії і релігії, — ми не розуміємо. Тут можливо лишень одно: признати широку толлеранцію для не-

згідних етнографічних і релігійних думок, — і устільзувати думки лишень згідні, політично-соціальні, подібно до того, як се признано було на зїзді 2 фебр. Всяка инша стільзація буде самообманом або взаємним обманом партій, котрий зразу ж і увірветься.

В усякім разі треба б, щоб наші децември скорше опублікували свою стільзацію, щоб єї зарані могла обєудити громада перед дру-гам зїздом.

Моя бродєска Одїссея.

(Конець)

З війни, котру протів моїх агітаторів і відозв вели жандарми, секвестратори і т. п. ще в ночі перед самими виборами, видно, що сторонники д. Барвінського ще й тоді боялися моєї кандидатури.

Тільки-ж та боязнь була зовсім лишня і староству повелює незабаром зовсім зананувати над виборами й виборцями. На те й істнують у нас посередні вибори. У невеличкої кунки виборців-селян, відділених на той час від маси, звичайно рішають не переконання, не ідеали, не економічні інтереси маси, і навіть не симпатії, чи антипатії до особи кандидата, — а зовсім реальні річі: боязнь перед староством і инчим начальством та особиста користь. Отжим то в Галичині майже скрізь по селах вибирають послом того, кого хоче начальство, або краще пануючі верстви. В Жовкві так вибрано було старосту Лянікевича, і зараз ті самі виборці вибрали Вахнянина, як тільки того захотіли власти; та що казати: в тих самих Бродях і Камінці вибрано так самого д. Барвінського послом у Відень. Правда, сим разом селянска опозиція в Бродях дуже бадьорилася протів д. Барвінського: вибрано виборцями переважно самих селян є тим, що вони зовсім незалежні й певні. Але-ж крайня бідність селян у бродєскім повіті, сиролетаризованих великою панєскою власністю і залежних від нєї, деморалізація їх і повний брак економічної організації — були добрим ґрунтом і для виборчої деморалізації. А тут ще й серед самих членів селянського комітету не було ні ладу, ні чесноти. Не диво, що повага того верховного виборчого тіла перед виборцями падала чим раз більше, і що тим способом виборці врешті не чулися обовязаними морально перед ніким і нічим.

Вище ми навели деякі приміри ханчливости самих членів селянського комітету. Яка страшенна була жадоба грошей у тих людей, мені стало видно зараз після мого приїзду в Броди. Ого один из найчільніших членів селянського комітету заявив, передомною і моїм молодим товаришем, що поїде у Львів до Барвінського і митрополита та вицурить у них гроші, буцїм то на агітацію за Барвінським. Слухаю-

чи того чоловіка, як горяче він розвивав свій плян, я серед скаженого сміху, став єму казати: „Еге-ж кажу: добудете великі гроші і вкїєте їх на агітацію за радикальним кандидатом“? „А вже-ж, каже.“ „Ну, то певне й на дорогу гроші добудете від старости?“ „А бігме, що дасть!“ І на другий день, той чоловік на серію став вибиратися у Львів по золоте руно, та я єму завважав те-ж на серію, що за те він може тяжко відпокутувати, бо се-ж чиста ошука. А все-ж таки я не певний, чи не був він у д. Барвінського, бо щось зо два дни я єго не бачив у Бродях...

І чим ближе було виборів, тим дужче стали пробуджуватися в виборцях і в певних членах селянського комітету самі низькі інстинкти. Писарь-шпїон кїдався на всі боки, мов скажений, і рвав гроші, відки міг — на мій сором, він і в мене вирвав 5 гульд. під видом, що найме салю на збір селянського комітету, для рішення у справі відозви єго за мною. „Ви, каже, в загалі мусите вважати, бо з передвиборчими зборами в театральній салі щось крутять. От ще раз лотри! А тут крайна пора рішитися на одного кандидата.“ „Рішайтєся, кажу.“ „Або ви, або Барвінський!“ — каже, — один з вас мусить зречися!“ „Идїть, кажу, переконайте Барвінського, нехай зрече ся.“ „А конче треба щось робити.“ Він так горяче — до плачу став клястися про свою вірність моїй кандидатурі (при чому й цілував мене по руках, і робив се так довко, по акторски, що я майже ніколи не вєпівав ухопити руки). про те, що він до загину служити ме радикалам, — що я не міг дивитися на єго слзно-унижену фігуру, та ще й одягнуену по шляхоцки, — і з дуру пнув єму в руку 5 гульд. та не через те, щоби єму вірив, а для того, щоби єго більше не бачити, бо він мені страшенно доїдав і перешкоджав своїми частими візитами. І справді, почувши в руках гроші, він вилетів від мене — і тільки я єго бачив! То було коло полудня 14-го февраля, то б то не задовго до передвиборчих зборів, про котрі розказано вище...

Инчий член селянського комітету — господар из Понякви великої, узявся до діла не так горяче, та за те певніше. Він потихоньки, лисиччиним голосом став розказувати мені, як то він розбивався за моєю кандидатурою — та так ширю, так ревне, що я єму зразу повірив і дав кілька гульденів на частунок для тих виборців, є котрими єму треба буде поговорити при склянці пива. Тут же я єму став толкувати, які то гроші. „Я, кажу, бідний; товариство „Народна Воля“, що мене рекомендувало, іще бідніше; мені дати 5 гульд. из товариських грошей, значить скривдати 100 людей (вклади по 20 кр. у рік). Ми — партія бідних людей, ми беремо добрим ділом, а не грїшми“. „Та я то каже, знаю; але власне, каже, тому, що ми йдемо за правду, нам 5-марєньськими можна зробити то, що другому тяжко і за 500 — а такий малий видаток конечний“. „Добре-ж, кажу, але знайте, що се гро-

ші кєрєаві і що більше я нікому не дам, бо не маю". Він відійшов, немов переконаний про мою бідність, але через час привів мені свого товариша, виборця, кажучи, що вони оба розпинаються за мною і нагло — очима і натаками — домагаючися грошей. Я сказав, що більше не дам, і мої герої відійшли, засмучені. Тільки-ж незабаром опять приходить той-же виборець із листом від свого товариша, де він мені пише, що відобрав уже 35 карт легітимаційних від виборців (власне так роблять непевні агітатори, підставляючи опієся до голосованя инчих) і ще, каже, відбере чимало, аби тільки я прислав на те гроші. „Скажіть, — кажу, — вашому товаришеві, що я на таке не дам грошей, і нехай зараз повіддає усім легітимаційні карти, бо то кремінал!" Слово „кремінал" мабуть заїмпонувало п. виборцеві, і він уже не показався у мене. Але-ж єго товариш таки причепився до мене на дорозі, коли я вже після опівноччя перед самими виборами, вийшов на місто, поглянути, що там робиться. Він опять став мені толкувати про виборців, котрих можна мати, але стрітивши по дорозі якихось панків — очевидно грошодательних сторєнників д. Барвінеского — він раптом, не кажучи й слова, скочив від мене до них, зо словами: „радам до нєг рапу!" і зовсім покинув мене. Та через пів години знов явився у мене в готелю, кажучи, що має для мене 43 виборці. Я не відповів на те нічого, а тільки запитав, кого то він стрітив на дорозі, на що він, не надумуючися, відповів: „То нові виборці" (то б то рускі хлопи!). Він ждав відповіді на свою пропозицію, колиж я єму рішучо заявив, що нічогосінько не дам, він остатний покинув мене, пішовши туди, де було більше притягаючої сили.

З примірів, наведених горі, легко догадатися, що то була за притягаюча сила. Тої ночі відвернулися від мене рішучо усі, не вважаючи на сімпатії до мене особисто, до товариства, котре мене рекомендувало і до моєї кандидатської програми, ані на обіцянки і слова честі. Значна частина виборців і більшість членів селянского комітету заквартирувалися у д. Должицкого, де цілу ніч „загрівалися" до передстоячої битви, — але-ж переважна більшість виборців потягла до Європейского готелю, до табору прихильників д. Барвінеского, — між котрими були й урядники в уніформах, — і так там собі засмакувала, що вже й не рушилася відти до самісєньких виборів. Там захоплено і мого фактора з Поникви...

Я сказав, що мене покинули усі. Та ні, не всі: до мене прийшов, пізно після о-півноччя, Василь Нечай, тоді найревніший прихильник кандидатури д. Должицкого — заночувати і ще попросив мене заплатити єму вечеру, бо він, мовляв, дуже голоден. Я, — віддячуючися д. Должицкому за вечірїше, — прийняв, нагодував і напоїв єго агітатора, а він, просявшись у мене, раненько встав і знов пішов агітувати за Должицким. Я вже казав, що з Василем Ничаєм я найбільше толкував про

аграрні справи; він зо мною дуже сімпатизував і, бачилось, був зразу за мою кандидатуру. Та після того він (і один він) отверто став казати мені, що держиться кандидатури Должицкого. „Протів вас, — каже, — попи бунтують нарід, а зрештою: чому ми перші маємо вибрати вас — нехай вас вибере перше який инчий новіт". Я відповів, що то-ж була би честь для них, що перші пізналися на такім Антихристі таї вибрати єго послом. І став я єму викладати усю свою душу: хто я? що перебув? за що боровся і борюся? що думаю робити, яко посол? і т. д. Зрештою, кажу, вже тим одним, що вибразилисте до сойму рішучого радикала — ви проломилібисте усю виборчу практику серед селян, далибисте знак до отвертої виборчої боротьби селян під новим прапором, помогли-бисте нам перевернути верхи дном усю руску політику". Слухає мій Нечай, розуміє, признає, сочувствує, аж слєззи єму стають ув очех, — а все таки думає про Должицкого, котрого ставить ні-во-що...

Рано, перед виборами, д. Должицкий представився мені в цукерні, перепрошуючи мене за снішне. „Та то, кажу, байка; воно між Рутенцями річ звичайна" — думаю собі. Ми пішли на поле битви — перед староство: я — певний, що не дістану ані одного голосу, Должицкий — певний, бачу, що буде вибраний. Перед староством було тихо, мєв у гробі, неважаючи на гурму людей. Виборці, невеселі і погнучені, ступали в староство, і ще більше прибиті вертали відти. Справді „вибір відбувся без прєсєї", як каже на правду „Правда", за жартом „Галичанина": виборці вже де того були оброблені принаднішими способами, до того піддалися, що не показували й виду протівєнства, так й не треба було зичайної в наших виборах прєсєї — усе пішло гладко, і в результаті вийшло: Барвінеский дістав 185 голосів, Должицкий 17, я не дістав ані одного голосу, а 36 виборців здержалося від голосованя.

Прихильники Барвінеского лїкували, що так легко сповнилася їх нелегка завдача; в мині не появилєся і тіни жалю, овшїм я навіть був подекуди вдоволений, міркуючи, що не називав би ся Павликом, як би був дістав хоть один голос; за те Должицкий і єго близчі прихильники були вдарені, мов громом. Ніхто з них не надїявся такого скандального результату. Вийшло, що більша частина навіть найпевніших виборців — тих, що ще в ночі піли у Должицкого і присягали, що будуть на него голосувати — зрадили єго найбезчільніше і голосували на Барвінеского. До чого впали народовско-оппозіційні і москвофільскі виборці, можна буде бачити найкраще на ось-якім примірі: „Як ся маєте? — запитав я селянина Мартищука, народовця, одного з найрізких бесідників на вічу 1891 р., чоловіка, котрого тоді правительственный комісар мало не арештував за крайности і від котрого д. Барвінеский був би відхрєстився руками й ногами, — „щож? питаю, голосували?" „Голосував,

каже. „А на кого?“ Та на Барвінського, — відповідає він радісно. „Так?! — обзиваєся на те его сусід-москвофіл, те-ж виборець, один из найтвердших прихильників Должицко-го, що впрочім забігав і до мене, — то ви на Барвінського голосували?! Красно!“ „Во, во! а ви-ж не на Барвінського голосували?!“ „Що? що? я — на Барвінського?!“ „Таже я видів вас у салі і чув, на когосте голосували — не запльовуйте мені очей!“.... Та, що тут казати — коли на бік Барвінського перейшов і звисний боритель за Ъ, Ї і Ъ, віршороб Третяк — столи і утвердження москвофільства не тільки в бродскім повіті, а на цілу Галичину...

„Бійтеся бога! бійтеся бога!“ — застогнав Василь Черняк, забігаючи до мене, до готелю. — „Тільки труду, тільки... і на що?! Вибралисмо на виборців самих селян: гадали, що то люде незалежні, певні — а то сволочи! йой, я умру зі встиду!“ Він закрив лице руками, упав на крісло і сплякнув...

Я йому сказав, що при такім поступованю і не могло вийти инакше, і що коли селяне бродского повіту хотять на далі виходити при виборах с честю, то провідники їх мусять рішучо скритикувати отсі вибори тай більше не запутуватися в таку погань. На прощане, я завив Василю Чернякови усі примірники славетної відозви не конче славетного селянского комітету, та попросив передати єї всю д. Карчемному, на пам'ятку, — і поїхав. Пройіжджаючи попри староство, я побачив, на чистім виборчім полі, найчільнішого члена селянского комітету, невідно-вільного шпіона, що, увесь сияючи, біг до староства, — очевидно-ки по.... похвалу за те, що поміг побідити Барвінському. На мене він навіть не звернув уваги, хоть і зоглянув мене. Зараз, на другій улиці я побачив Михайла Гаврилюка, що десь тільки тепер появился на світлі. Він немовби вітає від староства, сумний, зо снушеними в земтю очима, так що й світа божого не бачив. Я згадав, що мені мої коломийські товариші телеграфували, щоби я зрікся в его користь; згадав і те, що я того не зробив, — і мені стало жаль старенького, жаль тим більший, що я може й неслухно повірив був тим, котрі казали, що він зрікся своєї кандидатури в корясть д. Должицкого, для особистої корясти. А тут ще за ним іде й жінка его — невідлучна товаришка его навіть у патріотичних справах — велика рідкість між нашими селянами. Я згадав сцену в Народній Торговлі 1891 р. як та жінка стояла коло него й тоді, коли він горяче боронив етімології та церковщини, — і мені стало жаль і того, що тільки жару тратить наш селянин на такі марні справи....

Дорогою, тай серед самих бродских злиднів, я нераз питав себе: чи можу я кинути каменем у бродских виборо-робців-селян і самих виборців? І я по совісті, завше мусів відповісти: ні! Чи в загалі люде бродского повіту могли розбиватися за яким-небудь опозиційним кандидатом — будущим послом? Чи

бачили вони яку-небудь реальну користь хоть-би від небіщика Сірка — окрім того, що він у соймі німо подавав свій один голос за селянські інтереси, і німо, без програми держався с селянами дома? Чи між усіма теперішними рускими послами вони бачать який-небудь лад, яку-небудь одну провідну думку, та характерність? Чи є між теперішними рускими послами бодай один такий, котрого можна би назвати дійсно народним послом і добрим політиком? Чи бодай один из них потрудився коло вистудювання гірко-го стану людей хоть у своїм повіті і чи виставив у соймі образ нужд і кривд того повіту? Чи подав він на те який певний лік? Чи радився він стало людей свого повіту, а бодай чи розказував перед ними те, що там робилося у соймі? Чи бодай один из наших послів знісся на становиско сучасних реальних потреб нашої країни, матеріальних і моральних, і чи висказав ті потреби хоть найзагальніше? Чи боронив він інтересів народу стало, консеквентно, горяче, а бодай чи чув їх, чи розумів і чи зробив що-небудь для того, щоби передати ту свідомість і народови? Чи появил він перед народом що-небудь таке, чим би нарід міг одушевитися і за що за него варто було би наставити хоть-би й житє? Чи люде Галичини в загалі бачать яку-небудь полєкшу для себе від сойму? Чи вони знають бодай, що таке той сойм і яка вага его для краю? Чи хто — ну, бодай з більше просвічених польских послів представив коли народови вірний образ розвитку нашого сойму, від самого початку его істнования, тай теперішного стану сойму, з его добрим й лихим боками? чи нарід бачить у соймі яку-небудь певну всестанову провідну думку? Чи бачить він яку-небудь реальну вартість для себе з усієї галицкої політики? Чи богато руских кандидатів працює коло того, щоби усе те сак-так пояснити народови? Чи в загалі богато світлих Русинів працює для дійсного політичного усвідомлення народних мас? Чи 4000 наших пошів і тисяча нашої світової інтелігенції, за десятки літ конституційного життя в Галичині, утовкмачил в голови народних мас бодай розумінє про вагу виборів до сойму?

Ні, ні, й ні! А коли так, то ніщо дивуватися, що переважній більшості народу, сойм і его члени байдужні, та що й більшості виборців усе одно, кого вибирати послом, а коли вибирати, то вже краще того, за котрого дають гроші, чи що инче, або бодай того, за котрого нема клопоту від місцевих властей, вагу котрих люде по селах чують на собі раз-у-раз. Адже-ж послы рускі тут найменше заступають і боронять селян...

Найменше я виную людей бродского повіту за те, що не вибрали мене. Правда, я обіцяв, що буду раз-у-раз порозуміватися з ними що до моєї діяльності в соймі, тай не так боронити там їх і в загалі робучих людей нашої країни. Я обіцяв їм, що обійду всі села і всі хати людські бродского повіту, спису всі їх

кривди, бажання й потреби і викажу все те у соймі; я обіцяв їм, що, по змозі, зроблю те саме і в інших руских повітах, почавши від Гуцульщини, бо, яко послови, мені й самому буде зовсім вільно робити такі студії на місці таї других буде легше зорганізувати до такої праці (не пошам, та ще й таким страшним, як я — у нас небезпечно робити таке); я обіцяв, що спішу, вискажу в соймі й видам у книжці всі кривди селян, про які тільки дізнаюся; я обіцяв, що в соймі буду боронити і руских і мазурекх селян, і тим причинюся до усвідомлення, до організації їх союзнаї боротьби за свої спільні інтереси; я вказував їм на те, що мігби добре боронити ті інтереси, бо і сам їх розумію і чую, таї маю тут до поміч купку товаришів-спеціалістів, котрих буду радитися і котрі будуть мені помагати в тім, чого би я сам не розумів, або не міг сповнити; я додавав до того, що наше товариство — руска радикальна партія, вже знає добре куди вести селян і вже згорнула під свій прапор чимало руских селян, що певне були би вдячні селянам бродського повіту за те, що виберуть послом радикала; я обіцяв, що буду заступати в соймі інтереси всіх робучих людей, не тільки по селах, а і по містах і фабриках, і таким чином поможу звести до купи селянський рух із робітничим рухом, та придбаю селянам могучого помічника в їх боротьбі за свої права — міських робітників-соціалістів, і то не тільки тут, у нас, а і в цілій австрійській державі; я обіцяв, одним словом, що вжию свого посольського становиска для як найширшого усвідомлення, організації та оборони народних мас у Галичині. І при тому я викладав їм, по програмі рускої радикальної партії, які власне інтереси я висував би на перший плян і які порядки слід би позаводити і в нашім краю?

Чільні люде бродського повіту все те радо слухали, розуміли, хвалили і відгомони того, по відозвам і т. д. хвалили й ширші круги виборців і селян, — але, чи-ж могло те все сильно засісти в їх думці, так, щоби вони могли були піти за мною на пролом проти всіх ворожих сил і покує? Чи могли вони бодай повірити кріпко, що я те все щиро говорю і сповню? (адже-ж вони знали, що кандидати в загальні обіцяють виборцям чимало такого, чого і не думали сповняти!) Чи селяне бродського повіту знали мене добре? чи для пізнання моєї особи й моєї діяльності досить було двох тижнів мого труду і пропаганди, хоть би й як завзятої? чи та пропаганда дійшла і чи могла дійти до всіх селян, від котрих залежали вибори? Правда, чільніші селяне бродського повіту подекуди знали і в загальні хвалили діяльність радикалів на Покутю; але-ж чи знали те й ширші маси селян бродського повіту бодай з наших радикальних видань? Звісно-ні! А коли так, то дивно було би, як би було сталося не так, як сталося...

Та все таки з усього, розказаного мною, різко в очи крайня деморалізація між се-

лянами бродського повіту — немислима в радикальних повітах. У найрозумніших і найенергічніших селян бродського повіту, я не добачив ніякого морального удержу, ніякої доброї і твердої ідеї. „Нема у нас інтелігентного чоловіка, — казали мені чільні селяне, — хоть такого, як був о. Сірко, за котрим би парід міг ити безоглядно“. „А на що вам того? — питаю. Адже-ж се значить: пастух і стадо баранів! А ви виробіть між селянами таку одну думку, таке одно діло, за котрим би мусіли ити всі селяне“... „Одно діло... одна думка...“ тут провідники селян задумувалися. Я про те з ними говорив раз-у-раз, вони казали, що така думка може бути тільки радикалізм, — що селянам бродського повіту нема нічого виходу, як приставати до радикалів. „Але чи можна буде нам при тім — питає мене Василь Нечай — бути і при своїм? чи можна напр. належати до „Народної Волі“ і бути москвофілом?“ Сі слова били в саму суть діла. Я відповів рішучо, що і по духу радикалізму і по статутам „Народної Волі“, зовсім не можна. Мій Нечай упав духом, і я до решти допевнився, що легше верблюдави продіти крізь ушко від игли, аніж москвофілови увійти в царство якого небудь поступу... Справді: що таке москвофілство селян бродського повіту? Я не получив на те ні від кого ніякої відповіді, та єї не важко вивести з того, що я тут розказую. Москвофілство селян бродського повіту не тільки крайне пусте, формальне, але й крайне неморальне. Тай не диво: воно тільки відгомон того москвофілства, що панує в певних кругах львівського генерального штабу. Їго найкраще характеризує те, що як тільки селяне бродського повіту стали постигати тайну тих львівських кругів та показуватися понятиливим учениками їх — ті круги круто обернулися від них...

Я головню й бив у сю найразнішу точку — настоював на тім, що коли селяне бродського повіту хотять стати людьми, то їм треба не-премінно визволитися від усякої економічної залежності від „інтелігентних“ москвофілів і навіть від надії на матеріальну поміч, чи з Галичини, чи відки. Я сказав, що і в Росії тепер люде не дурні, бз от, кажу, навіть правительственный „Варшавскій Дневник“ назвав мошениками тих Галичан, що потратили марне міліони російських рублів, що були прислані на поратунок „братів-селян“.

Чільніші селяне бродського повіту признавали се, та не бачили виходу, бо-ж грошей треба селянам хоть на яке діло — от хотьби на вибори та на аграрні стрейки. „А чи дістали би ми запомогу на такі стрейки? — питає мене один член селянского комітету. Я відповів, що певне дістали би — від робітничих і мужицких радикальних організацій, та, головне діло: сами селяне бродського повіту повинні організуватися, закладати товариства політичні та економічні, то з дрібних членських крейцарів виростуть суми, котрих стане і на стрейки, і на вибори, так що селяне не будуть

потребувати жебрати грошей у аби-яких грошовитих інтелігентних людей та піддаватися їм. А, найважливіше, тільки тоді й зможе виробитися в селянах якась соціальна моральність — почуте, що ратunek для робучих людей в організації власної праці та обороні єї від визискувачів, а не в тім, що їм може капнути з панського стола...

Чільні селяне бродського повіту все те, бачиться, розуміли, потакували мені й обіцяли, що будуть так робити, — та я бачив ясно, що се буде зроблено аж тоді, коли вони плюнуть на своє москвофільство, бо се та чортова дирочка, в котру мусіла би піти їх божка копійчка — порозуміне, що ратunek тільки в радикалізмі... Заслуга радикальної партії була би чимала, якби вона вирвала селян бродського повіту из обійм москвофільської деморалізації...

На відйїзді з Бродів, я поклявся працювати для бродського повіту.

У Львові я стрітився з д. Окуневским. Він, ненадївно для мене, увійшов у амбіцію за мене і за радикальну партію. „Скомпромітувалесте, — каже, — себе і радикальну партію, на віки. Як бисте були вибрані — були бисте славним чоловіком, а тепер що?“ Я відповів, що моя „слава“ не в тім, щоби зараз бути вибраним, а свою завдачу — пропаганду радикальних думок, я сповнив совістно, як тільки міг, серед даних обставин, — і я сучасний. Хіба-ж не так робили напр. німецькі соціалісти, котрі довго падали, поки їх вибрано? Так мусять робити і радикали... А тепер додаю, що коли „слава“ бути вибраним, то Барвінський іще славіщий, бо він був вибраний, не потрудившись і тільки, що я. Неслава була би для мене, як би я, кандидуючи, пожертвував був, для гарних очей виборців або кого, що-небудь из своїх основних переконань, або якби я упав, не мавши за душею ніякої програми праці коло народу на далі, і в загальні не мавши нічого дорожчого над пословане, за всяку ціну. Радикальна партія тут ні при чім: для неї може й був би сором, якби вона була вжила усіх своїх сил для агітації за мною, а я впаав, або, якби то було в якім радикальнім повіті, а не в такім далекім та здеморалізованім повіті, як бродський. Через те, за все, що я зробив, відповідаю я один, бо тільки я один тими виборами займався. Не відповідаю чейже тільки за осередок, де я попав, — за те, що зо мною виробляли члени селянського комітету і другі люди, причастні до бродських виборів. Опроче, я не ховаю в сім оповіданню і своїх промахів, що певне вийшли з того, що я в загальні чоловік, як то кажуть, „непрактичний“, ідеаліст, та ще й такий, що „і з бідом бюся гуманно“, і врешті з того, що я отсе уперше попав у виборчу акцію. Хотіло те мушу завважати, що таких промахів найшлюбиса хто знає, чи й не більше, у першого ліпшого руского кандидата, як би він розказав про своє кандидоване (яже не кажу про кандидоване в сільській курії ичих людей — опис того всего був би один величезний образ галиц-

кої політичної нужди). В усякім разі, я сам не жалую того, що кандидував у Бродах, хотібно через те, що за ті два тижні пізнав людей більше, ніж за попередні дві десятці свого життя...

Чи сповнилося пророцтво д. Окуневського, т. є. чи моя кандидатура помогла побідити Барвінському — про те мені трудно сказати, хоч я готов признати, що воно бодай по часті — так. Звісно, вибір д. Барвінського лих — та мабуть тільки з огляду на той моральний упадок селян, яким д. Барвінський став послом. По за те, у виборі Барвінського, по моему, не тільки нема великого лиха, а є й добро. Раз, що Барвінський, хоч і який плохий заступник селянських інтересів, а все-ж таки він не гірший Громницького, або Должицького, а, для дальшої улоги рускої політики — навіть ліпший. Из Громницького був би безсловесний новоярист, дворолуб, из Должицького — коли не сміхотворний, то те-ж безсловесний москвофіль, яких і так чимало між рускими послами, — і в результаті вийшло би то ж саме посольске лихоліте, та-ж сама хитаннина на всі боки, та-ж сама безбарвність і бездієвність серед руских послів. Барвінський вносить ясноту в поступоване руских послів. Він знає добре, чого єму треба і йде до того просто, консеквентно, рішучо. Се зовсім не те, що Романчук з єго безконечним крутіством то в право, то в ліво. Тому крутіству Барвінський певне зробить кінець — і се буде єго заслуга. Тепер рускі послы в соймі мусять рішучо: або приставати до Барвінського, або всі виступити протів него, і для того придумати якусь програму — ліпшу від дотеперішних язиково-етнографічних формул — дійсно політичну програму, що переважила би програму Барвінського і була в силі з'єдинити коло себе опозицію. Одним словом, тепер для руских соймових послів настала найкраща нагода, показати: хто вони є?

Та вибір д. Барвінського дає знак і всій рускій провінції — рішучо розділитися на прихильників і противників „нової ери“ — опозиціоністів. Той вибір чей протверезить і руских селян у тих повітах, де доси вибирали послів такими способами, як воно було останнім разом у Бродах. Мусить раз настати реакція таким способом.

У Бродах та реакція почалася зараз після мого відйїзду. На доказ того наводжу тут уступи з листів до мене, котрі доповняють образ бродських виборів:

„Вибори в Бродах закінчилися кєрваво. В кількох місцях заходили великі суперечки, де селяне з роздертими лицами і червоними носами до дому через асиетенцію (жандармів і поліцаїв) порозганяні зістали. Суперечка їм заходила слїдуюча: „Ти єси Русин? і щож доброго зробив-єсь?! — за кавалок ковбаси і кілька золотих реньських запродав-єсь руску віру!“ і почали єя бити. Мова помежи ними була така, що инакше бути не могло, бо старство дуже приєшувало селян голосувати на Барвінського, а старство дістало наказ від на-

містництва, котре було в порозумінню з Виділом краєвим... митрополит львівський не чавас, але на Барвінського голосувати наказав; грошей много з его сторони вийшло... Далі говорили межі собою, що Барвінський ніч доброго зробити не може, бо він є брат Ляхів; він винайшов друки з фонетикою; ми умієм церковні книжки читати, але діти наші не будуть могли читати; він на наших руских тичках польську фасолю садить, а та фасоль тяжка і наші тички поломились. Ми мали доброго Русина (т. є. Вас), о котрім чулимо, але що-ж, коли ані его мови не чулимо, ані лица не виділи; чулимо за его мови 1891 р. і раді булимо его тепер вибрати, але власні приятелі (члени селянського комітету і т. п.), поубирані в вовчі скіри не допускали нас і платили дурним сильні гроші, щоби на Должицького голосували; але що рік — не вік: дай Господи дочекати другого року, то будем то все памятати". При тих мовах знов арештовано Вашого агітатора, Николу Коса і держано его в арешті 3 години, поки нарід не порозійздився. Тимчасом Должицький по утраті 1500 злр. утік до склепу Макса, де при вині розпам'ятував утрату своїх грошей до 5-ої години по полудни, — а в него дома бился аж до крови; Богдана (писаря) дуже сильно збили і винесли на тротуар, на вулицю, і викинули, а сами повтікали; і ще якогось чоловіка сильно збили, з Гаю Голосковичкого, але імене его не знаєм...

"Селяне наші нарікають тепер сильно по утраті, котра повернутись не може і дивуються тому виборови, котрий, як Броди Бродами, такий не був. Аж тепер пізнали, що суть ошукані, і говорять, що давно були на мотузку, а тепер на ланцуху.

"Бувало завше перед виборами сходилися селяне до церкви, а по богослуженню сходилися на призначене місце, на салю, і во имя Господне розпочинали вибори, — а тепер як? По рогатках порозоставляні були жандарі з писарями і секвестраторами, а як іно який селянин явився, що до виборів належав, запровадили его з асистенцією на подвіря — таке, що навіть і птах звідтам вилетіти б не міг, а коло входу від улици поставили аж кілька жандарів, що б селяне жадної наради не мали...

"Скарга Ваша з намістництва є, і жандар в страху... другий жандар здибав Николу Коса і просив его, щоби, як его закличуть на пересуджане, не говорити, що був приарештований і через довший час затриманий, але щоби сказав, що то була тільки *przechadzka ze znajomym*, котрого Кіс ніколи не знав.

"Кіс заскаржений до окружного карного суду (за ширене незаборонених виборчих відозв за мною. М. П.) і тоті відозви суть в суді, котрі жандар від Коса вибрав.

"13-ого марта с. р. Кіс мав термін в суді за то, що его ударив (боратинський газда). Противник Коса з Должицьким хотіли его заспокоїти, але Кіс не погодився, і противник его засуджений зістав на 5 днів арешту і заплачене коштів Косови 4 злр. Він спротивився

виrockови і буде рекурсувати до окружного суду в Золочів"...

Реакція серед селян бродського повіту, навіть серед виборців, зовсім природна: „*der Wahl ist kurz — die Reu ist lang*": ласки за голосоване на Барвінського певне не стало й одну диру заткати, а мужицка нужда велика і довговічна — є час думати про неї і про те, якби з неї добутися. Матеріалів-же до думаня і я лишив чимало: ненастанні мої бесіди про ту нужду, зо 700 примірників відозв за мною від „Народної Волі“, вкупі з поясненем, що таке „Народна Воля“, 600 примірників бродських відозв за мною, поверх 200 примірників 1 і 2 крив „Хлібороба“ з 1894 р. де надруковані й згадані відозви за мною і „Народною Волею“, кількадесять примірників статутів „Народної Волі“ — усе те дійшло мабуть у кождісінське село бродського повіту. Бути не може, щоби те все пропало марно для освідомлення селян бродського повіту в дусі радикальнім...

10 марта 1894.

М. Павлик.

Нова играшка з именем Шевченка.

Не так давно, оглядаючи вагу вибору д. Ол. Барвінського головою львівського Товар. ім. Шевченка та видане Поезій Тарасових д. Огоновским, ми викликули, мимо волі: „ну, та й нещасний той батько Тарас! і по смерті доля грається з ним!“ А тепер приходится одмітити нову играшку і долі і людей з бідним Шевченком. Петербургскі газети звіщають, що в столиці Росії знайшлась чимала купа людей, котрі подались до уряду, щоб ім дозволено було закласти „Общество имени поэта Шевченка“ з філіями в Харькові і Києві. Се мусить бути щось подібне тій школі імені Шевченка, (звісно, з виключно російською мовою), внесок про котру був зроблений в київській городській раді (Думі) кількома гласними і в підпорку котрої звісний українолюбець д. Ол. Коніський говорив у думі промову, в котрій рівняв Шевченка до Достоевского і навіть казав, що Шевченко хотів лишень того ж, що зробив у 1861 р. царь Александр II. Тоді рада київська відкинула проект; певно, і тепер уряд царський не дозволить „Общества имени Шевченка“, бо Шевченко ж не дякував урядові, як Достоевский, за те, що его навчили розуму політичною карою, не звертався від фурерізму до православія і самодержавія і т. п., — а зостається на віки непримиреним демократом і вільнодумцем, половину поезій котрого не можна буде напечатати в Росії, аж поки не буде в ній конституції. До того ж теперішній уряд російський не дуже то прихильний до самої волі кренаків 1861 р., і ніякий навіть найпремудрий крутий не доведе, що Шевченко хотів того, щоб меншого брата руководив „земський начальник!“ Тим то, сподіваючись на те, що уряд не дозволить „Общества имени Шевченка“, ми ду-

маємо, що вся справа скінчиться лишень на найвному самодоносі кількох прихильників Шевченка і коли ніхто з них не виголосить чогось подібного до промови д. Коніського в київській раді 1881 р., то сей самодонос обійдеся хоч без „самозаушення“.

А вже ж без остатнього не обійшлося би, коли б уряд дозволив те товариство, — бо чи може ж бути більше „самозаушення“ для українолюбця, як заложити школу імені Шевченка, в котрій би не сміли прочитати ні слова мовою Шевченка, ні навіть показати ученикам, як музейний курьоз, українського букваря Шевченкового?!

Колись небіжчик Бакунін казав своїм приятелям-революціонерам, що не ма нічого шкідливішого над „революційний зуд“ (сверботу). Бувають, казав він, такі доби, коли натурально в самій громаді прориваються „революційні страсти“ і тоді революційні вчинки річ розумна, і революціонери стають на чолі громад, але бувають часи затишні, коли громада не хоче знати про революцію, — і в ті часи „революційний зуд“ в кількох особах тільки шкодить. Можна розширити думку Бакуніна, котрий сам не був вільний від гріха, над котрим він сміявся, і на другі сфери: бувають „зуди“ і ліберальні, національні і т. п. Очевидно, що замір основати в Росії „Общество им. Шевченка“ єсть продукт подібного „зуду“ і як такий не може нічого доброго дати, навіть, як демонстрація, бо коли хто хоче в Росії демонструвати свою прихильність ідеям Шевченка, не боючись образити уряд, то перший пункт для демонстрації мусить бути протест проти виключної цензури на українське письменство, і заборони українського слова в школі навіть для пояснення ученикам незрозумілого для них в великоруских шкільних книгах. Хто не зважає на таку демонстрацію хоч би в формі петиції до уряду, або вести пропаганду своїх думок приватно, тому ліпше просто сидіти смирно і робити те, що можна робити публично.

Возможна ж публично в Росії тепер по часті українолюбства, — окрім праці артистичної, — лишень наукова праця про Україну. Тієї праці ще осталося багато навіть по освітнім питанням, а тим часом українолюбці або нічого не роблять, або займаються доісторичним „гробоконательством“, котре стільки ж панський спорт, скільки наукова робота, або переживують старі костюмарівські теми, так що тепер нове в науку про Україну вносять більше не тільки не українолюбці, а навіть не Українці, як дд. Буданов, Ефименкова і т. п. Навіть для беллетристики української, очевидно, працювати сурьозно в Росії не можливо, бо цензура досить хитро не пускає в світ ліпшого і свіжішого, а пускає лишень найслабше. Один час було подавав надії український театр, але він тепер видимо, розкладає під нагнітом як

малого соціального і літературного виховання наших драматургів, так і слабого морального виховання наших директорів театру і акторів, а нарешті впять таки і цензури, і як видно навіть з дописів у галицькі газети, зводиться на „балаганный“ жарт та на культуру невпропатії ріжними „Циганками Азами“, і через те трапляє інтерес в громаді.

Очевидно, щоб підняти українську літературу і громадську пошану до неї, тепер можна порадити лишень одно українським літераторам у Росії: розширити свою власну просвіту та махнути зовсім рукою на царську цензуру, а печатати все свіже просто в Галичині, вповноваючи на старе салдацьке слівце: „куля винного знайде!“ Подібне можна порадити і тим Українцям, в котрих беся політична жилка: нехай помагають політично-соціальному самоосвідомленню і організації нашого демосу в австрійській Русі, початим тамтошніми радикалами. З сего виробиться свого роду куля, або й бомба, котра те ж винного знайде і за границею Австрії.

Пишучи такі ради нашим любим землякам, ми споминаємо кінець Утопії Томаса Мора: „я більше бажаю того, ніж сподіваюсь!“ — а все таки пишемо — і сподіваємось!

М. Драгоманов.

Житє і Слово. Вістник літератури, історії і фольклору. Під редакцією Ів. Франка. Книжка II, за март і апріль. Зміст: „В світ за очі!“ (Вірші Олекси Ходовицького ст. 161—165); „Основи суспільности“ (Повість із сучасного життя, Ів. Франка. Далі, ст. 165—182); „Пісня про Роланда“, старофранцузький епос, перек. Вас. Щурата (183—206); „Літературні стремління галицьких Русинів від 1772 до 1872“, Івана Заневича (Початок, ст. 207—215); „З Віктора Гюго“ I—III (Переклади віршів), Олени Пчілки (215—219); „Хмара“ (Оповіданє) М. Обачного (219—222); „Із старих рукописів. II. Апокріф про дитство Ісусово“, Ів. Франка (222—233); „Із фольклорного руху в зах. Європі“, Л. Василевого (233—237); „Старі хартії вільности“, М. Драгоманова (Далі, 238—258); „Новик“, оповіданє О. Маковея (Далі, 258—270); „Будда і буддизм“, обрис Л. Фера (Далі, 270—276); „Із уст народа. А. Пісні. IV. Купала на Волині“. Лесі Українки і О. Пчілки (276—284); „Сучасні діячі слов'янської науки і літератури. II. Микола Савич Тіхонравов (до портрета, 285—288) Ів. Ф.; „Поправки до біографії М. Драгоманова“ (288—289); „Критика і бібліографія. IV. Творчі козацьких дум“, Р. Л. Н. (289—292); V. „Візантійська література“, Ів. Франка (292—300); VI. „Розбір думи про бурю на Чорнім морі“, Ів. Франка і М. Драгоманова (300—303).

Житє і Слово виходить книжками в 10 аркушів раз у 2 місяці, і коштує в Австрії 5 гульд., у Росії 8 рублів. Одна книжка з перешлюю 1 г. (2 рублі). Адрес редакції: Львів, Глубока ул. 7.

Виходить 1. і 15 л.
кожного місяця і ко-
штує за рік:

4 гульдени,
в Росію 8 рублів

НАРОД

Редакція
і Адміністрація
на Замковій ул.

руско-українська радикальна часопись.

Про селянське віче в Кракові і нову селянську партію

Дня 31 марта і 1 апріля с. р. обходили Поляки в Кракові сотні роковини повстання Тадея Косцюшка. Повстанє те важке в історії Польщі тим, що тут у-перше покликано до участі, яко відрубний стан, — польських селян, що навіть причинилися до побіди косцюшковського війська в битві під Рацлавицями дня 4. апріля 1794 р. Через те і провід в обході сих роковин взяла в свої руки доси так називана демократична партія, котрої головним органом є краківський дневник *Nowa Reforma*. Отже ціла урочистість носила виключно характеристичні черти тої партії, і була головно в виставленю тимчасового пам'ятника Косцюшка на краківськім ринку, в бесідах і співах при нім, в урочистім поході до катедрального костела, а потім на могилу в честь Косцюшка висипану, в кінці в усяких вечерницях і двох урочистих представленнях драматичного образу „Kościuszko pod Racławicami“. При тій спосібности державно всюди дуже патріотично настроєні бесіди, в котрих без всяких обвивань зазначувано відбудованє Польщі яко головну ціль, до котрої весь польський нарід повинен стреміти. Вечером 31 марта ілюміновано досить величаво все місто — а вікна, котрі не були освічені (головно в державних будівлях і мешканях офіцирів та польскої магнатурії, а по части й жидів) безпощадно вибивали переходячі зі співами і криками товпи ремісничої челяди. Та ся послідня точка не була обнята офіційною програмою, і тому ціла польська преса дуже завзято накинута на ті уличні безпорядки, причім одна партія другій, а властї і поліції

закидали вину. За то на другий день поліція взялася аж за енергично до роботи, прибрала до помочи войско, і плякатами заборонила по 6 год. вечером згромаджуватись на улицах. Оголошеня ті — як признають всі газети, сталися причиною, що власне 1 апріля вечером запанували ще більші неспокої, і товпи челяди устроювали собі цілі „теци“ з поліціянами — не забуваючи притім і на жидів, котрим вже і попередньої ночі не мало досоловано, де удало ся.

Але все то річи поменшої ваги, і треба лишити вже самим Полякам розбирати ті явища і їх причини. Для нас було найінтереснішою справою придивитись скликаному на 1-го апріля народному вічу, послухати, що скажуть польські Мазури про свою долю, або й цілу урочистість. А було їх при цілїм обході кілька соток з різних сторін краю, головно з західної Галичини. Були і радні громадські, і члени „Kółek rolniczych“ і так собі декілька звиклих череватих хрунів, яких і між нашими мужиками не мало, і котрих hierarchia społeczna відкомендирує на всілякі патріотичні паради. Та щож, — на вічу явила ся тільки одна частина з між них — от яких 300 люда, а то по тій причині, що решта відійхала вже першого дня до дому, або, не знаючи де відбуваєся і чи відбуваєся віче, снувала ся тимчасом по місті. Аранжери зборів провинили ся тут не мало, що маючи таку світлу спосібність до виступлення перед мужиками з якою програмою, не використали єї як було треба, і навіть на саме віче прийїхали доперва в ночи перед днем зборів. Також треба було до тої цілі винаймати відповіднішу салю, бо сая „Zgody“ була абсолютно за малою. Крім яких 300 селян зійшлося майже друге тільки молодежи, робітників-соціалістів, та дехто з кра-

ківської т. зв. інтелігенції, натовп був одже страшенний, і много не могучи! поміститись в салі, мусіло ертати. Властивими аранжерами зборів — були редактори *Przyjaciela Ludu* дд. Вислоух і Стапінський, однак в комітеті засідали також ще інші основателі завязуючогося *Towarzystwa demokratycznego*. як посол до р. д. Леваковский, адвокат Др. Лісевич, директор банку Теренкочий, та академик Дверніцький. (Він сидів над рік в московській тюрмі, котра сильно зломилася його здоров'я). Так одже і ціла цілого віча не була одноцільна: Вислоух і Стапінський — се радикальні *ludowcy*, прочі, крім може Дверніцького — польські демократи дуже невиразної барви.

Вітворив збори мужик Бойко кількома словами, а по нім говорив зараз Леваковский про значення косяцковських роковин. Він сам признав, що не чує себе спосібним говорити перед мужиками, і сказав правду. Цілу бесіду складали напушисті фрази патріотичні, *eine Festrede*, добра в данім случаю до виголошення на ринку під пам'ятником Косяцка, але не на вічу перед мужиками. Тому то вона їх і нудила очевидячки.

Бесідник без обиняків говорив о воскресенню Польщі — коли то *Warszawa* *zajaśnieje stolicą*, а *orzeł biały wróci do gniazda na Wawelu*, — говорив відважно і ясно. Комісар правительственный, хоч поставлене Польщі не дуже то на руку Австрії, цілком не перебивав бесідникови, як впрочім не памятаю случаю, щоби коли кому урядові органи переривали бесіду подібного змісту. Поляки своїм консеквентним поступованем довели до того, що, не мовби на підставі права звичаєвого — бесіди сего рода перестали уважатись за *höch-verrättherisch* — і можна з ними виступати всюди і завжди. Таж теперішній шеф залізниць державних Біліньський — відбудоване Польщі клав раз, стаючи перед виборцями, в свою парламентарну програму. Що за ріжниця одже між польськими патріотами, а нашими націоналами *par excellence* — народо-вцями, з котрих ще ні оден публично, крім, може одного Телішевського в відомій брошурі, не заявився за самостійною Русею Україною! З бесіди Леваковского видко було як на долони, що сей чоловік вже час свій давно пережив, що духа теперішнього часу не розуміє цілком. Се повстанець з р. 1863 року, добрий на члена дирекції *Muzeum narodowego w Rapperswyłu* — але не на провідника партії, боєвої партії, виводячої своє названє від слова „демос“. То,

що дотеперішня польська партія демократична має подібних провідників, товкує відразу всі промахи тої партії, і єї незвичайну компромітацію в останніх часах. Для характеристики сеї личности додаю і се, що коли комісар прав. не хотів дозволити на вибір комітету езекутивного, хоч се при тисячних нагодах — а при вічах руских з регулі практикуєся — пос. Леваковский не знав просто, що на се сказати, і мовчки згодився на його жаданє. Коли знову того самого дня прийшло в редакції *N. Reform* и до бесіди про послідию лучившіся ярі надужиття деяких краківських органів взглядом робітників — спитав п. Леваковский присутного провідника галицької соц. демократії Дашиньського, чому не до него а до Пернерсторфера уданосся в сій справі о інтерпеляцію? Дашиньський відповів, що чейже *Koło polskie* — до котрого Леваковский належить, не позволилоб єму на се. В сім случаю — каже Леваковский — я бим зложив мандат. От се відповідь провідника „демократії“, оборонця прав демосу! Правда — чоловіка се чесний і симпатичний, але з ідеями, що вже віддавна належать *in die Rumpelkammer der Geschichte*, і тому не диво, що фактично його діяльність нічим не ріжнить ся від демократів-карієровичів: Щенановського, Рutowського, В Левіцького і ін.

Ідейно недалеко відбігли від Леваковского і два другі референти вічеві: Др. Лісевич (редактор шовіністичного *Polskiego Słowa*) і дир. Теренкочий, хотя перший говорив о справах „Товариства демократичного“ вже о много популярнійше і поступовійше. Настрій віча однак був дуже млавий аж до хвилі, коли забрав голос соціаліст Геккер — студ. мед. вигнаний сенатом універз. за ходженє до робітн. товар. Сі і. Він говорив з пориваючим огнем о загальнім голосованню — і сая зараз залунала одушевленими окликами і оплесками, а по скінченню польські мужики — хоч семіцке походженє виписане єму на чолі — обносили його на руках! От що займає тепер нарід, от века-зівка, в яким напрямі працювати польським демократам!

По Геккері — говорив в тій самій матерії дуже основчо і популярно д. Брайтер, член редакції *Kurjera Lwow*. Заінтересованє селян було очевидне. При сій спосібности забрав також голос і я, і зазначивши, що належу до руско-укр. радик. партії, зхарактеризував я коротко діяльність єї, а особливо „Нар. Волі“ і підніс конечність спільного діланя між нами, завязуючимся товариством демократичним і

партією робітничою. Досить радикально говорив потім д. Дверніцький в справі еміграції. Нужда народа, і лихі заробітки — се причина еміграції з Галичини. (Голоси! Нам платять по 20 а навіть 10 кр. денно!) При декотрих староствах діються — як виказав певний процес — великі надужитя з пашпортами і еміграція безправно тамується — хоч вона много користи приносить. Бесідник вніс нарешті відповідні резолюції.

Слідуючий реферат дотикав справ економічних і держав его дир. Теренкочий. Він обробив старанно свою річ — але говорив задовго, непопулярно і сим довів мужиків до сего, що поводи почали виноситись з салі. Головна суть его виводів: тра парцелювати більші маєтки земські і продавати мужикам. Іншими словами: рішенє квестії соціальної лежить в тім, щоби ті, що мають мало, мали більше. Впрочім після него, між великою і малою власностею ґрунтовою не ма ніяких суперечних інтересів. В тім самім дусі говорив директор парцеляційного товариства в Вадовицях — Залянський і говорив дуже популярно і річево. Видно, що знає свою річ добре. Тимчасом зачала наблизатись вже друга година — час, в котрім селяне мали іти на урочисте представленє до театру — а програма віча, ще і до половини не була вичерпана. Тому постановлено обговорити лиш одну ще, практично найважлишу точку, а то справу популярних часописей. В сій справі забрав перший голос Ян Стапінський. Бєть се чоловік молодий, горячий, син мужицький, а яко мужицький агітатор — сила перворядва. На власну руку, без нічїєї підмоги, хочби моральної, вів він в 1891 р. виборчу агітацію, а за вплив на молодіж в соціалістичнім напрямі пересидів з пару товаришами кілька місяців в слідчій вязниці. Се одинокка личність з польскої молодіжи пізнаної мною за послідних 10 років, що розумієся на агітації мужицькій. На жаль, в послідних 2 роках можна зауважати в его діяльності певного рода *Schwenkung nach rechts* — себ то від соціалізму до вузкого шовінізму добродійки Вислоухової, жінки редактора *Przyjaciela Ludu*. З того входить і очевидне *Verflachung* веденого ним руху. На вічу краківекім говорив він незвичайно пристрасно, горячо, а фанатична ненависть до *opiekunów* робітного народа била з кожного слова. Між селянами — між котрими було власне немало его духових дітей — запанував незвичайний ентузіазм, а ко-

ли бесідник запротестував против накидуваному через шляхту *Krakus-owi* — ціла сая залунала одним окликом: *Precz z Krakusem!* По Стапінським промовив Дверніцький за *Przyjacielem Ludu* — а по нїм станула перед народом якась нужденна чорнява фігурка зі зложенням шапокляком в руці — і стала що сила уїдати на тогож *Przyjaciela*. Був се Строка, редактор ультратовіністичного *Polskiego Ludu*. Закидував він *Przyjacielow-и* атеїзм і інші подібні гріхи. В сали піднялася величезна буря і крик — але Строка говорив далі в тім тоні, і аж коли одна баба хотіла его за ноги стягнути — уступив з місця. Промовив ще кілька словами мужик Вуйцік, і на сїм віче закінчилося. Як бачите одже — властиві ініціатори віча — редактори *P. L.* брали в вічу дуже малу участь — а властиво лиш Стапінський одинокий говорив, а про Вислоуха лиш случайно довідались селяне, що він присутний. І дійсно тра було подивляти ту наївну, сердечну ширість, з якою відносилися вони до обох своїх провідників. Що найгірше — то мужики майже цілком не забирали голосу, а се було власне кардинальним блудом; винні тут знову аранжери, що не постарались о се, щоб до кожного пункту говорив оден бодай мужик. А і провідник зборів д. Теренкочий може собі бути дуже добрим головою якого засідання директорів банку, однак до веденя зборів мужицьких ніяк не наїаєся.

Suma summarum виходить — що дуже сумно буде з рухом, веденим через *Przyjaciela Ludu*, коли редактори его і другі, що коло них ґрунуються, захотять і на будуче лучитися з всякими невиразними і підозрілої вартости „демократичними“ елементами. Своєю нездецидованостею і безідейностею можуть вони їх хіба лиш наражати на всякого рода компромітації — а заразом тамувати свободу їх рухів. Тому то і завязуючєся „товариство демократичне“ вже само в собі носить зародок смерті — коли опираєся на таких людях, як давний повстанець Леваковский і чемерковий демократ Ревакович. Характеристичне і се, що коли подавано статут сего товариства до намістництва — лиш з великою бідєю найдено кількох людей, що схотіли его підписати. Коли одже ще возьмем на увагу, що прапор демократичний у Поляків вже незвичайно з усіх боків понаддираний, і що навіть такий *Dziennik Polski* признаєся до демократизму — то мусим признати, що одним спасенєм руху дд. Вислоуха і Стапінського буде обмести чим скорше з своїх чобіт

всякий „демократичний“ порох, абратись до діла хоч з мадою купкою людей, але здецидованих, нової школи, розуміючихся на веденю політики має. А до того потреба ще рішитися вже раз також на порядну радикально поставлену програму, котра одна годна збавити цілий рух від „zabagnienia“ — а також від ріжнородних карєровичів. Таж власне і нашу радикальну партію хоронить від сеї послідної язви соціалізм, поставлений на самім чолі нашої програми. Тому то і не видимо ніякої рації в сім неприхильнім становищу, яке займає група *Przyjaciela L.* взглядом галицької соціалістичної партії. Преціж оба редактори *Prz. L.* теоретичні соціалісти, одже чому їти люзом там, де ціль однака, а лиш поле боротьби инше? Після нас, група *Prz. Ludu* повинна як найскорше заложити нове політичне товариство для самих польських мужиків, а крім того — і при помочи сего товариства зорганізувати нову польську радикальну партію. Матеріалу до єї утвореня є вже досить між польською образованою верствою, а *Przyjacieli Ludu* зі своїми двома тисячами предплатників дає знамените оперте для неї в народі польським. Час вже раз *podnieść przyłbicę*, час позбутися кунктаторства, яким особливо д. Виелоух визначаєся, час кинути політику писаних листів і діланя на дистанс, що так скажемо телепатичного — а взятись до політики діла, віч, зборів, організації. Товариство демократичне може дуже гарну місію сповнити між польським міщанством і поступовіщою інтелігенцією, в данім случаю може заініціювати враз з *ludowc*-ами агітацію виборчу на свою руку. Але *ludowc*-ам, чи там польським радикалам треба організації осібної, своєї власної. А в полученю з партією соціалістичною і нашою радикальною, що за сплу моглиб вони представляти! А против труб сих трех сильно зорганізованих а ідучих до одної цілі армій, чиж на довго удержалисьби стіни єрихонські тепер пануючої *hierarchii społecznej*? А не забудьмо, що і в Чехах в лиці радикальної партії малисьмо союзника не маюважного, не забудьмо, що і мільони зорганізованого пролетаріату инших провінцій так само дишуть одним бажанєм волі і реформи! В виду того всього — думаєм, що *ludowc*-и не повинні вже довше зволікати з рішучим кроком, а протівно повинні як найскорше зірвати з політикою кунктаторства і неясностей. Сего вимагає власна їх справа. Думаємо також, що в усім тім, щосьмо отсе сказали, ніхто з них не схоче підозрівати яки-

хось укритих цілей, або нещирости — і тому ще раз кличем до них: до діла — Братя! До діла!

Кирило Трильовский.

Про рай і поступ *).

І. Старі оповідання про райські віки і райські країни.

Майже в усіх народів знаходимо перекази про те, що колись людім було добре жити на світі, далеко ліпше ніж тепер. До тих переказів привязується і думка, котру і доси поділяють у нас многи, — що де далі все йде до гіршого.

Подібні думки, певно, почали вигадувати люде дуже старі віком, котрі тоді, як не було писаної науки, були дійсно найрозумнішими, бо більше бачили і знали, ніж молодші. Дуже старому, слабому вже на всі сили чоловікові природно мусить вдаватися, що тоді, коли він був крішкий, все було ліпше, і що, де далі, все йде гірше. По троху подібні думки сбирались в слова, котрі од старих перейшли і до молодших і стали основою так званої народньої мудрости, котрої взорцем і в нашому народі служать усякі приказки і прислів'я. Певно, що подібні думки склались вже дуже давно, ще тоді, коли люде зовсім були дики. Тільки ж і з годом, коли деякі народи стали більш освіченими і навіть письменними, подібні думки в них не счезли, а навіть розрослись в цілий погляд на світ і жите людське. Такий погляд знаходимо ми в книгах стародавніх народів: єгиптян, індійців, греків та римлян.

Письменні люде серед тих народів були вже на стілько розумні, що могли розбирати, що в житю людським є нелагідного, і виробили собі думку про те, як мусили б люде жити. Подібні думки тепер звуться грецьким словом і де а л, то б то взорець. Так ті письменники напр. вже почували, що люде мусили б жити

*) Ся розмова про „Рай і Поступ“ виложена так просто, що єї може зрозуміти всякий письменний, і писалась для читателів „Хлібороба“. Але позаяк в ній автор ужив виводів нової науки про релігії, у нас ще мало звісної, то ми думаємо, що єї можуть прочитати з користю і більше вивчені читателі „Народа“. Редакція.

в миру та по правді один з другим не тільки серед одного народу, а що й у загалі не слід би їм воюватись та вбивати один одного. А позаяк люде вже звикли до думки, що колись, в старовину було ліпше, то і тепер нові думки про мир між людьми, привязались до тої старої думки і через те виросла така думка, що колись то вже була правда та мир серед людей, та тільки потім счезла. По троху виробились цілі оповідання про те, як то світ ішов од ліпшого до гіршого.

Так напр. єгипетські письменні люде, попи, розказували, що перше на землі царювали боги і був мир, — а потім боги покинули землю і почали на ній царювати півбоги, а далі вже люде, та ще благочестиві, а на решті вже почалось царство людське, грішне. Індійські попи так пригадали собі такий погляд, що увесь світ, створений найстаршим богом, або з него витекаючий, переходить через чотири доби, з котрих кожна тягнеться величезне число наших років, — що з кожною новою добою світ стає далше од бога і гірше і після четвертої доби руйнується увесь, а потім упять починається новий ряд доб, — а потім впять новий і так далі. Індійські попи казали, що ми тепер живемо в одну з таких четвертих, грішних доб.

Греки, а за ними римляне, котрі взяли од них освіту, пригадали собі подібні доби, котрі прирівняли до чотирьох металів: золота, срібла, міді та заліза. До того вчені греки і римляне мали думки, подібні до індійських про те, що світ сей мусить увесь у певний строк зруйнуватись і замінитись другим. Найбільше думали, що скінчиться сей світ в огні. Думки про старі доби, або віки виложив славний грецький кобзар Гезіод, котрий, кажуть, жив за 850 років до Христа, а за ним римський віршар Овідій, котрий жив у часи Христа. Ось як оповіда Овідій.

„Перший вік був золотий: тоді люде, без усякого примусу, по своїй волі і без законів, вдержували честь і правду; кар і страху не було; карні закони не були вирізані на мідних дошках (у Римі перші закони були вирізані на таких дошках) і молящий народ не тремтів перед лицем судді свого, а всі жили без-

печно і без судді. Не зрубували тоді люде сосен на рідних горах, щоб спустити їх на води (тобто не робили човнів), — щоб побачити чужий світ; не знали люде ніяких берегів, окрім рідних. Глибокі рови не окружали городів; не було тоді ні кривого рожка, ні каски, ні меча, — і без війська народи жили безопасно в солодкому спокою. Земля сама по собі, ціла, не подрана заступом, ні поорана плугами, давала все, — і люде, довольні стравою, котру земля родила вільно, собирали овочі з дикої яблуньки, гірські суниці і ягоди на твердих кущах, або жолуді, що падали з дуба. Тоді була вічна весна. Ще й земля не орана давала овочі і не підновляємо поле шуміло важкими колосами. Текли річки молока і нектару (солодкого напитку) і з вічно зеленого дерева текли золотисті потоки меду.

„Але старого бога Сатурна (Кронау греків) скинув у Тартар (величезну підземну печеру) новий, Юпитер (Зевс у греків) і взяв царство над світом. Наступила срібна порода людей (або срібний вік), гірша од золотої, та ліпша од мідної. Юпитер вкоротив час старої весни; наступили зими, літа, непостійні осені і коротка весна і став рік із чотирьох доб. В перший раз тоді повітре запалало сухим жаром, і почав виснути лід, зморожений холодним вітром. В перший раз люде увійшли в доми, — а домами були їм печері, або куріні з ряених галузів, або з плетеної лози. В перший раз тоді посіяли зерно по довгій ріллі, і заревли воли, пригнічені ярмом.

„Третя наступила мідна порода, зліща натурою і скорша до страшної зброї, але все таки не спосібна до злочинства.

„Остатня порода — з твердого заліза. Зараз у сей вік поганшої руди ускочило всяке злочинство, сором, правда, честь утекли, а натомісь увійшли хитрощі, обмани, зради, насильство і злодійська жадоба маєтку. Каравельщик наставля паруса по вітрам, котрих доти не знав добре; дерева, котрі довго стояли на високих горах, переробились у караблі і почали гордувати над незнатими доти хвилями. Земля перше була спільна всім, як світло сонця і воздух, а тепер обережний землемір поділив землю довгими

межами. Од багатой землі не хотіли вже самих збіжа і страви, а пішли в груди землі — почали витягати скарби, котрі були сховані по близу самого Тартару, отсі призвідники до лихого. Вилізли на гору шкодливе залізо і ще шкодливіще золото; почалась війна, котра послуговуєся ними обома, і покровавленою рукою почала трясти дзвінку збрю. Почали жити рабунком: ні хазяїн небезпечний од гостя, ні тесть од зятя, — і між братами рідка приязнь. Чоловік задумує страту жінці, а жінка чоловікові, — а мачухи готують страшні отрути. Син хоче наперед вирахувати, коли умре батько. Лежить долі побита набожність, і дівчина Астрея, остатня з богів, покинула покровавлену землю. (Астрея — справедлива богиня).

Подібно до слов Овідія малюють теперішню добу і деякі наші колядки:

Чому ж так нема, як було з давна,
Як було з давна, а з первовіку?
Ой бо вже давно, як правди нема!
Бо брат на брата мечем рубає,
Сестра сестриці чари готує,
А кум на кума все ворогує,
Сусід сусіда збавляє хліба,
А донька матір все проклинає,
А син бо вітця на право тягає,
А царь на царя військо збирає.

Поряд з такими думками, які виложені у Гезіода і Овідія, про колишню, райску добу, одмінну од теперішньої лихої, письменники старих народів думали, що і тепер на кінцях землі єсть райські країни, де люде живуть щастливо і праведно і що до них ходять у гості і боги. Для нас кумедно читати, що між инчим греки поставляли одну з таких країн і в північні од них землі, як наша, де б то жили щасливі і праведні гіпербореї, то б то нарід з поза північного вітру!

Але і в нашому народі живе віра, що єсть десь щаслива країна, вірій, куди літають птиці на зіму, і од котрої ключі держить святий Юрко, — а в казках наші люде розказують про сторони, де течуть ріки молочні, а береги з кісілю.

Подібні думки про райські віки та сторони показують великий поступ, який

зробили люде од найраніших часів, коли вони були подібні до звірів. Вони показують, що люде вже мали в думках своїх ідеал, — мірку, щоб розличати добре од злого, праведне од неправедного, і не вдовольнялись щоденним житем. Та до таких думок, котрі мусіли посувати людей ще до дальшого поступу, примішувалось багато і неможливого і шкодливого. Зо слов Овідія бачимо, що він думав, що в золотий вік була вічна весна. Єсть справді такі країни на землі, але по більшій частині єї єсть і літо і зима і осінь. Люде того перемінити не можуть і не можуть усі жити там, де вічна весна, то вже треба їм миритись з тим і лишень влагоджуватись при тому як найліпше через різні вигадки. А в Овідія ми бачили, що він ставить між гріхами віку залізного всякі вигади, в тім числі і те, що люде лізуть в середину землі. Як би єго послухались всі люде, то вони б не мали напр. і камяного угля, кетрий ogrіває їх у зіму. Се в Овідія і єму подібних прояви тої шкодливої думки, що розум з єго вигадами єсть гріх. Ми про се говорили в книжці „Оповідання про заздрих богів“.

Нарешті в думки про райські віки і сторони примішалось ще одно шкодливе: мрії, котрі люде видумують од лінивства. Так Овідій розказує, що в золотий вік люде жили без праці, що тоді текли річки молока і т. и. І в наших казках розказуєся подібне.

Правда, праця часто людім тяжка тай не рівно тепер поділена. Тільки ж не можуть люде вижити на землі без праці, та то було б і нездорово для тіла людського. То треба вже їм працювати, — тільки, звісно, з розумом, влекшуючи всяку працю вигадами, та поділяючи єї рівно між усіма, а уявляти собі береги кісільні та ріки молошні ні до чого не доводить.

Такі хибні і шкодливі єсть точки в думках людських про давні райські віки і про далекі райські сторони, — та все таки, кажемо, такі думки свідчать, що люде, котрі дійшли до них, значно поступили над звірми, що не можуть розбирати своє жите. Тільки при таких думках, поступ мусів іти дуже не скоро, — бо коли люде думали, що так уже весь

світ установлений, з божої волі, щоб у
єму де далі, все робилось гірше, то в них
мусіли опускати руки. Коли хто прой-
меться думкою, котру так рішуче вис-
казав сучасний Овідію римський віршар
Горацій, — що „батьки наші, гірші ніж
діди, породили нас ще нікчемніших, а ми
породимо дітей ще паскудніших“, — то
того чоловіка візьме нехтіть і до самого
життя, а не то до праці!

2. Думки старих персів про страту і про повертанє раю.

Думки, подібні до тих, які ми ви-
ложили вище, мали в старі віки, до
християнські, майже всі письменні люде.
Але були вже і тоді такі, котрі доходи-
ли до думок значно одмінних. Між та-
кими людьми занятні ті, хто складав свя-
ті книги старих персів.

Тепер перси належать до віри ма-
гометової, котру переняли од арабів. (По-
чав ту віру проповідати Магомет 600 ро-
ків після Христа). Як прийшли в Персію
війною араби-магометанці, 650 років пі-
сля Христа, то ті, хто не хотів кидати
старої персидської віри, мусіли втікати з
своїх земель. Ось кілька сот тисяч таких
персів утекло в Індію і принесли з со-
бою туди частини з своїх святих книг.
Тепер наші, європейські учені прочитали,
напечатали і переклали на різні свої
мови ті частини і по ним можна знати,
яка була стара персидська віра.

Віра та занятна тим, що вона при-
знавала двох богів, Ормузда — світлого
і доброго бога, і Аримана — темного і
злого. Ормузд би то створив усе, що
людям добре: світло і тепло (сонце, мі-
сяць, зорі, день, огонь), воду чисту, зем-
лю рівну, всякі користні людям животні
(вола, собаку, і т. д.) і рослини. — а А-
риман створив темряву, холод, ніч, бо-
лість, смерть, гадюки, оси, терни і т. д.
От тепер на світі бореться творінє Ор-
музда і Аримана, та й самі вони борять-
ся. (І в нашому народі розказується подіб-
не, напр., як бог та Сатанайл у купі землю
творили та як Сатанайл хотів обдурити
бога, — і з того вийшли гори, — як бог
створив чоловіка, а Сатанайл його попу-
сав, і т. и. Ті оповідання зайшли до нас
од персів, — і звісно, по дорозі, значно
змінювались). Певно, з початку перси дума-

ли, що обидва боги рівні силами, але
згодом вони почали вірити, що Ормузд
такий дужчий і тільки до часу попуска
Ариману, а на уешті побідить его, і то-
ді на світі буде саме добро.

В святих книгах персидських напи-
сано, що Ормузд, як створив світ, то
згодився поділитись з Ариманом добою
в 9000 років. Ариман попускав світ, ство-
ривши все зле, але під кінець 9000 років
стратить усю свою силу і буде або вби-
тий, спалений, або, як говорить одна кни-
га, покориться Ормузду і стане сам пер-
шим слугою его. Та і до того Ормузд
посила на землю, або сбуджує між люд-
ми лицарів, котрі побивають зміїв, ко-
трих Ариман посила на лихо людям. Ор-
музд послав раз пророка свого Зороастра,
котрий дав людям заповіді, як встоювати
проти Аримана. Найбільша з тих запо-
відів: говорити правду і поступати по
правді, бо правда то світло. Ормуздова
річ, а брехня то темрява, Ариманова річ.
Ще велить Зороастр людям всяко пра-
цювати, щоб розплоджувати створіння Ор-
музда і знищати створіння Аримана.

В святих книгах персидських рос-
казується і про те, як попускав Ариман
житє людське, котре Ормузд хотів ство-
рити добрим. Ариман підвів першу пару
людей до брехні, до того, що вони поча-
ли говорити, що світ створив не Ормузд,
а Ариман, — а далі почали вбивати жи-
ве і робити все нещасне. Тільки ж Ор-
музд був милостивий до людей, як хто
був між ними праведний. Так один з та-
ких праведних Джим був царем над си-
лою народу і жив у райській країні, Аріа-
ні, де не було холоду; він розширив ко-
пем, котре дав єму Ормузд, землю ту та
розплоджував добре створіння Ормуздове.
Але з часом Джим почав брехати і тим
дав над собою і над Аріаною силу А-
риману.

Що далі сталось з Джимом, персид-
ські книги, писані в різні часи, роска-
зують не в одно. В однім місці росказа-
но, що після того, як Джим почав гово-
рити неправду, то од него одлетіла цар-
ська сила, і Ариман его вбив. В другім
говориться, що Ормузд таки пожалів
Джима, — сказав єму, що Ариман на-
пустить на землю холод, і навчив его об-
вести частину ві муром, зібрати туди

найліпше сотворіння і запертись там. Сю частину землі, дійсний рай, звуть: святі книги персидські Вар, і кажуть, що там і досі живе Джим з своїм народом, — що там нема ні болісти, ні каліцтва, ні нічого негарного в тілі, — нема спору, ні ненависти, ні обману, ні бідности, — там світить своє світло, а чудова птиця виспівує святий закон божий; там день довгий, як рік і через кожні 40 років од кожної пари людської родиться нова пара. Де знаходиться сей Вар, книги персидські кажуть ріжно. Деякі кажуть, що Вар одчиниться, як прийде час остатньої боротьби Ормузда з Ариманом, і тоді Джим з своїм народом буде побивати слуг Аримана, в тім числі страшеного змія-дракона. Всі ж персидські святі книги говорять в одно, що під кінець назначеної Ормуздом доби, з'явиться посланник його Созіох, котрого родить чиста дівчина од сімені Зороастра, що зберігається в святій воді, куди та дівчина прийде купатись. Той Созіох подужа Аримана. Тоді мертві оживуть і настане вічне щасливе і праведне житє. Деякі додають, що світ сей очиститься од усього лихого огнем, і що після воскресенія мертвих люде не будуть потребувати пиші і не будуть кидати од себе тіні.

З записів грецьких ми знаємо, що такому вірували перси вже більш як 300 років перед Христом, і, певно, до подібної віри вже дійшли далеко раніше.

Така персидська віра згоджувалась з думками подібними до виложених вище, що тепер людім гірше жити, ніж колись, в райські часи, або ніж живуть вони в райських сторонах, — та все таки вже не лишала людей без надії, вона навчала їх боротись з лихом і подавала надію, що на решті джерело всего лихого буде знищено. Сим персидська віра чимало послужила поступу людському, бо перси між 550 і 336 р. до Христа керували всею західною половиною Азії, та й потім, хоч старе персидське царство розвалили греки, та персидська віра зоставалась і з неї чимало думок зайшло до других народів, між инчим і до жидів.

Жиди, напевно, взяли в персів думку про діавола-супротивника божого, через котрого б то „увійшла в світ смерть“.

Такі слова знаходимо в перший раз в жидівській книзі, котра зветься „Премудрость Соломонова“, але котра писана вже не по старожидівському, а по грецькому, тоб то в усякім разі після того, як греки в 330 р. до Христа завоювали персидське царство, котрому були підданні і жиди, і поселились і в землі жидівській. Ще раніше жиди могли взяти в персів і оповіданє про рай, через вавилонян, в землі котрих вони жили один час у полоні і де зоставалось чимало жидів і після того, як царь персидський Кир в 538 р. до Христа уступив у Вавилон і позволив жидам вернутись у їх землю. Ми розказали жидівське оповіданє про рай в особній книжці „Оповіданя про заздрих богів“. Порівнявши оповіданя жидівське про рай і Адама і персидське про першу пару людей та про Джима і його Вар, — видно, що жиди багато змінили в персидських оповіданях, відповідно до своїх думок про бога і світ, далеко нижчих од персидських.

В жидівському оповіданю говорить ся, що бог Яве зліпив першого чоловіка з землі, вдув єму через ніс душу, насадив для него райський садок і створив животиных, а далі жінку з ребра чоловіка. В садку бог позволив людім їсти всякі овочі, окрім з дерева знатя доброго і злого, кажучи, що як зїдять вони овоч з того дерева, то зараз же вмруть. Але уж сказав жінці, що остатнє не правда, а що бог Яве лишень через те не велів їсти тих овочів, що не хоче, щоб люде, знаючи добре і зле, стали як боги. Жінка їла овоч і дала чоловікові, — і за те Яве вигнав їх з садка райского, прокляв землю, щоб родилав сакі терни, чоловіка присуджує, щоб годувався од землі, працюючи наріллі в поті лица, а жінку прокляв, щоб родила в болістях дітей і щоб чоловік був над нею паном. Неясно видно з сего жидівського оповіданя, чи спершу люде мусіли бути безсмертні, чи можна було їм їсти овочі з дерева життя, бо в початку сказано, що між рослинами в райському садку було двоє: дерево життя і дерево знатя і що бог заборонив чоловікові їсти овочі лишень з сего остатнього. А далі, як уже розказано, що люде попойли сих овочів, то говорить ся,

що бог Яве сказав (певно, до других богів): „по правді чоловік став мов один з нас, бо він тепер розбира добро і зло; ще колиб він не насмілювався до того, щоб зривати і йісти овочі з дерева життя; то тоді він стане безсмертним!“ З сего можна виводити, що люде б то перше не йіли овочів з дерева життя і не були безсмертні. Се вже була б одміна од персидських оповідань.

Найголовніша одміна жидівського оповідання од персидських у тому, що в персидських перший гріх людський — в брехні, в тому, що вони обернулись до Аримана, як до вищого бога, — тоді, як в жидівському гріх — в непослушенстві божій волі, котра не давала людям знати добре і зло. Друга важна одміна в тому, що в персидських оповіданнях в раю чудова птиця виспівує закон божий, а в жидівському бог власне не хоче, щоб люде знали добро і зло.

Далеко вище піднялись жида в оповіданнях про своє майбутнє райське царство, на котрі, певно, мали вплив і персидські оповідання.

М. Драгоманов.

(Далі буде).

Споминки Агапія Гончаренка.

Перед мовою.

Чи буде моя пісня вам весілля про колишнє? Перебачайте мені, люде добрі.

Я втік из московської тюрми, в широкий світ, бо чув в моїх жилах вільну крив. І розказую вам, брати мої, по правді, що було з мною, де і як, щоб ви знали, кого, коли, за що і про що розпинали.

Слово-титло. Мій батько Гончарь, а я його син, Гончарь і кашеварь. Горшки ліплю і кашу в них варю, дітей годувати. Діти кажуть: „каша наша, а батьків борщ“.

Марта 1, 1894.

Каліфорнійська Країна. *Агапій Гончаренко.*

Іменє мого татуса Онуфрій, діда Герасим. Мій татко родився, іюня 12, 1799 року, в селі Кам'янці, близько міста Фастова, Сквирського повіту, Київської губернії. В Кам'янці жили люде вільні, не під паном. Дід Герасим мав достаток, любив науку, і оддав сина Онуфрія

в древню київську академію, на свій кішт. По скінчанні шкіль, мій татко женився на Евдокії, дочці Алексія Штефана, в селі Кривин, недалеко міста Брусинова, де стояв Каховський 1824 р. Алексій Штефан був священником, і оддав свою парафію за дочкою. Він був вдовець, і постригся в чернеці, його переименовали Анастасієм; він був митрополитанським економом 1830 р., при митрополиті Євгенії в Києві, і вмер игуменом Виноградського монастиря, в 1858 р. Жив 107 літ.

Як я був хлопцем пяти літ, дід Герасим прийїхав до нас і заставив мене читати Часловець. Я читав борзо. Столітні очи заплакали над моєю головою: „дитя моє, ти будеш перевертнем! Кам'янецькі люди вільні козаки!“ Ця річ глибоко запала в мою душу, я її добре заховав, і ніколи не полужив її.

Ще раз, я бачив діда Герасима, як я був семи років, і ніколи не бачив його більше.

Моєї матері рідня, по матері Богуні, старожили київські на Глибочиці. Мій татко змалжався 1820 року, і я був їх первородний син — родився августа 19, 1832 року, і наречен Андрей, во имя св. мученика Андрея стратилата. Після мене ще родились: син Василь, дочки: Евдокія, Марія, Александра і син Петро.

Сентября 1, 1840 року, мене опреділили в київську бурсу.

На святки і на вакації, завше брали мене до дому. На вакаціях я надивився, як поляки-пани обходились з нашим православним людом; як на панщину гонив дівчат вражий соцький, і як бив їх батогами. Дуже жаль мені було, бо я бачив щирих і прихильних меж ними.

Я думав: „ми всі вийшли в світ єдною дорогою, і одійдем єдною-же дорогою. На що вони? Всякий чоловік повинен працювати на своє життє, і рівномірно обмінятись з братом другою працею, щоб всякий мав свою повну і добру міру. І тут буде в роді людськїм задоволенє. Бо як чоловік живе працею і кривю другого чоловіка, він є людойід, і ходить як скажений во всіх ділах своїх. Подивітєсь на його тварь, він виглядає як навіжений. Я не хочу строїти остроги і замикати себе од ворогів: натура учить мене, що як я нікому не вчинив зла, — лютость не буде ганяти мене. Я не хочу купувати гармати — бити людей, що я не володію ними і що вони вільні, так як і я; я не лютий звірь, а чоловік. У мене єсть розум, на моє життє, а не роги, або зуби.

Я тільки zostавлю після мене, щоб було ліпше жити людям, як мині було жити. Так все лежить в натурі“.

Мій татко, oprіч одвірка в Кривині, мав гарний хутір, де була велика пасіка в липовім лісі, і я правив ухід за пчолами, — мене називали пасічником. Я любив ліпше жити на хуторі, як в селі на одвірку. Там я читав життя святих, співав, як духу брало, богомільні пісні, всю Псалтирь і Четверо Євангеліє лепетав на пам'ять. Часто пробував їсти тільки в неділю і в середу, мяса і риби не їв, і часто їв сиру картоплю, моркву і другу огородину сиру. Ніччю тихенько падав из ліжка на холодну підлогу спати, щоб мало хто знав, копав з дідом пасічником в огороді, і бачив: це все робило мене міцним і крило від всякої хвороби. Я ніколи в моім віку не вживав тютюну, пив трошки горілки і вина, і ні разу не був ошелемоняним. Ні яких гулянок: ні в опукку, швайку, або карти не правив, а завше в вільний час я любив втікати од людей в садок або в ліс, і учитися.

Люде кажуть мині часто тепер, що я старий, — а утіха моя в серці і тепер, як у молодого, я хочу учитися ще і знати ще що кольвек більше, я чую в серці, що я не старий...

В 1853 року, іюня 23, по скінчанні курса в кнївській семінарії, з аттестатом богослова, я поступив во святую кнїво-печерську Лавру, спасатися од міра і яже в мірі. В бурсі і семінарії, я часто любив ходити в Пещери, молитися святим печерським. Читавши Патерик, я хотів і сам бути таким подвижником.

Як я поступив у Лавру, братія чернеці були дуже цікаві і гостеприїмні для мене. Бувши в мірі, я був постником, а між чернецями чого не зобачив! Вони їли в вечері, що називається: „чай чити“, поросята і карасята всякого манеру, надзівані і начиняні риби, і гасили тлусті їди всякими пуншами: сливянками, орабиновками, малиновками, — всіх назвиськів не перекажеш! В шкапах, де одежа, там робили ліжка, і часто я бачив там зачिनаних жінок, що чернеці держали по тижням в своїх келїях для похоті.

Як би всі ці служашчі олтарю... в спілковім... з олтарем, працювали в землі, на благословеніє рода людського, і не веселились, співаючи на людських похоронах! Для чого на світі терпляться ці... і лицеміри?! Куди я понав, — що це за святощі, на що і за що до-

брий працюватий люд в мірі, дає тим чернецям гроші, на пиянство і блудодїйство?!

Швець в Києві, на Подолі, Філько Ковальчук мав бас, ледве грамоту слібізував, а його посвятили ієродіаконом в Лаврі, „здорово кричати“, — назвали Флавіаном. Він одбірав кружки грошей 3000 рублів в рік, і його товариші шевці кивають головою: „якби Філько не бас, то він би свині пас“.

Петро Великий, скасувавши жіньський монастирь, через улицю од Лаври, плакав і дуже плакав, подивившись на нечисленну лічбу дитячих головок в підвалах, що чернеці з черницями рождали байструків дітей і вбивали їх.

Бог мене хранив, його свята воля була зо мною. Митрополит Филарет взяв мене в свою канцелярію, і я ще був книгодержцем при всіх його митрополитанських службах, зо дня освященя моста на Дніпрі 1853 року, до виїзда за границю. Я полюбив святого старця і, щоб не прогнівати його, не пив ні горілки і нічого шелемонячого, не їв цибулі, або оселедців і нічого такого смердячого: старався хранити чистоту тіла і душі.

Бувши на посилках в митрополіта, я часто їздив по хуторам св. Лаври і бачив як штатні монастирські, або кріпостні монастирські живуть в нищеті, а чернеці, такіж холопи, во всякі роскоші. І часто рано, як ще темно, я падав перед чудовним образом Богородиці, і плакав, дуже плакав: „Боже! де Твоя святість і правда! Люди в нищеті з голоду мруть, а образ Твій в золоті і брилянтах! Чи Ти шануєш золото і брилянти, і не глянеш своїм милостивим оком на нищету людську, на чоловіка, що носить образ і подобіє Твоє! І чернеці, всященні . . . . обманюють народ, на свої похоті, і гроші беруть на вічне поминовенє! Тільки вічне їх лицеміріє! Боже! вічна перед Тобою святість і правда!“

В кримську війну, царь Микола позичив у Лаврі 5 мілліонів рублів, срібла і золота, перековати їх на гроші, на трату генералам в війну. І царь Микола, не дождавшись кінця війни, отруївся, і як його поховали, син його Александр прийїхав в Київ, з жінкою, октябрю 1, 1857 року, на поклоненє святощам древнього города. Митрополит Филарет підніє йому писульку батькову, і Александр одповідав Филарету: „цю писульку писав мій батько Микола, а не я“. І позичка зїїлась. Из царського кабінету дали брилянтовий орден св. Андрея первозванного з брилянтовою звїздою митро-

политу Филарету, і митру казначею Лаври, отцю Ігнатію. Де свята правда і милість?!

Тепер в великій Росії, люд в нищеті і голоді. Чого б не взяти з церковей і монастирів непотрібного злата, що лежить без діла в ризницях церковних, і одвернути народ православний на щасливе і мирне життя, здорове й спасеніє і в усьому добрий поступ? Істинні поклонники Богу: духом і істинною; і Бог живе не в рукотворених храмах, ні в золоті і сріблї, а в добрім серці.

* * *

В сентябрі місяці, 1857 року, прийшов папір із Святійшого Синода до митрополіта Филарета: „вибрати ієродіакона для Атенської посольської церкви, котрий би при гарнім образованню і добрій моральності був образцем для елладського духовенства“. І доля випала на мене. Така моя доля!

Я виїхав із Києва, листопада 12, 1857 року, прийїхав в Атини листопада 28. Митрополіт Филарет вмер декабрю 21. Як би він вмер перше, чим я виїхав із Києва, я пропав би в тяжкій праці в исправительнім монастирі, а може б заживав би горе, бо я вже лузив віру в лицеміріє чернецького життя. Може начав би очі вишкати лицемірам, а вони зрадили би мене. Таке моє щастє!

В Атенах аттична сіль носила мене добре на весь мій вік. Я став учитися грецькій мові і думати по-философськи. В єдин день я молився Богові в храмі Юпитера Олімпійського, в другий в храмі Мінерви, в третій в храмі Партеон, або Тезея. Так чимало було для мене чому учитися, що я часу не мав ні на які другі перебенді.

До наших панотців в місії я не був дуже вхожий. Все бридко було мені, що вони робили. Вони дуже пили, до пиятства, цілі ночі грали в карти за пуншами, я не мав з ними утіхи.

Раз в Акрополісу я чертив в Ерихтеї; по моїй російській одежі, чужий чоловік привітав мене по-російській мові. То був д. Давидов із Одеси. Він їхав в Англію закупити угілля для одеського статкового товариства. Ми познайомились. Я їму вияснив, що я вже знав об Акрополісі, і попрохав його до себе на вечір-чай. В мої станції він зобачив на столі Колоколъ, Полярную Звѣзду і другі видання лондонської вільної друкарні, і сказав мені, що він вже знайомий з Герценом і Огаревим, і обіцявся мати розмову з ними про

мене. Таким шляхом я зїшовся з лондонською проповідю і опісля писав їм дещо од себе.

Наша посольська церква мала невеликий огорог, на річці Еліссос, і для міцності в тілі, під камінною горою, я копав два роки пещеру, і так велику, що як скінчив, скликав приятелів на обід, да поставив 12 стільців.

1860 року, февраля 2, в ранці, шпїони піймали мене на гарячій учинку: я впустив в дірку пошти лист до Лондона. І в південь російський посланник в Атенах, Александр Петрович Озеров прийїхав до моєї станції в кареті і попрохав мене на обід, на статок „Русалку“. Я, не чувши нічого злого, поїхав з ним; і на статку він дав мені в руки папір, що я арештант і повинен їїхати в Росію.

Я поїхав до Константинополя, де російський консул, Черняєв посадив мене до кози з паничами і злодіями росіянами-богомольцями, чекати статка „Олегъ“, для одправки в Росію, і кричав мені: „молчать! не разсуждать! я обязан отправить вас в Росію с первым пароходом!“ — бо я молив його, що мені дуже чадно в тюрмі, од турецького мангалу. В февралі камінні стіни були дуже сирі.

„Русалка“ їшла до Константинополя 12 днів, а пошта їде із Атен 36 годин. Мої родаків-втікачів в Атенах: Лазаренко, Поповиченко, Солнцев і другі звїстили наших родаків-втікачів в Константинополі, і ці зробили все, щоб визволити мене із московської держави. І я втік із тюрми в Константинополі, февраля 16, 1860 року, і прийїхав в Лондон марта 4.

Втік на вічну і святую волю, козакувати на весь мій вік! Слава Богу!

(Далі буде).

Камінь преткновенія.

Від коли серед руської суспільности в Галичині почалися сурйозні розмови про згоду партій, почали й руські часописи писати більш помірковано, почувавши, що наші міжпартійні відносини, се така „буба“, до котрої треба як найменше доторкатися, щоб дати їй час загоїтись. Звісно, повна абетіненція в тім згляді не добра і непотрібна, бо значила би брак взаїмної критики і толеранцію для помилок та хиб. Се була би привилеція для людей несовісних, котрі під плащиком „святиї“ згоди бажали б дохапуватися до своїх покутних цілів. І для того слід би всім партіям з гори заявити і навіть між пунктації згоди встановити таку точку: свинства не толеруємо. Та проте треба би так само постановити (і се ми

з натиском підносили на першій зйізді), що всяка полеміка, всяка критика повинна вести ся річево, достойно, без інсинуацій і денунціяцій.

Як тяжко буде наших рутенських публіцистів наломити на ту дорогу елементарної чесноти, показують слідуєчі приклади, зібрані нами з листів москвофільської преси в часи угодних „в'яній“.

Пишучи про скликане радикалами віче в Гостові, „Галичанин“ виказує радість, що староство заборонило те віче і з іронією та злорадством оповідає про ревізію у нашого товариша Бородайкевича, вичислюючи з денунціаторським наміром книжки і письма знайдені у него.

Згадуючи про статтю д. Васильчука в одній із петербурзьких часописів про галицькі справи, редакція „Бесѣды“, дуже гнівна за острій осуд, котрий видав автор про діяльність наших москвофілів, денунціює автора, що се, мовляв, „польський емігрант і соціаліст“. Стаття д. Васильчука підписана псевдонімом, значить, пишучи про його особу, редакція „Бесѣды“ дає собі вид, немов знає його особисто, і рівночасно бреше безсовісно і „злонамірено“, бо д. Васильчук ані не емігрант, ані в соціалістичну парافیю не приписаний.

В кінці по поводу убійства о. Ардана в Цикові коло Перемишля для ред. „Галичанина“ вистарчила одна голословна звістка про те, що підозріне упало на одного сільського парубка, котрий ведучи себе погано в селі і дізнаючи ізза того частих наган від о. Ардана (чоловіка справді чесного і щирого народолюбця) грозив помститися на нім — щоб розразитися поганою і підлою лайкою на радикальну партію і єї агітацію між народом, котра, мовляв, веде ось до яких проступків. Глупота єї денунціяції проявилася зараз же блискучо, коли дійшла вість, що убійником д. Ардана був не мужик, а „паніч“, син поміщика. Та ред. „Галичанина“, не збита з пантелику тим скандалом, у котрий добровільно влізла, зараз же в слідуєчим прі всіля на шляхту і на властей, котрі, мовляв, потурають шляхті ось що робити! І опять редакція писала се, не знаючи правдивого стану справи ані ходу слідства! Ми не маємо слів на таке поступованє; воно свідчить про якусь формальну манію шпїцльованя і денунціюваня, манію тим більше патологічну, що за то, бодай у Галичині, ніхто ж „Галичанину“ та „Бесѣдѣ“ навіть сира не дасть. Може в краю Судейкіних се ремесло і навіть ся манія й поплачуєся. Та ми відзиваємось до всіх людей зі здоровими глудами і ніякою клепто-піро-сікофанто-манією не заражених, щоб вони саяк чи так виступили проти єї огидної практики, щоб випросили собі у редакцій кормити їх таким публіцистичним падлом. До добра, до здоровля воно не доведе. Ми вже навіть поминаємо інтерес згоди партій, та чи вона настане чи ні, а всеж таки в однім пункті повинна бути між усіма Русинами зго-

да: не клеветим, не денунціюймо і хусток носових не крадім!

Іван Франко.

Бажане лихо.

В кількох остатніх н-рах „Правди“ напечатана інтересна розвідка д. Чуб—а „Народня освіта по Київщині“. Автор докладним статистичним оглядом показав, що нар. освіта в Київщині, де нею орудує лишень уряд і повітство, стоїть по всему низче ніж у Херсонщині, де справу веде земство. Найбільше не вдовільнили д. Чуб—а в Київщині школи церковні. Він каже в конечному огляді: „багато в історії єї освіти було лихого... Освітою в Київщині орудувало і орудує духовенство... До справжніх освітніх інтересів народа воно було байдужим... і тепер навіть, після Победоносцевських заходів 1884 р., „сучасної церковно-приходської школи в Київщині не можна рівнати до земської“.

І після всего сего який же вивод робить д. Чуб? — Ось який: „Хоча церковно-приходська школа всіма сторонами (наукою, гігієною, ремеслами і п...) стоїть низче, ніж земська і міністерська, але з чисто національного погляду, переважає єї остатні школи тим, що є менче „обруствельною“. Світські школи мають дуже багато „начальства“. Тим часом в церковній школі безпосереднім хазіяном є піп. А щоб там не балакали про консерватизм і неосвіченність повітства нашого, воно є більше демократичним, ближчим до народної маси, національнішим, аніж шкільний інспектор урядовець або хто инчий (хто такий?) Значить, коли буде добре переконаний учитель, він матиме більше спроможности впровадити національний напрям в школі церковно-приходській, ніж в якій другій. Тому то з погляду національного, з погляду тих змагань національно-громадських, які повинні стояти на чолі вихованя в українській народній школі, церковна школа є поки що більше бажаною, ніж усяка друга“. — Ну, значить, — *vivat Pobiedonostzev!*

І таке, на свій лад, новоєрство чуєш тепер не од одного українолюбця!

Ми б зрозуміли, як би хто, відділяючи „чисто-національні“ (ясніще: формально-національні, або етнографічні інтереси) від усіх народно-громадських, не вважав би на те, що світська, а надто земська школа на Україні все таки виучує дітей читати (з чим вони можуть читати і українські книжки), рахувати, дає їм деякі знатя про природу, гігієну, а иноді і ремесло, — сказав би просто, що найліпше Україні зовсім не мати шкіл, аж поки не буде там шкіл українських. Але бажати Україні такого признаного лиха, як школи церковно-приходські, нам видаєся дуже вже чудним.

Національні надії д. Чуб—а на церковну школу зовсім фантастичні. „Духовенство“ в Ро-

сії не менше, а більше обрусительне, ніж земство. Звісно, що перші нагонки на „український сепаратизм“ у школах вийшли там власне від архиєреїв, — спеціально від київського митрополита. Нижче духовенство, навіть коли б воно було і прихильніше до українства, не сміє йти проти архиєреїв і нічим доси свого українства не показало. Тим часом земство не раз показувало свої симпатії до української літератури (напр. видаючи твори Квітки, справляючи його ювілей, ассигнуючи гроші на пам'ятник Шевченка, Котляревського і т. п.) і оберталось до уряду про дозвол української мови в школах. Цілий зйїзд учителів земських шкіл під проводом покликанного херсонським земством звісного педагога бар. Н. Корфа, одноголосно поставив резолюцію за українську мову в школах. З боку духовенства ми таких маніфестацій і навіть особистих голосів у печаті не знаємо. Значить, толлеранції українській напрямом може ждати все таки більше від земства, ніж від духовенства, — і по крайній мірі в співах ми маємо докази, що в земських школах ученики часто співають і українські пісні.

А треба знати, що, окрім хіба таких співів, все українське може бути тепер лишень толлеровано в школі до часу доносу на него. Очевидно, що і д. Чуб, говорючи про „добре переконаного учителя, котрий матиме спроможність впровадити національний напрям в школі церковно-приходській“, рахує лишень на толлеранцію, та ще й принадку, від декого з попів, що стоять офіційно на чолі церковно-приходських шкіл. Так же ж набути свідомого, а тим паче просвіченого національного напрямку учителів скорше може в світських учительських семінаріях, котрі все таки стоять під впливом громади і літератури, — ніж в тих темних кругах, з котрих, по свідомству самого ж д. Чуб-а, береться звичайно персонал учителів ц. прих. шкіл, не виключаючи і типічних „батьюшких братів“, котрих тепер попи записують в учителі, щоб увільнити їх від вояцької служби. Далі звісно ж, що по часті доносу, а надто на сільських учителів, попи мають у Росії пальму первенства і що їх природний до того дотеп освячений численними циркулярами св. Синоду.

Після сего всего „бажання“ д. Чуб-а треба взяти лишень за прояв „тъмн египетської“, котра тепер панує не в одних офіційних кругах у Росії, але і во многих громадських, в тім числі і українофільських. Перше єі остатні трохи встидались своїє тьмн, — але від недавна почали афішувати єі в „Правді“ (писання дд. Сердешного, Любенького і др.) — і се має свій добрий бік: нехай хвороба висипає на верх шкіри, то хоч тілу і не полекша, а все таки буде лекше поставити єі діагноз. Та хвороба — культурна відсталість і навіть реакція, котрі ховаються за націоналізм, на Україні, як і в Московщині.

М. Драгоманов.

Кому повірять жандарми?

В „Правді“ за м. марець напечатана дуже зручна допись з Шендерівки, київск. губ. Там говориться, що петерб. „студент Запорожець, кажуть, давав одному, Остапешевському, деякі книжки і між ними Драгоманівську Громаду і т. п., що Ост. похвалився тими книжками перед знайомими, один з котрих, Самійленко доніс на него. Приїхали жандарми до Остапешевского, але той не вмів навіть назвати книжок, — бо „студент заголовки їх повидирав, як можна гадати“, каже кореспондент, — але сказав, що книги получив од студента Запорожця. „А студент: і сном і духом не відая ніяких книжок і Остапешевского. З тим жандарми і поїхали, Ост. лишився живий та здоровий, а студента в Петербурзі, певне взяли під догляд“, — скінча кореспондент, д. Чуб.

Можна гадати, що тепер, після зручної кореспонденції д. Чуб-а, на догляді не скінчиться, бо перше на показ Осташ. не було других свідків, а тепер єсть і кореспонденція д. Чуб-а з єі мудрими: „кажуть, давав“ і „можна гадати, повидирав“.

Кореспонденція починаєсь зо слов: „Донос — се „поступове“ придбанє рос. державної системи починає забиратись і на села. Виходить, що сего насіння де нема! Де навіть не посій, то само вродиться!“ Можна спитати: а такі кореспонденти, як д. Чуб. і такі редакції як „Правда“, що їх печатають, чи посіяні, чи сами родяться?

М. Др.

Стілізація незгоди.

Згоду легко стілізувати, — а незгodu зовсім не можливо. А за таку невдячну роботу взялись децемвіри, поставлені зйїздом 19 марта. Не диво, що та стілізація вийшла невдачна. Замість тексту § 1-го згоди, предложенного зйїзду, децемвіри виробили такий: „стоїмо на ґрунті малорускої національності і хочемо дальше на нїм розвиватись свободно, яко рівноправний в Австрії народ, остаючись при своїй вірі і обряді, вірними австрійській державі і цісареві“.

Почнемо з того, що слово „малоруский“ в Австрії зовсім не популярне і навіть прямо не любимо і серед „общерусів“ і серед „народовців“. Та воно і досить неточне і може викликати всякі непорозуміння, самообмани і взаємні обмани, — так що навіть коли б усі фракції галицьких Русинів прийняли першу частину виписаної декларації, то се б зовсім не вберегло їх од незгідних прикладів єі на практиці.

Далі уступ: „остаючись при своїй вірі і обряді“ зовсім не зрозумілий і не відповідний власне вільності релігійній, що признана і законами австрійськими, котрі дають право кожному чи оставатись при якій

вірі, чи переходити на другу. По часті зрозумілості сего уступу питаємо, що значить: своя віра? — Своєї віри тепер нема нігде в Європі, — окрім жидівської, — бо всі вони тепер інтернаціональні. Однієї віри і одного обряду, котрі б австрійські Русини могли назвати своїми навіть в вузькому сенсу сего слова, теж не ма, бо між тими Русинами єсть і православні, і уніяти, і римляне, і протестанти і нарешті вільнодумці, про котрих коли б і можна сказати, що вони мають свою віру, то вони не мають ніякого обряду.

Вже через саму літературну несправність сего уступу, пристати на него образованим людям важко. А по сенсу то він або темний і може подати повод до самообманів і взаємних обманів, — або признає, хоч при невдачній стилізації, кожному вільність думок про віру. Коли ж так, — то чому ж не признається кожному і вільність думок етнографічних, літературних і т. п., через котрі Русини поділились на партії?

По всьому видно, що згода тих партій на політичному полі може бути получена лишень при повній толеранції до всяких релігійних, етнографічних, літературних і т. п. думок. Вже зїїзд 19 марта показав, що згода та на чисто політичному полі зовсім не трудна. Не вже ж зїїзд 15 мая покаже себе на стільки непрактичним, щоб зруйновати ту згоду через примішування до політики справ неpolітичних, через страх признати для них толеранцію?

Добрим взірцем для зїїзду 14 мая може служити примір розумної часті Русинів американських. Там власне мало освічена і егоїстична частина Русинів (священники-мадяроне) поклала в умову належності до товариства „Соединеніє“ належність до уніяцкої церкви, — тоді як розумніші Русини, — уніяти (в тім числі і священники з Галичини), православні, протестанти і вільнодумці, москвофіли, народовці і радикали, — зложили спільне товариство „Союз“, не згадуючи в его статуті про неоднаковість думок в справах культурних. (Див. в „Дѣлѣ“ 1894, ч. 54, те саме, в котрім говориться і про зїїзд 19 марта).

М. Драгоманов.

В справі згоди між Русинами.

Дня 23. априля с. р. Др. Иван Франко виступив з уговою комісії через те, що загал радикалів не міг пристати ані на 1. §. декларації, пропонованої комісією, ані в загалі на спосіб згоди після ухвал комісії. Из заяви Дра Франка можна вивести те, що можеби й дійшло до згоди між партіями, якби сталося по думці загалу радикалів. Тимчасом „Дѣло“,

*) В Росії між українцями, навіть і між писателями українськими єсть і жиди. Чому б се не могло бути і в австрійській Русі?

в довгенькім коментарі до заяви Дра Франка, твердить, буцїм то ми в загалі не бажаємо згідної акції Русинів і буцїм то ми про те перше говорили нещиро. Ми до того не почувалися, а тільки розуміємо ту згоду інакше, іменно так, щоби не бгати Русинів усіх партій під ріжні декларації про віру, обряд, народність і т. д., не творити спільного комітету, котрий би задля того наглядав над усіми партіями і т. п., а щоби всі рускі партії, кожда з окрема, прийняли в свою програму певні конкретні, безспорно спільні справи, як напр. загальне голосованє, організація аграрної справи і т. д. і після того поступали, — при чому, натурально, вони мусїли би з собою сходитися на вічах і т. п. і порозуміватися, напр. в справі виборів і т. п. Так певне вияснило би ся ще й інші спільні точки між рускими партіями, і тоді могла би сама собою настати й тісна згода. По за те, кожда партія мусить діяти по своїм принципам, і тут потрібно тільки одного: лишити тим партіям повну волю їх особіних думок: релігійних і всяких інших.

Из сего ще зовсім не виходить, щоби ми вважали шкодливою розмову про згоду між Русинами ріжних партій; ми тільки не віримо навіть у таку згоду напр. з москвофілами, в яку тепер вірить „Дѣло“. В усякім разі, зїїзди для тої справи не пропали марне: по крайній мірі вияснилося, чого не можна класти в основу згоди між Русинами. Чи далі будуть ще які спільні зїїзди, чи ні, а треба би й так задержати те добро, яке дала розмова про згоду — а то певний достойний спосіб трактовання наших партійних відносин, який від якогось часу видно і в „Дѣлѣ“, а від якого воно трохи відступило в коментарі до заяви Дра Франка. Тимчасом і „Дѣло“ чейже видно тепер, що достойний спосіб трактовання противника, як і критика людей власної партії, — що те ж лучається остатнім часом у „Дѣлѣ“, — далеко більше можуть зробити для дійсної згоди між Русинами, ніж ухвали зїїздів, хоть зі сторожками тих ухвал, з усіх боків.

Що до особи Дра Франка, то „Дѣло“ хибно думає, немовби то наша партія, не мала довіря до его особи в угодовій акції; ми подали єму тільки свої погляди на справу угоди з тим, що ми готові явитися на зїїзд 15 мая і будемо там промовляти в наведеним вище дусі.

М. П.

Петербурські українолюбці.

Давно не доводилось нам читати так гаряче написаного, як лист д. Цезаря Білила з Петербурга в „Зорі“, про вечір 6 марта в честь Шевченка. Все там восхвалено од небесних очей в бувших на вечері „дівчаточок“ до „великої і величезної вечері“ на 550 уст. Та й російські газети в Петербурзі дуже задоволені вечером. По всьому видно, що естетичний бік

справи випав добре. Ну, а етичний?! — Не думаємо!

Сей бенкет справлявся серед загальних досить сумних обставин для Росії в загалі і для України почасно. Нагадаємо хоч виключну цензуру на українське слово, котра дійшла до того, що як раз в добу бенкету заборонена була в Росії найневинніша львівська „Зоря“.

Ну, та не будемо аскетами! Признаймо, що бенкетувати — *humanum est*. Тільки ж все таки важко зовсім забути і етику, котра потребує, щоб при бенкетах, перед ними і після них люде робили щось і для ідеї, і для „ближнього“ свого.

На самому бенкеті 6 марта етичного було, видимо, не багато. Сам поет бенкету, почав з далека: поглузував з фараонів, скомпонував досить поетичну космологію з Духом, Любовою, Правдою, Словом, немов комбінуючи фенікійських космологів з Іваном богословом (при чому трохи скривдив остатнього невірною цитатою) потім восхвалив Тараса і славу і волю, — та скінчив лишень на слові: „бенкетуйте!“ проти котрого і фараони нічого не мали б сказати.

Що роблять 500 бенкетувавших Шевченколюбців в часи проміж бенкетами, зовсім точно сказати важко, а догадуватись можна. Д. Ц. Б. каже, що між ними були і генерали, і начальники департаментів, і професори і писателі, і багато вельможних панів. Та й по другим відомостям можна сказати, що тепер петербургські українолюбці найбагатша і досить освічена громада в порівнянню з другими в Росії. Тільки в куші з тим се громада, найменше робляща що небудь для України, найменше почувуюча обов'язок що небудь робити для неї.

Наукових праць петербургських про Україну Мавно вже не видно. (Сю роботу складено на доскаля — Пипина!). Літературних теж не багато: по українському з петербурців пишуть лишень двоє, та й то в ряди-годи. На скільки нам звісно, навіть абонентів українські видання мають в Петербурзі страшенно мало, — майже нічого, навіть ті, котрі похваляються там. За такими публичними показами реальности українських симпатій в Петербурзі, і приватних не може бути багато. Видно по всьому, що і тепер до петербургських українолюбців можна прикласти слово, котре казав нам один з них вже давненько: „до закуски то наші так і лізуть і гроші знаходять, — а до діла так через тин скачуть!“

При такому настрою, звісно, люде нічого не можуть появили, окрім бенкетів. І бенкети ті не тільки пусті, а навіть шкідливі, бо залишають по собі в людей фальшиве почуте, мов би і діло зроблено на цілий рік — до нового бенкету в честь бідолашного Тараса! Звісно, не всі виходять з бенкетів оп'яніними на цілий рік. Єсть такі, що вертаються до дому, сумуючи, — та впять тільки сумують од бенкету до бенкету, замість того щоб будити в земля-

ках почуте обов'язків, збирати їх для праці І так „никѣмъ же мучимы сами ся мучать!“

М. Драгоманов.

Про посольську діяльність

Дра Теофіла Окуневского.

21 марта с. р. здавав п. Окуневский справу з діяльності сойму за дві останні сесії. Він пояснив те, що зроблено в соймі в справах шкільних, залізних доріг, направ рік, каналізації, залісєня, соли, церковного конкуренційного закона, сервітутів, риби, рентових господарств, конверсії індемнізаційного довгу і бюджету (по часті). Ся частина справоздання п. Окуневского була обдумана і переказана більше чи менше основно, і вдовольна зібраних, хоть і тут вони добавили деякі хиби, а іменно: непопулярність викладу („богато панських слів“, як казали селяне, котрих було поверх 300), рішучий висказ, що „сервітутівих кривд не направили — пропало!“ і т. п.

Для нас найцікавіше було почути, як дивиться п. Окуневский на політику сойму в загалі, і особливо на політику руских послів. Про се п. Окуневский говорив на самім остатку і сказав таке: Остатнім часом бачимо зміну в трактованю Русинів правлячими верствами. Зміна та вийшла зо зміни заграничної політики Австрії після того, як битва під Кенігрецом 1866 р. остаточно рішила про німецьку корону і як через те австрійський пануючий дім мусів шукати собі відшкодованя на полудні і на сході, куди направлені також інтереси Росії. Рахунки між Росією і Австрією заострилися через ярих противників Росії — Поляків і Мадярів, і через те звернено велику увагу на нас тим більше, що ми носимо ту саму назву, що і за кордоном (Русини). Руска справа стала дуже дразлива. Нам стали приписувати: киньте то, вірте в то, а ми, як недозрілий нарід, дозволили чужині втеркуватися в наші домашні справи, і кинулися одні на одних ізза чужих не своїх інтересів, і, бемося за те й доси. Нікому зібрати рускої інтелігенції до купи та врозумити єї, що наш інтерес — добро народних мас. Тепер серед руских послів є дві течії. Одні кажуть: „Узнаймо те, що є, піддаймося верховодячій нації та єї інстинктам; другі кажуть: „ні! нам беречи віру своїх батьків — ми нарід“; треті идуть ще далі. Нарешті всім навкучилася та боротьба, і ми забажали вийти з неї, і от 19 марта с. р. на зйїзді мужів довірія прийшло до порозуміння між зібраними в дусі відпорного становиска, окрім одної точки: чи ми нарід самостійний, чи ні? По думці п. Ок-кого, остатнє треба конче рішити, бо се справа принципіальна. Від того, чи ми віримо в малорущину, залежить увесь наш розвій: мова малоруска в школах, і т. д. і т. д. Москвофіли не мають відваги признатися публично до своїх ідей, і поки так

є, з ними неможлива згода. Та все таки п. Окуневський вірить у злуку Русинів. Народоці попустять у тім, що не стануть слухати Поляків; тих, що хотять так робити, ми вилімінуємо, але вилімінуємо і тих, чіє серце по за границями краю (русофілів). Згода між Русинами потрібна конче, бо від коли ми бемося, від коли руска інтелігенція розбита — відпорна сила Русинів слабша, а уряд через те чим раз сильніший. Мало того, через розбите серед рускої інтелігенції змагаєся воля згори: відсувати руску інтелігенцію (-поів) від руского сердака. Безперечно, багато завинила руска інтелігенція — може тим, що гордила селянами; але не всюди винна інтелігенція: і селяне повинні знати, що ми діти одної матери, повинні тямити про свої обовязки супротів інтелігенції, котра вірно служить їм.

Як бачимо, тут п. Окуневський доторкнувся болючої справи, над котрою певне пішла би була жива розмова. Не менче живі справи думали порушити самі учасники зборів. Тимчасом п. Окуневський довів до того, що віче розвязано перед часом. Іменно, на інтерпеляцію Порф. Гладія з Березова, чи то правда, що намістник сказав у соймі, що обійдеся без руских послів — п. Окуневський, не чекаючи дальших інтерпеляцій, з горяча таке сказав про намістника — і повторив се двічі — що правительственный комісар як стій розв'язав віче. Ми зовсім не думаємо боронити намістника, але-ж, по нашому, парламентарність повинна обовязувати до крайній мірі критика намістника, тим більше, що виступ остатного можна було скритикувати не тільки достойніше, але й далеко основніше і понятніше для зібраних селян. Ми не знаємо, яке вражінє зробить остатний виступ п. Окуневського в високо-політичнім світі, але, по нашому, далеко краще було би, як би п. Окуневський витерпів був лишню годину, за котру і сам він і другі могли би були освідомити зібраних селянщій про далеко важніші справи, ніж прикмети намістника — напр. про слідуочі вибори, і се було би для нас, тай для самого п. Окуневського далеко користніше тим більше, що сям разом у Коломні зібралися були такі люде, котрих по найбільшій частині ми не бачимо на вічах і котрих не так легко буде зізвати другий раз, а тим часом вони конче потрібні до виборів, котрі вже за плечима. Завважаємо, що й селяне-радикали не довольні виступом п. Окуневського через те, що він перешкодив дальшій поважній дискусії, як то буває на всіх радикальних вічах. „Ми, — кажуть вони, — зійшлися, щоби щось розумного почути і порадитися, а п. Окуневський зробив так, як би який чоловік перед запрошеними гостями став бити власну жінку“ (Звісно, селяне не мають тут на думці як раз намістника, але їм не милий був сам факт такої „бійки“, що скінчилися розв'язанем віча). П. Окуневський се вже

другий раз стає в обороні руских послів у соймі — перший раз чинною розмовою з п. Розвадовским — та ми не приписуємо такій фаєрверковій політиці великої ваги, тим більше, що перший подвиг п. Окуневського не спас руских послів від „нової ери“, тай другий ледви чи зробить їх дійсними заступниками руского народу — такими, з котрими би і намістник мусів числитися...

По нашому, далеко важніше те, що п. Окуневський говорив у соймі, або й так робив громадам у Львові, яко посол — а він тут дуже точний і совістний — і ми дуже жалували би, як би остатний виступ п. Окуневського пошкодив дальшому виборови єго. В усякім разі тепер треба би вжити для того усіх сил Русинів усіх партій.

М. П.

23. марта.

Переписка редакції.

Д. Скептік. Вашу критику додатку до „Profession de foi молодих Українців“ здержуємо до того часу, поки сами автори не оголосять того додатку.

Вийшла книжка п. з.

ЛИСТИ на Наддніпрянску Україну.

МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА.

Виданє редакції „Народа“

КОЛОМІЯ 1894.

З друкарні Михайла Білоуса.

8^о, ст. 199, ціна 50 кр., з пересилкою в Австрії 60 кр. Обертатися в редакцію „Народа“.

Тільки що вийшла книжочка

Оповіданя про заздрих богів

написав

Михайло Драгоманов.

16^о, ст. 56, ц. з пересилкою 12 кр., обертатися в редакцію „Хлібороба“, Коломня, Замкова ул.